

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΜΑΡΙΑ ΠΑΤΤΙΚΗ, ΣΟΦΙΑ ΜΠΑΚΑ-
ΝΑΚΗ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΜΑΡΥ ΙΟΑΝΝΙΔΕΣ, SARAH
WALTON, Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, Π. ΠΑΤΣΑΛΟΣΑΒΒΗ-
ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ.

ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΤΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

147

ΠΑΓΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΛΤΔ

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ: ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Λεωφόρος Δ. Σεβέρη 15Α, Λευκωσία
ΜΕΓΑΡΟΝ ΠΑΓΚΥΠΡΙΑΚΗΣ

Ταχ. Κιθ. 1352 — Τηλεγρ. "PANCYPRIAN"

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ:

ΛΕΜΕΣΟΣ	:	΄Ακίνητα Σπ. Παυλίδη (1ος όροφος) ΄Οδός ΄Αγίου ΄Ανδρέου,	Τηλ. 4000
ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ	:	Γωνία Σταδίου & ΄Ελευθερίας,	Τηλ. 63292
ΛΑΡΝΑΞ	:	Ζήνωνος Κιτιέως 111,	Τηλ. 3148

ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΑ:

ΜΟΡΦΟΥ	:	΄Αγίου Γεωργίου 2.	
ΠΑΦΟΣ	:	Λεωφόρος Μακαρίου Γ΄ 127Α,	Τηλ. 2580

ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ:-

- ΖΩΗΣ
- ΠΥΡΟΣ
- ΘΑΛΑΣΣΗΣ
- ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΑΤΥΧΗΜΑΤΩΝ
- ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ ΑΤΥΧΗΜΑΤΩΝ
- ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ
- ΚΛΟΠΗΣ
- ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ
- ΘΡΑΥΣΕΩΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΩΝ κ.λ.π.

ΕΛΛΑ PLAN — ΜΑΘΗΤΙΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματική Όμάδα : ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΜΟΝΤΗΣ, ΤΑΚΗΣ ΦΥΛΑΚΤΟΥ,
Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γραμματέας : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΓ'.

ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1972

ΑΡ. 147

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΣΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΣΟΛΩΜΟ

A

1

Κάθε ναός προϋποθέτει ένα θεό
Κάθε θεός προ-υποτίθεται

2

Και τὰ ξρείπια προϋποθέτουν τὸ ναό
Κάποτε ολοκληρωμένο Τὸ θεό
Κραυγὴ μέσα σὶδ ἄπειρο

3

Ὁ ολοκληρωμένος ναός
Ἀποδιώχνει τὸν ἥλιο Ὁ ξρειπωμένος
Γίνεται κατοικία τοῦ ἥλιου

4

Ἐνα ἄγαλμα ἀκέραιο
Δενκάζει τὸ σκοτάδι Ἐνα ἀκρωτηριασμένο
Καταγγάζει τὸ σύμπαν

5

Ἔτσι εἶναι καὶ τὸ διάστημα Ἐνα ποίημα
Διασπασμένο σ' ἄπειρα ἀποσπάσματα
Μέσα σὴν ἀδιάσπαστη ἁρμονία

B

1

Ποῖος θὰ τὸ φανταζόταν δι θὰ κομμάτιαζε τὴ λύρα του
Καὶ κάθε κομμάτι θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐκπέμπει
Τὴ μουσικὴ ἐξαίσια

2

Ἄλλοι κομμάτιαζαν σὸ βράχο τὰ σπαθιά
 Ἄλλοι τὰ μουσικά τους ὄργανα Κι αὐτοὶ
 Κι ἐκεῖνοι εἶχαν τὸν ἴδιο σκοπὸ
 Στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα κατέληξαν

3

Ἐκεῖ πὸν χτύπησαν τὸ βράχο μὲ σπαθιά
 Ξεπειάχτηκε πρῶτα τὸ αἷμα Ἄπ' τὸ αἷμα
 Ξεπειάχτηκε νερὸ Ἔτσι καθάρισε ἡ πε
 Θαμμένη ἀρχαία πηγὴ

4

Ἐκεῖ πὸν χτύπησε τὸ βράχο μὲ τὴ λύρα του
 Ξεπειάχτηκαν πρῶτα κρῆνες Κι ἀπ' τὶς κρῆνες
 Ἄγια ἔλεα πιερόεντα
 Οἱ λέξεις

5

Ἡ πρώτη λέξη πὸν ἀναπήδησε Ἡ ἰαχὴ πὸν
 Ὄσῶν ἀητὸς καιόμενος τινάχτηκε στὸν οὐρανὸ
 Σὲ κύκλους πὸν ἀνεβαίνοντας μεγάλωναν
 Ὄσπου τοποθετήθηκε σὲ τροχιά γύρω ἀπ' τὴ γῆ
 Ἦταν ἡ λέξη
 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Γ

1

Ποῖς εἶπε δι' ἄδειασε ὁ βράχος
 Ποιοὶ εἶναι τοῦτοι μὲ τὰ φαγωμένα πρόσωπα
 Πὸν μάχονται νὰ θάψουν τὴν πηγὴ
 Μὲ χόματα καὶ πέτρες Δὲ βλέπουν πὸς
 Οἱ λέξεις ἐξακολουθοῦν νὰ ἀναβροῦζον ὄλο
 Καὶ πῶ πυκνὲς σὰν τὶς νιφάδες τοῦ χιονιοῦ
 Πῶ δροσερὲς ἀπὸ τὶς ἀνεμῶνες

2

Σηκῶστε τὴν παλάμη σας
 Ἀπὸ τὸ στόμα μας Δὲ φαγώθηκαν ἀκόμα
 Τὰ δάχτυλά σας Σηκῶστε τα
 Ἀπὸ τὸ στόμα τῶν παιδιῶν Δὲ βλέπετε
 Πὼς τοὺς ματώνετε τὰ χεῖλη
 Ὅτι ἀχρηστεύεται ἡ ψυχὴ

3

Κι ὅσοι νομίζουν ὅτι εἶναι ὑπερβολὲς ἄς φανταστοῦν
 Τὸ δάσκαλο καθὼς διδάσκει στὰ παιδιὰ Ἐλεύθερους
 Πολιορκημένους στὴν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους

4

Πίσω ἀπὸ τὶς λέξεις ἐξαρθρώνεται
 Ἡ ἄρμονία
 Πίσω ἀπὸ τὴν ἄρμονία τραυματίζεται
 Ὁ Λόγος Ἀφῆστε τὶς λέξεις
 Νὰ μᾶς ὀδηγήσουν μέσα ἀπὸ τὴν ἄρμονία
 Στὸν Λόγο

Δ

1

Ἡ μουσικὴ ποὺ ἀναδίνεται ἐδῶ κι ἐκεῖ μὲς στὰ ἐρεῖπια
 Ἀπὸ φλογέρες ἀπὸ σάλπιγγες ἀπὸ σπαθιά
 Ἀπὸ δεινὰ ἀπὸ πουλιὰ ἀπ ἀπὸ νερὰ ποὺ πέφτουν
 Προὔποθέτει μιὰν ἀόρατην ὀρχήστρα Κι ἕνα
 Ἀόρατο μονάρχην νὰ τὴ διευθύνει Ἄν καὶ
 Νεκρὸς πῦρ ζωντανὸς ἀπὸ τοὺς ζωντανούς
 Καὶ νὰ διδάσκει ἄρμονία στὰ παιδιὰ
 Στὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν μας

2

Ἡ μουσικὴ προὔποθέτει κι ἕνα ἀκροατήριον
 Πάνω στὶς σπορπισμένες πέτρες Καὶ ποιῶ
 Ἄγριοι κνηγάρηδες ἀμολῆσαν τὰ σκυλιὰ
 Νὰ διώξουν τὸ ἀκροατήριον Ποιὰ εἶναι
 Τόδια τὰ σκοτεινὰ γανγίσματα
 Ποὺ σφραγίζονται τὸ χῶμα
 Κι ὅλο τὸ σκάθουν
 Νὰ ξεθάψουν
 Τὴ μουσικὴ

3

Ὅσο μακρὰ κι ἂν φεύγουμε Ἐκεῖνος
 Ἐξακολουθεῖ νὰ διευθύνει τὴν ὀρχήστρα
 Κι ἡ μουσικὴ του μᾶς καταδιώκει
 Ὅλο καὶ πὺρ εξαίσια Πιὸ δυνατὴ
 Ἀπ' τὰ γανγίσματα Δὲ μπορούμε πιὰ
 Νὰ ξεφύγουμε Βρισκόμαστε πιασμένοι
 Στὴ μαγεία τῆς σὸν σὲ ἀράχνη.

4

Ὅτι καὶ νὰ συμβαίνει ἔξακολουθεῖ νὰ διευθύνει
 Τὴν ὀρχήστρα του Καὶ μόνο μὲ τὴ μουσικὴ
 Μετακινεῖ ἀνεπαίσθητα τὶς πέτρες
 Ὅσοπου νὰ πειθαρχήσουν στὸ ἀόρατο σχέδιο
 Ἐνα πρωτὶ θὰ δοῦμε τὸ ναὸ κατὰλευκο
 Ἀπέναντι σὸν ἥλιο Μέσα σὸ ναὸ
 Τὴ λειτουργία τοῦ ἥλιου

Ε

1

Ἄν δὲν κατορθώσω τὸ σῶμα ὅπως τὸ ὀραματίστηκα
 Ὁ δυνατὸς του νοῦς εἶναι γιὰ νᾶχουμε ὄλοι
 Ἀντίδωρο τοῦ ἄφθαρτου κάλλους
 Ἀντίδωρο τῆς ἄχρονης
 Ἐλευθερίας

2

Κι ἂν πρέπει νᾶχει ὁ καθένας μας ἀντίδωρο εἶναι
 Γιὰ νὰ κατορθώσουμε κάποτε
 Μὲ καιρὸ καὶ μὲ κόπο
 Τὸ ἄχρονο ὄραμα

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΓΙΟΡΤΙΝΕΣ ΜΕΡΕΣ ΣΤΗΝ ΣΚΙΑΘΟ

Η ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ένα ταξίδι στη Σκιάθο είναι παραπάνω από ένα ταξίδι σε νησί. Ή μνήμη του μεγάλου Σκιαθίτη, του Παπαδιαμάντη, να τί το κάνει ξέχωρο, άγιο. Οί μέρες των γιορτών στη Σκιάθο, για όσους γνωρίζουν το νησί απ' τόν μεγάλο μας διηγηματογράφο, είναι μέρες ξέχωρες. Άποφασίζοντας ένα ταξίδι τέτοιες μέρες στη Σκιάθο, νοιώθεις πολλά συναισθήματα: Πρώτα την επιθυμία να γνωρίσης, ή καλύτερα να αντικρύσης ό,τι σου είναι γνωστό απ' τó ζργο του Σκιαθίτη, κι ύστερα, να νοιώσεις στην ψυχή σου πñν ήρεμία.

Μέρες τέτοιες νοιώθεις την ανάγκη να πάψης να πολεμάς, να αμύνεσαι, να αγωνίζεσαι. Στη Σκιάθο ό πόλεμος, ή μέριμνα χάνουν τή βαρύτητά τους. Τους τήν αφαιρεί τó φώς τής νησιώτικης θάλασσας, τó φώς τής θείας γέννησης μέσα σε μικρά ναΐδρια τής φτωχικής πολίχνης και τής έξοχης. Άπαντέχεις πώς τó άστρο των Χριστουγέννων θά κατεβή πύ χαμηλά. Κοντά σε σένα, στα μέτρα σου. Άπαντέχεις πώς τ' άγιασμένα νερά του νησιού, τήν ήμέρα πών Φώτων, θά περιχύσουν τήν άμόλευτη δροσεράδα τους στις ίνες του κορμιού και τής ψυχής σου.

Δύο χρόνια πριν ή ανθρώπινη πορευόταν στον πόλεμο και τά χιόνια. Κι' έμεις; μιά συντροφιά με ξέχωρη άδυναμία στον μεγάλο Παπαδιαμάντη, πραγματοποιούσαμε μιά παλιά μας επιθυμία να περάσουμε κοντά στο νησί του τς γιορτινές μέρες του χειμώνα.

Άπ' τή Χαλκίδα πήραμε τó καΐκι, πού 'ξερε καλά τó δρόμο του: Πόσες και πόσες φορές άπό τότε πού οί πνευματικοί άνθρωποι και οί τουρίστες ανακάλυψαν τή Σκιάθο δέν έκανε τó ταξίδι αυτό!

Ό καπετάνιος ένας γεροδεμένος άντρας απ' τήν Άρτάκη, ήθελε να μās πάει έξω από τήν Εύβοια. Να πιάναμε Κάροστο, ύστερα τόν Καφηρέα και να άγνάπτει ή ματιά μας τó Αιγαίο σ' όλη του τήν άνοιχτόςνη. Μά χειμώνα καιρό δέν τολμούσαμε να δούμε κατά πρόσωπο τήν Όστρια του Αιγαίου να καβαλλικεύει τά όγκώδη κύματα.

Έπειτα θέλαμε σύντομο τó ταξίδι. Γρήγορα, όσο γινόταν, να φτάναμε στο νησί: Ήταν

μέρες πού δέν νοιαζόσουν για τς περιπέτειες, τήν γνωριμία τής πολύκοπτης Εύβοιας, όσο να δής τόν τόπο πού έχει τó προνόμιο να είναι νησί και μνημείο τής τέχνης και τής λιτότητας. Να δής τήν «πτωχή, μικρά, πετρώδη κι' άγαπητή νήσο», όπως τήν άποκαλούσε ό Παπαδιαμάντης. Ήταν μέρες να ζήσης και με τά μάτια σου κι όχι μόνο με τήν ψυχή τήν άπόμερη αυτή περιοχή με τούς ανθρώπους, τά εκκλησάκια τής και τς γιορτές τής. «Ή ψυχή μου, ήτο πάντοτε πρós τά μέρη εκείνα», έλεγε συχνά ζώντας στην Άθήνα ό Παπαδιαμάντης, και πολλών από μās, πού απ' τά μαθητικά μας χρόνια τή γνωρίσαμε κι αγαπήσαμε τήν ποίηση στο ζργο του. Πόσες και πόσες φορές παραλάσσοντας τούς στίχους που για τήν Παναγία δέν έλεγα:

Γλυκειά Παρθέν' άξίωσέ με,
ναρθω στο νησί του!

Σάν περάσαμε τó Άρτεμίσιο και Ξανοιχτήκαμε στο πέλαγος μās θέρισε κατάμουτρα ή τραμουντάνα.

—Τί άγέρως είναι ή τραμουντάνα, ρώτησα τόν καπετάνιο.

—Βοριάς, άπάντησε ξερά.

—Κι οί δρόλαπες και τά μπουρίνια, Ξαναρώτησα.

—Βοριάδες, άπάντησε περήφανα τώρα.

Κι' έγώ έπωφελήθηκα τής περηφάνειας του και Ξανάπα.

—Κι' ό πουνέντε κι ό γαρμπής;

—Είναι ζεφυρος, άπάντησε χαμογελώντας.

—Δηλαδή; άπορημένα έκανα.

—Δυτικός, θριαμβολόγησε.

—Κι ό σορόκος, ό λεβάντες, ό γραίγος; Ξανάκανα.

—Πού τούς Ξέρεις έσύ, με τή σειρά του άπόρρησε αυτός.

—Δασκάλα είμαι, είπα.

—Τί δασκάλα και κοουφέξαλλα! Και νομίζεις πώς τούς Ξέρεις; Πρέπει να ζήσης να μάθης. Άν δέν χαϊδέψη ή άνατολή, σοροκάδα δέν γνωρίζεις. Κι αν ό δρόλαπας και τά μπουρίνια δέν κτυπήσουν στο σβέρχο σου, βοριάδες δέν μαθαίνεις.

Κι' άράδιασε άγέρηδες κι άγέρηδες, όνόμα-

τα κι όνόματα σάν νά 'ταν τὸ λεξικό τοῦ ανέμου.

Ἔνα δυνατό κύμα τὸν ἔκανε νά κόψη τὴν κουβέντα. Καί μετὰ ἀπὸ λίγο συνέχισα ἐγώ.

—Καί πῶς μυρίζουν αὐτοὶ οἱ ἀγέροντές σου, κυρ-Μιχάλη. Τὸ ἴδιο ὄλοι, ἀλμύρα;

—Πῶς μυρίζουν, κοπέλλα μου; Στὴ Σκίαθο μυρίζει λιθανητός, στὴ Σκόπελο εὐωδιάζει μύρτος, στὴν Ἀλόνησο ἡ δάφνη καί κάποτε λίβας.

—Λίβας; ἀπόρησα ἐγώ.

—Ναί, λίβας, δὲν ἔχεις ἀκουστά γιὰ τοὺς σεισμούς ἐδῶ;

Ἄρχισε νά λήη γιὰ τοὺς τελευταίους σεισμούς στὴν Ἀλόνησο. Μὰ δὲν τὸν ἀκούγα λά, γιατί ἡ ματιά μου παιζότορεχε τὸ τοπίο καί τὸ νησί πὸν φθάναμε. Βορεινὰ ξεδιάκρινες τὴ Χαλκιδική, ἀνατολικά τὴ Σκόπελο, πίσω τίς κορυφές τῆς Εὐβοίας, πὸ πέρα τοῦ Κίσαβου: ἔνα σωρὸ συντροφιεῖς στὴ Σκίαθο καί παραπάνω ἀπ' ὄλα, ἡ ψυχὴ τοῦ Παλαδιαμάντη πάνω τῆς.

Τὸ καιὶ πέραγε τώρα ἀπὸ τρία νησάκια, τίς Τσουγκριάδες, πὸν κρύβαν τὸ λιμάνι τῆς Σκιάθου. Ἦταν μιά ἀπ' αὐτές, ἡ νῆσος Τσουγκριά, πὸν ἀναφέρει στὴν «Ἱππηρέτρα» ὁ Παλαδιαμάντης. Τὸ νησάκι πὸν ἦλθε παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων ὁ μπάριμπα Διόμας διὰ νά «διαπορμεύση ἐκεῖθεν εἰς τὴν πολίχνην ἑορτασίμους τινὰς προμηθείας. Ἰππεσέθη ὅτι θὰ ἐπανήρχετο πρὸς ἐσπέραν, ἀλλ' ἐνύκτασε» καί τὸ Οὐρανιώ, ἡ μοναχοκόρη του ἀνησυχούσε. Τί νά 'χε συμβῆ στὸν πατέρα τῆς;

«Καταπλεύσας εἰς τὴν τερπνὴν νῆσον Τσουγκριάν, ὁ μπάριμπα Διόμας ἐφόρτωσε ἐπὶ τῆς «Ἱππηρέτρας» πέντε ἢ ἕξ ζεύγη ὀρνίθων, κοφίνους τινὰς ὧν καί τυροῦ, δύο ἢ τρεῖς ἰνδιάνους καί ἄλλα πράγματα καί ἠτοιμάζετο νά λύση τὰ ἀλόγια καί νά ἀποπλεύσῃ. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν προσῆλθεν ὁ κουμπάρος του Σταθαρός, ὁ ποιμὴν εἰς Τσουγκριάν, καί τὸν παρακάλεσε νά τοῦ κάμῃ τὴν χάριν νά παραλάβῃ ὀχληρὸν συμπλωτήρα... υἰὸν ὑπόζυγιον ὄριμον πρὸς ἐπίσαξιν... ὅπως κομίσῃ αὐτὸν πρὸς ἕνα τῶν πολυαριθμῶν κουμπάρων του εἰς τὴν πολίχνην.» Ὁ Μπάριμπα-Διόμας τὸν πῆρε, ἀλλὰ στὴ μέση τοῦ πελάγους ὁ γαϊδουράκος κλάτωσε τὴ σαβίδα τῆς βάρκας... «καί τὸ μαδερὶ διεργάγη.» Τότε τὸ ὄωρο ἤρχισε νά εἰσρέει εἰς τὸ κύτος. Ἡ λέμβος ἤρχισε νά θυθίζεται» καί βρέθηκαν ὄλα στὴ θάλασσα: ὀρνιθες, ἰνδιάνοι, κοφίνια καί ὁ

αἴτιος τῆς συμφορᾶς, ὁ γαϊδουράκος.

Στὴν ἀνάμνηση τοῦ παθήματος τοῦ Μπάριμπα-Διόμα — πὸν τελικὰ σώθηκε—, χωρὶς νά τὸ θέλω, γέλασα.

—Τί γέλας, τί κοιτάς; ἄκουσα μιὰ φωνὴ δίπλα μου νά λέει.

Ἔκανα τὸ χέρι πρὸς τὰ μπρὸς καί ἔδειχνα. Ἔδειχνα τὴ θάλασσα, ἔξακολουθώντας ἀκόμα νά βλέπω πάνω τῆς ὀρνιθες, ἰνδιάνους, κοφίνια, αὐγά.

Λίγο ἀκόμα καί ἀπομακρυνθήκαμε. Τώρα, ὅσο πλησιάζαμε ἡ Σκίαθος φάνταζε πὸ μικρὴ. Περωνώντας πολὺ δίπλα τῆς βλέπαμε ἀποτόμους βράχους καί πάλι ἄθελά μας ἀναθυμιάσατε τὴ «Φόνισσα» νά τρέχει, νά διαφύγῃ τοὺς χωροφύλακες πὸν τὴν κυνηγοῦσαν μέσα ἀπὸ τοὺς ἀλίπτυπους βράχους» κοντὰ στὸ βράχο πὸν λέγεται «Τὸ Μονοπάτι στὸ Κλήμα». «Ἦτον βράχος εἰσέχων ἀποτόμους πρὸς τὰ ἔσω σχηματίζων μικρὸν ζύγωμα κάτωθεν τοῦ ὁποῖου ἔχασθεν ἡ ἄβυσσος, ἡ θάλασσα. Ἄνω τοῦ ζυγώματος τοῦτου ὑπῆρχε πάτημα ἡμισείας παλάμης τὸ πλάτος, ὅλον δὲ τὸ πέραμα ἦτο περιῶν ἢ τεσσάρων βημάτων. Ὅπως τὸ διέλθῃ τις ἔπρεπε νά πιασθῇ ἀπὸ τὸν ἄνω βράχον, βλέπων πρὸς τὴν θάλασσαν, νά πατῇ μὲ τὴν πτέρναν, καί νά βαδίξῃ ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἄριστερά. Ἡ ζωὴ του ἐκρέματο εἰς μίαν τρίχαν».

Καί σάν τὸ καιὶ προσέρασε τὸ βράχο ἡ καρδιά μας λυπημένη ἀπὸ τὴν τύχη τῆς Φραγκογιαννοῦς χάρηκε σὲ λίγο τὰ μικρὰ ἐκκλησάκια πὸν ξεδιάκρινε στίς ἀκτές. Μπορεῖ ὅ 'ταν ἡ Παναγία ἢ Κατενοδότρα ἢ ἡ Γλυκοφιλοῦσα ἢ ἡ Κουνίστρα, ἢ Παναγία τοῦ Ντομάν, ἢ τοῦ Ἀραδιᾶ. Ὅλες γνωστές μας, πρὶν ἀκόμα πατήσουμε τὸ πόδι στὸ νησί, ἀπ' τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου Σκιαθίτη.

Τὸ σῶμα πῶρα τοῦ νησιοῦ ὀλόκληρο πολὺ κοντὰ μας καί ἡ θάλασσα μανιασμένη στοῦ Δεκέμβρη τὴν ἀγριάδα κυπούσε μιὰ στίς βαθεῖες θαλασσοστηλιές, μιὰ πὴν καρὶνα τοῦ πλοίου μας. Ὁ ἀγέρας σφύριζε καί δὲν μᾶς ἄφηνε νά ἀκούσουμε «τὸ μοιρολόγι τῆς φώκιας», τοῦ πουλιοῦ τὸ ρέκασμα. Ἀπόδιαχνε ἀπ' τὴ ματιά μας τὰ ἀφρόψαρά, τίς χρωματιστές μύραινες, τίς βαρυφορτωμένες σκόρπαινες, τοὺς γλάρους καί χαμοβλέπων τοὺς κάβους.

Κι ὄλο κοντεύαμε. Τώρα ξεκάθαρα διακρίναμε ψαριανούς καταυλισμούς, ἀραξοβόλια, σκεπαστές καί ριγμένα στὸν ἄμμο διάφορα πλεού-

μενα: φελούζες, ψαροπούλες, τρεχαντήρια, σακκολέβες.

Ἡ μπρατσέρα μας περνάει τώρα κατά μάκρος τὴ μεσημβρινή περιοχή ἀπὸ τὴς Τσουγκριές πρὸς τὸ λιμάνι τῆς Σκιάθου. Μανουβράρει λίγο κι ὕστερα φουρντάρει τὴν ἄγκυρα. Οἱ βαρκαρῆδες γαντζώνουν στὴ σκάλα, πηδᾶνε στὸ χαμηλὸ κατάστρωμα κι ἀπέναντι στὴ ξηρὰ ἕνα τσοῦρο ναῦτες καὶ παιδιὰ μᾶς προσμένουν.

Πατώντας στὸ νησί δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε μιὰ πρώτη ἐντύπωση, γιατί οἱ ἐντυπώσεις εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ πρὶν: μὲ τὴ φαντασία μας εἴχαμε δῆ καὶ ξαναδῆ τὴ Σκιάθο στὰ διηγῆματα τοῦ Παλαδιαμάντη. Κι εἴμαστε πάντα συγκινημένοι γιατί γνωρίζαμε τὸ νησί καὶ τοὺς ἀνθρώπους του.

Καὶ πόρα πού τὸ πατούσαμε ἢ λέξει συγκίνηση εἶναι μικρὴ γιὰ νὰ δώσει τὴ δύναμη τῶν συναισθημάτων μας.

Φάνταζε ὄμορφο, πολὺ ὄμορφο.

Πηγαίνοντας ἐκεῖ δὲν εἴχαμε οὔτε πρὸς στιγμὴ φόβο μήπως τὸ βροῦμε ἄσχημο ἢ μήπως μᾶς γέλασε ὁ Σκιαθίτης, μήπως ἢ τέχνη καὶ ἡ ἀγάπη του τὸ ὥραιοποίησε.

Εἶναι μιὰ ἀληθινὴ ζωγραφιά. Τρίκολλο τὸ λιμανάκι. Ἄσπρα - γλαρὰ σπιτάκια. Καθαρὸ κι ἀρχοντικό παρουσιαστικό. Τὰ μαγαζιά στὴ σειρά τῆς παραλίας, ὅπως καὶ σ' ἄλλα νησιά. Ξεχωρίζουν οἱ ταρσανάδες καὶ καμμιά δεκαριά ἐλαιοτριβεῖα.

Μπορεῖς ἄνετα νὰ ἀναπνεύσης ὅσο μικρὸ κι ἂν τὸ βρῖσκεις. Σοῦ εἶναι γνώριμο. Μὲ τὴν πρώτη ματιὰ νιώθεις ἱκανοποιημένος γιατί βρῖσκεις ἐκεῖνο πού προσδοκοῦσες: ἕνα σωρὸ ἀντιθέσεις: φτωχὸ, λιτὸ καὶ κρῦο. Ἄγιο κ' ἀφικασίδιατα ὄμορφο καὶ πλοῦσιο.

Κι ἔπειτα ἔχεις ἕνα παράξενο συναίσθημα: Νομίζεις πὼς ξανάρθες. Νομίζεις πὼς ξέρεις τὸν κόσμο, τὴς γυναῖκες, τοὺς ἄνδρες, τὰ παιδιά, τὴς γειτονιές. Ψάχνεις κατὰ πρόσωπα τῶν ἀνδρῶν μήπως καὶ δῆς τὸν Μπάμπα-Διόμα, τὸν Πανάγο, τὸν παπᾶ Φραγκούλη, τὸν Μπέροδε, τὸν μάρπα Μιχαλιό, τὸν γέρο Στεφανῆ. Στὰ σκαμένα πρόσωπα τῶν γυναικῶν τὴν θειά Ἄχτίτσα, τὴν Περγαχῶ, τὸ Λιαλιώ, τὴ Φραγκογιαννοῦ. Στὰ μουτράκια τῶν παιδιῶν, τὸν Γέρο, τὴν Πατρῶνα, τὸν Σπῦρο, τὸν μικρὸ γυιὸ τοῦ παπᾶ-Φραγκούλη.

Τσουχτερὸ τὸ κρῦο μᾶς ἔμπασε στὸν πρῶτο καφενέ. Βαρύπνοος βοριάς, ὁ χιονιστής, ὅπως

τὸν λένε οἱ ντόπιοι σφύριζε στὰ παράθυρα. «Ἀπὸ τῶν κεράμων τῶν στεγῶν ἐκρέμαντο οἱ ὄρμιοι καρποὶ σπιθαμαῖα κρύσταλλα» πού κάποτε φάγαν τὰ πεινασμένα ἐγγονάκια τῆς θειάς Ἄχτίτσας στὴ «Σταχομαζώχτρα».

Ἔνας μικρὸς μᾶς σέβριξε ρακὶ ντόπιο, φτιαγμένο ἀπὸ ζούμαρα.

Πῶς σὲ λένε, ρωτᾶει ἕνας ἀπὸ μᾶς.

—Λαμπράκη, λέει αὐτός.

—Εἶσαι ἐδὸ πού πήγες μὲ τὸν παπᾶ Φραγκούλη, τὴ θειά τὸ Μαθηνώ καὶ τοὺς ἄλλους στὸ «Χριστό, στὸ Κάστρο»;

—Τί; ρώτησε ἀπορημένος ὁ μικρὸς.

Θυμηθήκαμε μὲ τὸ ὄνομά που καὶ βλέποντάς τον ἔτσι ἰσχνὸ κι ἀδύνατο, τὸν «γυιὸ τοῦ παπᾶ, τὸν δωδεκαετῆ Σπῦρο δν αὐτὸς ἀπεκάλει εἰρωνικῶς καὶ θεραπευτικῶς Λαμπράκη, ἔνεκα τῆς ἰσχνότητος καὶ ἀδυναμίας ἐξ ἧς ἔφεγγεν οἶονεὶ τὸ προσωπάκι που καὶ εἶχε κινδυνεύσει πέρυσι τὰς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων» γράφει ὁ Παπαδιαμάντης «στὸ Χριστὸ στὸ Κάστρο». Γι' αὐτὸ ἡ παπαδιά τὸν ἔταξε στὸ Χριστὸ καὶ τὸν παίρνουν μαζί τους σ' ἐκεῖνη τὴν δραματικὴ ἐκδρομὴ πού πάνε χειμῶνα καιρὸ νὰ σώσουν «τὸν Γιάννη τὸν Νυφιῶτη, καὶ τὸν Ἀργύρη τῆς Μυλωνοῦς, πού τοὺς ἔκλεισε τὸ χιόνι, πᾶν' στὸ Κάστρο, τ'ἔς πέρα πάντα στὸ Στοιβατὸ τὸν ἀνήφορο» καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ νὰ λειτουργήσουν τὸ ξωκκλήσι.

Στὴ Σκιάθο δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιστρατεύσεις τὴ μνήμη σου γιὰ νὰ θυμηθῆς ποιήματα καὶ διηγῆματα κι ἱστορίες: ἡ συνείδηση ρέει, ἡ ἀνάμνηση ζωντανεύει ἀπὸ μόνη τῆς ὅλα τὰ πρόσωπα, τὰ ρημοκκλήσια, τοὺς δρόμους, τὰ παθήματα.

Στὸν καφενὲ λύχνιο καὶ λάμπες φώτιζαν ρομαντικὰ τὰ γύρω. Στὰ φανάρια τὰ ξηροκτάποδα ἔτοιμα νὰ φαγωθοῦν μὲ τὸ ρακὶ καὶ μεγαλόρραγες σταφίδες. Τὸ κρασί σὲ φλάσκες πού χωρᾶνε μέχρι ἐπτὰ ὀκάδες πρόχειρο γιὰ τὴν κατανάλωση στὴς γιορτές. Σ' ἕνα μικρὸ τραπέζι πολλὰ μικρὰ σταυροσφάγιατα ψωμιά πού οἱ ἐνοριτες πηγαίνουν στὰ σπιτία τῶν ἱερέων.

Τὴν ἄλλη μέρα, πολὺ πρῶτ' μᾶς ξύπνησαν τὰ κάλαντα:

Σήμερον τὰ φῶτα κ' ὁ φωτισμὸς
καὶ τοῦ Ἰησοῦ μας ὁ βαφτισμὸς.
Σήμερα ἡ κυρά μας ἡ Παναγιά
σπάργαλα στὰ τίμα χέρια κρατεῖ

καὶ τὸν Ἄη-Γιάννη παρακαλεῖ
 «Δύνεσ' Ἄη-Γιάννη Πρόδρομε,
 γιὰ νὰ μοῦ βαπτίσῃς Θεοῦ παιδί;»
 —Δύνουμε καὶ σὼνα καὶ προσκυνῶ,
 γιὰ κοιτοκαρτέρι ἢ τὸ πουρνὸ
 γιὰ ν' ἀνέβω ἀπάνω στοὺς οὐρανοὺς,
 γιὰ νὰ ρίξω δρόσο καὶ λίβανο,
 ν' ἁγιαστοῦν οἱ θρύσεις καὶ τὰ νερά,
 ν' ἁγιαστῇ καὶ ἀφέντης μὲ τὴν κυρά».

Ἀργότερα ἀνηφορίσαμε τοὺς δρόμους τῆς πολίχνης. Ὁ οὐρανὸς ἦταν καθαρὸς, μὰ ὁ ἥλιος ἦταν «ἥλιος μὲ δόντια», πὺν λέμε. Τὸ κρῖν τσοκκερὸ σὲ διαπερνοῖσε. Τὸ χιόνι ἔλαμπε στὶς κορφὲς τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὀρθρουοῦς.

Τὰ παιδιά ἀνεβοκατέβαιναν στοὺς δρόμους γιὰ διάφορα θελήματα. Ὅλο καὶ κάτι κρατοῦσαν στὸ χέρι. Δυὸ μικροί, πολλὸ ζωηροὶ μὲ τὰ παντελόνια ὡς τὸ γόνατο μᾶς προσπέρασαν τρεχάτοι. Μᾶς φάνηκε πὼς τράβαγαν κατὰ «τῆς Κοκῶνας τὸ σπίτι». Κι οἱ γυναῖκες στὶς αὐλές, στὶς πόρτες μᾶς θύμιζαν πὼς γι' αὐτὲς ἦταν κτισμένες οἱ τόσες Παναγίες!

Ἐἶχαν βγῆ νὰ ἀπαντήσουν τοὺς παπάδες ὄλων τῶν ἐνοριῶν, πὺν ἐν σώματι ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ δημάρχου. Ἦταν ὠραῖο τὸ θέαμα: Οἱ παπάδες κρατοῦσαν τοὺς σταυροὺς καὶ τοὺς φωστῆρες τους, ἀγίαζαν τοὺς δρόμους, τὰ μαγαζιά, τὰ σπίτια, διώχνοντας τοὺς καλλικατζάρους. Πίσω τους ἀκολουθοῦσαν παιδιά, γριεὲς καὶ γέροι. Οἱ νέοι παραμέριζαν γιὰ νὰ περάσῃ ἡ πομπή.

Μόλις μᾶς προσπέρασαν ρωτήσαμε νὰ βροῦμε τὸ Μπουρζι καὶ τὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη. Στὴν εἴσοδο τοῦ Μπουρζι ὑψώνεται ἡ προτομὴ τοῦ Σκιαθίτη. Τὸ πρόσωπο ἀσκητικὸ καὶ ἡ ἔκφραση στοχαστικὴ καὶ λυπημένη. Ἦταν σάν νὰ τὸν ἀκούγαμε νὰ λέει:

Σάν νᾶχαν ποτὲ τελειωμὸ
 τὰ πάθια καὶ οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου.

Τὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη μᾶς χάρισε ξέχωρη συγκίνηση. Στὸ σπίτι ἐκεῖνο, ὅπως καὶ στὸ νησί, νοιώσαμε τὴν συζυγία τῆς τέχνης καὶ τῆς θρησκείας. Τὴ συζυγία τοῦ πλούσιου καὶ τοῦ φτωχοῦ, τοῦ ἁγίου καὶ τοῦ πονεμένου, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀθανασίας.

Ἐδῶ στὸ ἀπλὸ αὐτὸ σπίτι γεννήθηκε στὰ 1851 «ὁ ἅγιος τῆς λογοτεχνίας» μας καὶ πέθα-

νε ὕστερα ἀπὸ μιὰ πλοῦσια συγγραφικὴ δράση, φτωχὸς στὰ 1911. Τὸ σπίτι διόροφο διατηρεῖ μερικὰ οἰκακὰ σκευὴ καὶ πράγματα τοῦ Παπαδιαμάντη. Τὰ κιούπια γιὰ τὸ λάδι, τὰ σεντούκια, τὰ γιουρτέλια τοῦ νεροῦ, οἱ ἠλιάστρες τῶν σῦκων, οἱ ἀρμαθιὲς τῶν κρεμμυδιῶν πὺν κρέμονται στὰ δοκάρια τῆς ὀροφῆς θυμίζουν σπίτι παρὰ μουσεῖο. Μπήκαμε στὸ μικρὸ δωμάτιο πὺν κοιμόταν ὁ φτωχὸς πλούσιος τῆς λογοτεχνίας μας. Ἐνα κρεβάτι στενόχωρο πᾶνω σὲ στρίποδα. Ἐνας κορνιζαρισμένος, κατάθαμπος καθρέπτης καὶ τὸ ὑφαντὸ τραπεζομάντηλο ἦταν τὰ ἀπέρριττα στολίδια τοῦ σπιτιοῦ. Καὶ στὸ παραθύρι γλάστρες μὲ ματζουράνα. Κι ἡ μνήμη τοῦ τόσο ζωντανῆ νὰ πλαγιέται ἀνάμεσά μας.

Τούτη ἡ μνήμη, ἡ παρουσία του δὲν μᾶς ἀφῆσε καὶ ὅταν λειτουργηθῆκαμε τὰ Φῶτα στὴν ἐκκλησίᾳ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅπου φυλάγεται καὶ ἡ κάρα του, σάν ἱερὸ κειμήλιο.

Οἱ θρησκευτικοὶ ὕμνοι διαδέχονταν συνεχῶς τὶς περιγραφὲς γνωστῶν ἐορταστικῶν διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη, καὶ ἐκεῖνες τὸ Μεγαλνάριον τῆς ἡμέρας:

Σήμερον ἐπέφανεν ὁ Σωτῆρ ἐν μορφῇ δούλου
 βαπτισθῆναι μετὰ σαρκὸς ὑπὸ Ἰωάννου
 ἐν Ἰορδάνου ρείθρῳ,
 ἵνα βροτῶν ἐκπλύνῃ τὰ παραπτώματα,

ἔψαλλε ὁ ψάλτης.

Κι' ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Παπαδιαμάντης περιέγραφε τὸ ναὸ: «Ἐλάμπε τότε ὁ ναὸς ὄλος καὶ ἤστραψεν ἐπάνω εἰς πὸν θόλον ὁ Παντοκράτωρ μὲ τὴν μεγάλην καὶ ἐπιβλητικὴν μορφὴν καὶ ἠκτινοβόλησε τὸ ἐπίχρυσον καὶ λεπτορρηγμένον μὲ μυριάς μορφὰς τέμπλον, μὲ περικαλλεῖς τῆς ἀρίστης βυζαντινῆς τέχνης εἰκόνας του, μὲ τὴν μεγάλην εἰκόνα τῆς Γεννήσεως, ὅπου «Παρθένος καθέζεται τὸ Χερουβὶμ μμουμένη» ὅπου θεσπεσίως μαρμαίρουναι αἱ μορφαὶ τοῦ θεοῦ βρέφους καὶ τῆς Ἀμόμου Λεχοῦς, ὅπου ζωντανὰ παρίστανται αἱ ὄψεις τῶν Ἀγγέλων, τῶν μάγων, τῶν ποιμένων, ὅπου νομίζει τις ὅτι στίλβει ὁ χρυσοῦς, εὐωδιάζει ὁ λίβανος καὶ βαλσαμώνει ἡ σμύρνα, καὶ ὅπου φαντάζεται τις εἰς μίαν στιγμὴν ὅτι ἀκούει τὸ «Δόξα ἐν Ἐψίστοις».

ΑΝΘΩ

(δ ι ή γ η μ α) *

Ἄκόμα ὁ ἥλιος δὲν εἶχε ξεπεταχτῆ πίσω ἀπὸ τῆ βαθύσκια ράχη τοῦ Ἄι-Τιάννη καὶ ἡ κυρὰ-Ἄνθῶ βρέθηκε στὸ ἀκροθαλάσσι·

Γύρω στὰ πενηνταπέντε, χήρα, πάντα μαυροφορεμένη ἀπὸ τότε ποῦ ἔχασε, ἐδῶ καὶ μερικά χρόνια, τὸν ἄντρα της, μετρημένη καὶ καλόλογη γυναῖκα. Ὅλοι τὴν ἤξεραν κι ὄλοι τὴ σεβόντουσαν στοὺς Παξούς. Τὸ σπιτάκι της, πάντα καθαρό, μὲ τὴ λουλουδισμένη αἰλὴ του, ἦταν χτισμένο στὴν ἄκρη στὸ Μανέσκο, πλάι στὸ κῦμα.

Τί ταραχὴ ἄραγε νὰ ἔδερνε πρῶτ-πρῶτὴ ψυχὴ της κι ἡ ὄψη της ἦταν ἄγρια καὶ σκοτεινιασμένη; Στὰ χέρια κρατοῦσε δυὸ μεγάλες ὀλάνθιστες κλάρες μὲ μυρωδάτους «φουστανελλάδες» καὶ τὸ βλέμμα της χανόταν, ἀφηρημένο, πέρα μακριά.

—Ἐ, Ἄνθῶ! Τί ἔπαθες σήμερα πρῶτ-πρῶτὴ καὶ στέκεσαι σὰ γοργόνα στὴν ἀκροθαλασσιά; Θὰ μοῦ ψήσεις καφεδάκι; Ἄφαριές ἀπόψε..., ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ μπάριμπα-Σπύρου, καθῶς ἡ βάρκα κύλαγε ἀπαλὰ στὰ ψιλογάλικά.

Μακρινῶς συγγενῆς τοῦ ἄντρα της, εἶχε πάρει μετὰ τὸ θάνατό του τὴ βάρκα του, βοήθαγε τὴν Ἄνθῶ στὸ μάζεμα τοῦ λιόκαρπου καὶ στίς ἄλλες ἀγροτικὲς δουλειές, τῆς ἔδινε πάντα φρέσκο ψάρι καὶ τὴν συντρόφευε, μαζί μὲ τὴ γειά του, στὴ μοναξιά της.

ἌΟχι πὼς ἦταν μόνη στὸν κόσμο ἡ Ἄνθῶ. Εἶχε μιὰ κόρη, τὴ Χαρούλα, παντρεμένη ὅμως στὴν Ἀθήνα μ' ἓνα καλὸ παλληκάρι, κι ἓνα γιό, τὸν Ἀναστάση. Αὐτὸς πάλι εἶχε ξενίτευτῆ. Εἶχε φύγει μακριά, στὴν Αὐστραλία, μὲ τὴ λαχτάρα νὰ προκόψῃ καὶ νὰ γυρίσῃ πλούσιος στὸ νησί. Κι ἀπ' ὅ,τι μάθαιναν, οἱ δουλειές του ἐκεῖ πῆγαιναν πολὺ καλά. Ὅμως αὐτὸ ἦταν μικρὴ παρηγοριά γιὰ τὴ μάνα του ποῦ, νοιώθοντας τον πόσο μακριά, τὸν λόγιαζε σὰν ξένο καὶ χαμένο πιά γι' αὐτὴν. Ἡ δύστηχη ἀκόμα ἔκλαιγε τὴ στερνοθυγατέρα της, τὴ Χρυσούλα, ποῦ πέθανε, ἐδῶ καὶ πολλὰ-πολλὰ χρόνια, μικρὸ παιδάκι, δηλητηριασμένη ἀπὸ τὸ μολύβι τῆς ἀλευρόπετρας τῶν μύλων ποῦ λίγο ἔλειψε νὰ ξε-

κάνῃ ὄλους τοὺς Παξινοὺς στὴν Κατοχή!

—Ἐ, Ἄνθῶ, δὲν μ' ἀκουσε; Τί ἔχεις; Ποῦ πηγαίνεις τέτοιαν ὥρα μὲ τὰ κλαριά στὰ χέρια; Μὴν ἔπαθε τίποτα ἡ θειά-Βγενιώ;

Ὁ μπάριμπα-Σπύρος εἶχε πηδήξει ἀπὸ τὴ βάρκα κι ἔστεκε ἐμπρὸς τῆς ἀνήσυχος.

—Δὲν ξέρω, μπάριμπα, συμπάθα με. Δὲν ξέρω, μόνο μαντεύω πὼς μεγάλο κακό θὰ μ' εὔρη. Τώρα-τώρα, τὸ πρῶτ, λίγο πρὶν φέξῃ, εἶδα δειρο φοιχτὸ καὶ τρέχω στὸν Ἄι-Νικόλα, ποῦ τοῦχω ταμένα τὰ παιδιά μου, νὰ τὸν παρακαλέσω νὰ ἔροκισῃ τὴ συμφορά. Εἶδα πὼς ἤμουνα στὴν αἰλὴ κι ἓνα ὄρατο, χιονάτο, περιστέρι πετοῦσε πάνωθὲ μου, καθόταν στὰ χέρια μου, τσιμποῦσε σπόρους στὴν ποδιά μου. Κι ἐγὼ τοῦ μιλοῦσα, τὸ χὰιδενα, τοῦ τραγουδοῦσα. Καί, ξαφνικά, τὸ ἄμοιρο ἔπεσε ἄψυχο στὸ χῶμα. Ἐκανα νὰ τρέξω νὰ τὸ σηκώσω μὰ εὐθὺς μιὰ θάλασσα φουρτουνιασμένη μὲ χῶρισε ἀπ' αὐτό. Πάσχισα, ἀλλὰ δὲν μποροῦσα οὔτε στὸ νερὸ νὰ μπῶ. Ἐάφνου, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη φανερώθηκε ἡ Χρυσούλα μου, στὰ κάτασπρα ντυμένη, ἔσκυψε, μάζεψε τρυφερά τὸ μικρὸ περιστέρι καὶ χάθηκε πάλι. Πετάχτηκε μουσκεμένη στὸν ἰδρώτα, σηκώθηκε εὐθὺς καὶ τρέχω τώρα ν' ἀνάψω τὰ καντήλια τοῦ Ἄγιου. Ὡ Θεέ μου, τί κακοσημάδο ἄνειρο μοῦστειλες ἀπόψε!

—Σῶπα, εὐλογημένη, σῶπα καὶ μὴ γρουσουξεύς. Σῶρε ν' ἀνάψῃς τὰ καντήλια, νὰ γαληνέψῃ ἡ ψυχὴ σου. Κι ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος. Τῆς μάνας ἡ προσευχὴ εἶναι καλόδεχτη στ' αὐτιά του. Πῆγαινε στὸ καλὸ, κόρη μου, καὶ στὴν καλὴ τὴν ὥρα.

Ὁ μπάριμπα-Σπύρος χὰιδεψε προστατευτικά τὸν ἄμο τῆς κυρὰ-Ἄνθῶς, ποῦ μὲ περισσὴ γηγγοράδα ἄρχισε ν' ἀνηφορίζῃ κατὰ τὸ μικρὸ ξωκλήσι.

Ἐσκυψε νὰ συμμαζέψῃ τὰ δίχτυα καὶ τὰ καλάθια που καὶ σκέφτηκε: «Θὰ τῆς πῶ νὰ πάῃ στὴ μάνα της. Αὐτὴ θὰ τὴν συμβουλέψῃ κι ἴσως τὴν ἡμερέψῃ κάπως, τὴ δύστηχη».

Ἡ μάνα τῆς Ἄνθῶς, ἡ θειά-Βγενιώ, ἦταν μιὰ ἅγια γυναῖκα. Ὅσο ζοῦσε ὁ ἄντρας της, ἦταν ἡ πρώτη νοικοκυρὰ τοῦ νησιοῦ σὲ φρονιμάδα, σ' ὀμορφιά, σὲ πλοῦτη. Ὅταν χήρεψε

* Β' Βραβεῖο Διηγήματος Διαγωνισμοῦ ΧΕΝ «Κηφισοῖς 72».

ὄμως, μεσόκοπη βέβαια, ἀποτραβήχτηκε σ' ἓνα μικρὸ καλύβι κοντὰ στὸ μοναστηράκι τῆς Παναγίτσας τῆς Θαλασσινῆς. Ἐδῶσε στὴν κόρη της ὅ,τι νόμιζε σωστὸ ἀπὸ τὴν περιουσία καὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα πάντρεψε ἄφρονες κοπέλλες κι ἔστειλε ἄρρώστους σὲ νοσοκομεία νὰ γιαιτρευτοῦν. Τώρα κόντευε τὰ ἐνενηντα καὶ ζοῦσε πάντα μέσα στὴ σιωπὴ καὶ στὴν προσευχὴ τὰ στερνά της χρόνια. Στὸ ἄσαρκο πρόσωπό της λὲς κι ἀκτινοβολοῦσε ἓνα παράξενο φῶς. Ὁ λόγος της βάλαμο καὶ παρηγοριά, ἀπλὸς καὶ σοφός, γεμάτος καλωσύνη. Πολλοὶ Παξινοὶ τρέχαχνε σ' αὐτὴ τὴ γερόντισσα νὰ τοὺς λύση τίς διαφορὲς καὶ νὰ τοὺς φιλιώση. Ἡ συμβουλὴ της νόμος καὶ προσταγὴ γιὰ ὅλους.

—Γειά σου, μπάριμπα-Σπύρο. Ὁ Θεὸς σ' ἔφερε ἐδῶ σήμερα.

—Καλὴ σου μέρα, Φωτᾶκο. Ποιὸς ἄνεμος σὲ φέρνει κατὰ δῶ τέτοια ὥρα; ρώτησε τὸν Προϊστάμενο τοῦ Τηλεγραφείου, παραξενεμένος, ὁ ἀγαθὸς γέρος.

—Ἀντάρκα καὶ φουρτούνα, μπάριμπα. Ὅλη νύκτα δὲν ἔχω κλείσει μάτι. Χθὲς βράδυ ἀργά, μοῦ τηλεφώνησε ἡ Χαρούλα, ἡ κόρη πῆς κυρὰ-Ἀνθῶς. Ἦμαστε συνομήλικοι καὶ συμμαθητὲς καὶ γνωρίζομαστε καλά, ἂν θυμᾶσαι. Μοῦ εἶπε λοιπὸν πῶς πήραν εἶδησι ἀπὸ τὴν Αὐστραλία ὅτι ὁ ἀδελφός της σκοτώθηκε σ' αὐτοκινητιστικὸ δυστύχημα. Κάτι ἔπαθε ἡ μηχανὴ καὶ τὸ ἀμάξι σφηνώθηκε ὀλόγισα σ' ἓνα δέντρο. Ὁ Ἀναστάσης ἔμεινε στὸν τόπο, ἡ γυναίκα του κι ἡ κορούλα του δὲν ἔπαθαν τίποτα ἀλλὰ βρίσκονται κι αὐτὲς σ' εἰδικὴ κλινικὴ γιὰτὶ σάλειψεν ὁ νοὺς τους.

Ἡ Χαρούλα στέλνει τώρα ἓνα ψεύτικο τηλεγράφημα στὴ μάνα της πῶς, τάχα, ὁ Ἀναστάσης εἶναι ἄρρωστος βαρειά, καὶ πὸ βράδυ ἡ αὔριό θὰ στείλῃ ἄλλο, πῶς ὁ δύστηνος τελείωσε. Μὲ παρακάλεσε νὰ ἔλθω καὶ νὰ τῆς συμπαρασταθῶ τῆς δόλιας, γιὰτὶ κι ἡ ἴδια πῶς νὰ ἔλθῃ, ποῦ ἔχει τὸ μαρὸ τῆς πολὺ ἄρρωστο; Ἄ, τὴν καυμμένη τὴν κυρὰ-Ἀνθῶ, νάξερε τί τῆς ξημέρωσε!

—Καὶ μήπως δὲν τὸ ξέρει, θαρρεῖς, Φωτᾶκο; Ἡ καρδιά τῆς μάνας μάντευσε τὴ συμφορὰ καὶ στὸν ὕπνο εἶδε κίβλας τὸ παιδί της νὰ χάνεται. Νάτην ἡ βαρυσμίαρη ποὺ γυρίζει ἀπὸ τὸν Ἄϊ-Νικόλα. Πῆγε προῦ-προῦ νὰ δεηθῇ γιὰ τὰ παιδιὰ της, νὰ ξερκίση τὸ κακὸ τ' ὄνειρο. Πῶς νὰ τὴν παρηγορήσω τώρα, πῶς; ἡ φωνὴ τοῦ

μπαριμπα-Σπύρου ἀκούστηκε σιγανὴ καὶ σπασμένη.

Ἄργά, μὲ σκυμμένο κεφάλι καὶ βαρεῖα περπατησιά, ἔφθασε κοντὰ τους ἡ κυρὰ-Ἀνθῶ.

—Ἐδῶ εἶσαι ἀκόμα, μπάριμπα-Σπύρο; Ἐλα, κόπιασε γιὰ καφέ. Μπα, τί τρέχει, Φωτᾶκο; Τί γυρεύεις τόσο πρωτὶ στὴ γειτονιά μας; στήλωσε πάνω στὸν νέο, ἀνήσυχη κι ἐξεταστικὴ, πὴ ματιά της.

—Ἐχω ἓνα τηλεγράφημα γιὰ σένα, καλὴ μου κυρὰ-Ἀνθῶ καὶ μία παραγγελία ἀπὸ τὴν Χαρούλα. Νά, ἔλαβε εἶδησι πῶς ὁ Ἀναστάσης...

—Ὁ Ἀναστάσης μὸν τί;

—...εἶναι σοβαρὰ ἄρρωστος καὶ σοῦ τὸ μῆναι νὰ τὸ ξέρης, νὰ προσευχηθῆς κι εὐὸ κι ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος.

—Ὡστε ὁ Ἀναστάσης μὸν ἦταν λοιπὸν πὸ νεκρὸ περιστέρι; Γι' αὐτὸ μὲ χώριζε ἀπ' τ' ἄψυχο κορμάκι τρικυμισμένη θάλασσα; Ἐδιάλυνε τ' ὄνειρο, μπάριμπα, ξεδιάλυσε. Κι' ὁ Ἀναστάσης, Φωτᾶκο, ὁ φίλος σου, δὲν εἶναι ἄρρωστος, ἀλλὰ νεκρός. Μὴ μοῦ κρύβετε τὴν ἀλήθεια! Ὡμίμενα, τὴν βαρυσμίαρη! Τρεῖς γέννες, τρεῖς παιδιά, τρεῖς βλασπάρια, κι ἔμπηξα κίβλας δύο σταυροὺς στὸ χῶμα... Κυρὰ μου Παναγιά, μάνα τοῦ κόσμου ὅλου, πῶς νὰ βαστάξω τέτοιον πόνο, ἡ δύστηχη; Γιατὶ νὰ ζῶ ἐγώ, ἡ ἄχρηστη, καὶ τὸ παλληκάρι μου νὰ χαθῆ; Καὶ πῶς ἄραγε; Καὶ ποῦ νὰ τῶβρω τὸ κορμάκι του νὰ τὸ νεκροστολίσω; Ἐρημο καὶ μόνο βρίσκονται τὸ παιδάκι μου στὴ μαύρη ξενιτειά. Ἐρημο, μόνο κι ἄκλαυτο φεύγει. Καρδιά μου, πῶς ἀντέχεις καὶ χτυπᾶς ἀκόμα μέσα σ' αὐτὰ τὰ στήθεια ποῦ τοῦ πρωτόδωσαν ζωῆ;

Σωριασμένη σ' ἓνα βραχάκι, ἡ χαροχτυπημένη μάνα ἔκλαιγε καὶ χτυπιόταν. Βουβοὶ τὴν παραστέκαν ὁ Φωτᾶκος κι ὁ μπάριμπα-Σπύρος. Τί παρηγοριά, τί λόγια νὰ τῆς ποῖνε, ποῦ κι ἡ δικὴ τους ἡ καρδιά γινότανε κομμάτια καὶ γιὰ τὸ ἀδικοχαμένο παλληκάρι καὶ γιὰ τὴν πολυπαθὴ τούτη γυναίκα;

—Θυγατέρα, τί κλάμα καὶ πὶ θρηῆνος εἶναι τοῦτα;

Μπροστὰ τους βρέθηκε ἡ θειά-Βγενιώ. Εἶχε κοντὰ εἴκοσι χρόνια νὰ κατέβῃ στὸ Γαί ἡ γερόντισσα, ποῦ τώρα, ἴδια ἐξώκοσμη μορφὴ, πύργωνε τὸ λιπόσαρκο σῶμα της μπροστὰ τους, ἐνῶ ἡ ματιά της, ἀγριεμένη, ἐξέταξε μὲ ἀγαπία καὶ διάση τὴν κόρη της.

Ἡ κυρά-Ἀνθώ κύλισε στὰ πόδια τῆς μάνας της:

—Μάνα, καλή μου μάνα, πῶς θρέθηκες ἐδῶ; Μὴν ὀνειρεύτηκες κι ἐσὺ πῶς ὁ Ἀναστάσης μου δὲν ζῆ πιά; Ποῦ ἦταν χθὲς κι ἀντίπροχθες, ὅταν τὸ παιδί μου κινδύνευε, ἡ Χάρη Της, πού ποτὲ δὲν Τῆς ἄφησα σθηστὸ τὸ καντήλι, νὰ μοῦ τὸ φυλάξῃ; Ποῦ νὰ προσευχηθῶ τώρα πιά; Τί προσευχὴ νὰ ποῦν τὰ χεῖλια μου τώρα; Πάει τὸ λουλούδι μου, μάνα, πάει. Δὲν θὰ τὸ ξαναδῶ ποτὲ πιά. Οὔτε ἓνα στερνὸ φιλή δὲν θὰ τοῦ δώσω. Κι ἦταν τόσο καλὸ καὶ τρυφερὸ τὸ ἀγόρι μου. Γιατί νὰ φύγῃ μακριά; Κι ἂν ἔκανε λεφτά, ποιὰ ἢ προκοπὴ του; Ποιὸς τώρα θὰ ποῦ ἀνάθη τὸ καντήλι, ποιὸς θὰ τὸ συντροφεύῃ στὸν ἀφιλόξενο του τάφο, ἔ, μάνα; Καταραμένη ἢ θάλασσα πού μᾶς ἐχώρισε, καταραμένη καὶ ἡ ξένη, ξεμυαλιστρά, γῆ πού μοῦ τὸν πήρε.

—Σῶπα, κόρη μου, σῶπα. Μὴν καταριέσαι, δὲν κάνει.

Ἡ θειά-Βγενιώ κἀθησε κατάχαμα, δίπλα στὴν πεσμένη κόρη τῆς, καὶ μὲ τὰ κοκκαλιάρικα χεῖρια τῆς τὴ χεῖδεψε ἀνάλαφρα. Ἀργά, σιγανά, ἡ ραγισμένη γεροντικὴ φωνὴ συνέχισε:

—Εἶχα σημάδι πῶς μὲ χρειάζουσιν καὶ ἤλθα νὰ σοῦ παρασταθῶ. Ὁ πόνος σου καὶ δικὸς μου πόνος, Ἀνθώ. Δυὸ φορὲς δικὸς μου πόνος, γιατί τὸν Ἀναστάση μου τὸν ἀγαποῦσα πὺ πολὺ ἂπ' ὅλα μου τὰ ἐγγόνια. Γι' αὐτὸν οἱ πὺ πολλὲς προσευχὲς μου πάντα καὶ τὸ ξέρεις. Φαίνεται ὅμως πῶς τελείωσε τὸ ἔργο του καὶ ἔτσι μᾶς ἄφησε. Πῶς ἐμεῖς, φτωχὰ πλάσματα, θ' ἀντιστρατευθοῦμε στὸ ἔργο τοῦ Πλάστη; Νὰ ὑποταχτοῦμε, κόρη μου, στὸ θέλημά Του· εἶναι τὸ μόνο πού μᾶς μένει καὶ τὸ μόνο σωστό. Ὑποτάξου, Ἀνθώ, στὸ θέλημά Του καὶ θὰ νοιώσης τὸν σταυρὸ σου πὺ ἐλαφρό. Καὶ σπᾶσε τίς κατάρεις σου, κόρη μου. Σκέψου τὸν κόσμον πού ὀργώνει τὴν ἀδελφὴ μας τὴ θάλασσα καὶ τὸν κόσμον πού ζῆ πάνω στὴν ἀδελφὴ μας τὴ στεριά, πλάσματα καὶ αὐτὲς τοῦ ἴδιου Ἀναρχοῦ Πατέρα!

Ἀπλωσε τὸ χέρι ἡ γερόντισσα καὶ πήρε λίγη ἄμμο:

—Εὐλογημένη ἡ γῆ, πού καλόβολη καὶ πρόθυμη δίνει στὸν ἄνθρωπον μέρος νὰ ζήσῃ καὶ, σὰν πεθάνῃ, μέρος ν' ἀναπαυθῇ.

Ἀπλωσε πάλι τὸ χέρι στὸ θαλασσόνερο καὶ ἔλαμψαν οἱ σπαγόνες σὰν πετράδια, πάνω του, καθὼς τίς χτύπησε ὁ ἥλιος:

—Εὐλογημένη καὶ τρισευλογημένη ἡ θάλασσα. Αὐτὴ χωρίζει ἀλλὰ καὶ ἐνώνει. Αὐτὴ πηγαίνει ἀλλὰ καὶ φέρνει. Εὐλογημένος ὁ τόπος πού τώρα θὰ γίνῃ τόπος σου, καλέ μου Ἀναστάση. Εὐλογημένη ἡ ψυχούλα σου, καλὸ μου ἀγοράκι. Κι ἀπὸ κεῖ ψηλά, δίνε μας κούράγιο νὰ κάνουμε ὑπομονὴ ὥσπου ν' ἀνταμωθοῦμε, γιατί βαρὺς, πολὺ βαρὺς ὁ πόνος τοῦ παιδιοῦ πού χάνεται πρὶν ἂπ' τὰ γονικά του. Ὁ ἀέρας, ὁ ἥλιος καὶ ἡ θάλασσα ἄς πάρουν τὴν ἀγάπη μας καὶ ἄς τὴν πᾶνε, γοργοὶ ταχυδρομοί, στὸ ἀγόρι μας. Ἡ θάλασσα ἄς φιλήσῃ τρυφερὰ τὴ γῆ πού θὰ τὸ καλοδεχτῇ. Ὁ ἀέρας ἄς χαϊδέψῃ γιὰ στερνὴ φορὰ τὸ φθαρτὸ του σῶμα. Κι ὁ ἥλιος ἄς δίνῃ κάθε μέρα ἓνα ζεστὸ φιλή στὸ χῶμα πού θὰ τὸ σκεπάσῃ. Εὐλογημένη ἡ ψυχούλα σου, καλέ μας Ἀναστάση.

Καὶ μὲ τὰ χεῖρια ψηλά, σὲ στάσι ἐκεῖσας καὶ προσευχῆς, ἡ θειά-Βγενιώ, ὀλοδάκρυτη, συνέχισε νὰ προσεύχεται καὶ νὰ εὐλογῇ, ὥσπου σιγά-σιγά ἡ γαλήνη ξαναγύρισε στὴν ταραγμένη τῆς μορφή.

Σιγά-σιγά ἡμέρευε καὶ ἡ πιροδοκιμασμένη κυρά-Ἀνθώ. Πῆρε μιὰ χούφτα ἄμμο, τὴ φίλησε ἀπαλά καὶ τὴν ἔριξε στὴ θάλασσα, ὕστατο ἀποχαριετισμὸ στὸν Ἀναστάση. Ὅσοτερα γύρισε στοὺς δυὸ φίλους, πού τὴν παράσταν βουβοὶ καὶ δακρυσμένοι:

—Κοπιάστε, κοπιάστε νὰ πιῆτε ἓνα καφέ, ἐλάτε νὰ θυμηθοῦμε ἀκόμα μιὰ φορὰ τίς χάρες τοῦ γιοῦ μου, καὶ νὰ προσευχηθῆτε μαζί μου γιὰ τὴν ψυχὴ του.

Κι ἄργά, τράβηξε, πρώτη καὶ ὀλομόναχη, κατὰ τὸ σπῆτι, ν' ἀνοίξῃ, νὰ ἵπτοιμασῇ τὰ πρεπούμενα, νὰ δεχτῇ τοὺς φίλους πού ἐρχόντουσαν νὰ τιμήσουν τὴ μνήμη τοῦ μοναχογιοῦ τῆς.

CHRISTMAS

By KYPROS CHRYSANTHIS

In Christ's light speak the little children
like violets in the green time
like bunches of grape on the holy vine
like stars in the night's glance.

In Christ's light speak the wronged
like a field of ripening grain
which the hail flattens
like lime which steams
when watered.

In Christ's light speak the slaves
black, white, yellow
and red like the drunken poppy
like grape juice that ferments in the barrels
and they share secrets
about some wide horizons of ours,
ours like our eyes.

In Christ's light speak the farmers
like sweat speaks on the brow
like the eye speaks for the rain
like desire speaks in maturing
like the heart speaks in gathering the harvest
like the mind speaks in estimating
how the bread is insufficient for the family to live.

In Christ's light speak the animals
like dew in the dawn
moonlight on the white fleece
of the sleeping flock
the serpents speak to the roots
and the insects speak, speak.

In Christ's light only you do not speak
you who will betray love
you, you, you who cannot
remain one night fasting

one hour barefoot and roofless
 one day without calculation
 so you are deaf to what the little children say
 — simple, tender words —
 what the wronged say
 — lakes foaming with blood —
 what the slaves say
 — the sound of the bent back —
 what the farmers and workers say
 — the gasp of labour —
 what all living things say to God
 — their black destiny —
 Christ is born. Every year...
 We hold the calendar and cross off the days
 Nothing else.

Translated by MARY IOANNIDES.

M E M O R Y

by K. CHRYSANTHIS

Chestnut coloured still-life
 in the ancient form the daughter
     of Athens
 a simple line of beauty
 she holds a crescent of bread
 food for the inner desire.
 On the white scarf
 lies forgotten on its side the
     mandolin
 belonging to our twenty years
 memory of our glorious days.

Translated by SARAH WALTON

ΑΛΦΡΕΝΤ ΚΙΝΣΕΪ :

«Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΣ»

Υπάρχουν στην επιστήμη πολλές παραδοχές που κατά παράδοση τις θεωρούμε αποδεδειγμένες αλήθειες, μόνο και μόνο γιατί τις υποστήριζαν ή τις διατύπωσαν πρώτου μεγέθους έρευντές. Αυτές οι παραδοχές, ένδυναμωμένες από τη συνεχή χρήση, μεταπίπτουν σ' ένα είδος δοξασίας ή δεισιδαιμονίας στον κύκλο της επιστήμης. Χρειάζεται μεγάλη τόλμη και κύρος για να τις τροποποιήσης και να τις άπορρίψης. Και δέν άποκλείεται ακόμα νάχης συνέπειες σοβαρές, έπιστημονικές, προπαντός κοινωνικές, κατά τη δραστηριότητά σου αυτή. Όσο πιο μεγάλες αλήθειες άποκαλύπτεις τόσο πιο κοντά βρίσκεσαι στο μαρτυρικό θάνατο. Εύτυχώς σήμερα διάφοροι οικονομικοί κυρίως οργανισμοί για έμπορική έκμετάλλευση και το κράτος για λόγους άμυντικής προπαρασκευής εύνοούν την ελεύθερη έρευνα. Άσφαλώς τ' άποτελέσματα της έρευνας μπορεί να είναι τεχνολογική πρόοδος, που μπαίνει στην υπηρεσία του ανθρώπου, μπορεί όμως να είναι από πρώτη ματιά εύρημα θεωρητικής άξιας. Άλλα ποιά θεωρητική άξια σε συνέχεια δέ μπαίνει στην πρακτική εφαρμογή μελλοντικά;

Το γενετήσιο ή σεξουαλικό θέμα του ανθρώπου μόλις στον δικό μας αιώνα άρχισε να προσεγγίζεται από την επιστήμη της βιολογίας, και πάντοτε με πολλή έπιφύλαξη. Άνασχετικοί παράγοντες για μια ανεξάρτητη εξέτασή του υπήρξαν και υπάρχουν ακόμα σε σημαντικό βαθμό οι έξής: η θρησκεία που βασίζεται κυρίως στο εβραϊκό δίκαιο και στις άποψεις των μοναχικών συγγραφέων, το δίκαιο είτε γραπτό είτε έθιμικό, που πάλιν βασίζεται στις ίδιες πηγές, και η κατά παράδοση εξάρτηση μεγάλου τμήματος της ήθικης από τη γενετήσια συμπεριφορά. Ο πρώτος τολμηρός λόγος ειπώθηκε από τον φρόυντ, αλλά σε πολλά σημεία θαραίνει το λόγο αυτό ή θεωρία, παρά το συμπέρασμα από πολλά περιστατικά στατιστικά έλεγμένο σε συσχέτισμό με πολλούς παράγοντες, βιολογικούς, ψυχολογικούς, κοινωνιολογικούς κλπ. Τις τρεις τελευταίες δεκαετηρίδες αύξήθηκε ο αριθμός των έρευνών πάνω στα σεξουαλικά προβλήματα. Οι ίατροί, οι ψυχολόγοι, οι δικαστές και οι κοινωνιολόγοι αντιμετώπιζαν τη δυσκολία για ειδικές συμβουλές σε διάφορα ζητήματα του σεξουαλικού κύκλου. Υπάρχει θέβαια μια όγκώδης έρωτική φιλολογία από τ' άρχαία χρόνια ως τα τωρινά, που βασίζεται όμως στις προσωπικές έμπειρίες των συγγραφέων και στην εξημεμένη φαντασία χωρίς άντικειμενικών έπιστημονικών έλεγχο των διαφόρων παραδοχών, έρμηνειών και πρακτικών συνταγών. Και όλη αυτή η έρωτική φιλολογία συνδυάζει τα δεδομένα της και καταλήγει σε συμπεράσματα ξεκινώντας από a priori άρχές, όπως π.χ. τουτο είναι φυσικό, εκείνο άφύσικο, τουτο όμαλό, εκείνο άνώμαλο, τουτο σωστό, εκείνο σφαλερό.

Θάπρεπε, λοιπόν, να έρευνθῆ το θέμα του σεξουαλισμού, χωρίς τέτοιες διακρίσεις και έπηρεασμούς από θρησκευτικές, φιλοσοφικές και κοινωνικές ιδέες. Χαρακτηριστικά ο Κίνσεϋ λέγει για τη μελέτη του (και εφαρμόζεται αυτό γενικά στην επιστήμη) τα έξής: «Η μελέτη μας είναι πρώτ' άπ' όλα μια έκθεση για το τί πραγματικά κάνουν οι άνθρωποι και δέν προβάλλει έρωτήματα για το τί θάπρεπε να κάνουν ή για το ποιοί άνθρωποι κάνουν αυτό ή εκείνο». Άκριβώς ο Άλφρεντ Κίνσεϋ, καθηγητής της βιολογίας, με την έπιστημονική σοφεία άρκετών ειδικευμένων συνεργατών, τόλμησε μια έξονυχιστική έρευνα για τον σεξουαλισμό με τον τύπο των συνεντεύξεων, κι' άποκάλεσε γεγονόςτα του γενετησιού βίου μας, που πραγματικά προκαλούν έκπληξη και στους πιο ειδικούς του κλάδου.

Το πρώτο μέρος της έρευνάς του αυτής δημοσιεύτηκε με τον τίτλο «Η σεξουαλική συμπεριφορά του άνδρος». Άκολούθησε δεύτερο βιβλίο με τίτλο «Η σεξουαλική συμπεριφορά της γυναίκας». Και αναγγέλλονται άλλα σε ειδικότερα θέματα όταν σωρευθῆ άρκετος άντιπροσωπικός αριθμός περιστατικών. Θα περιορίσουμε το ενδιαφέρον μας μόνο στο πρώτο. Θα εκθέσουμε τον τρόπο της έρευνας, την κατάταξη κι' έρμηνεία του ύλικού και τα γενικά συμπεράσματα. Και θα τελειώσουμε με τις παρατηρήσεις μας.

Η έρευνα έγινε σε 12 χιλιάδες άτομα. Άπό αυτά 5,300 ήταν άντρες, κάθε ηλικίας και κοινωνικής τάξης από διάφορες φυλετικές ομάδες. Τα κεφάλαια για την έρευνα διέθεσε η («Έπιτροπή Έρεύνης των Σεξουαλικών Προβλημάτων»), (που είναι τμήμα της «Ίατρικής Ύπηρεσίας του Έθνικού Συμβουλίου Έρευνών») από την χορηγία του Ίδρύματος Ροκφέλλερ. Τα στοιχεία μαζεύτηκε από ομάδα έρευντηών με συνεντεύξεις. Το ύλικό έχει ληφθῆ από μόνιμους κατοίκους των Ήνωμένων Πολιτειών της Άμερικής, ιδίως των νοτιοανατολικών περιοχών. Το ύλικό διαιρέθηκε σε ομάδες και θρέθηκε πώς άντιπροσωπευτικός αριθμός για την καθεμία ήταν τα 300 άτομα. Άποκλείσθησαν οι νέγροι, γιατί ο αριθμός τους δέν ήταν ίκανοποιητικός από τη στατιστική άποψη. Η μελέτη του ύλικού έγι-

νε από ομάδα ειδικών στην ανθρωπολογία, βιολογία, ψυχολογία, ψυχοπαθολογία, κοινωνικές επιστήμες και τόν κλάδο συμπεριφοράς των ζώων. Στην έρευνα συνεργαστήκανε πάνω από 100 εκπαιδευτικά ιδρύματα (Ίατρικές Σχολές, Σύλλογοι ψυχαναλυτών κλπ.). Τό ύλικό διαίρήθηκε σέ 12 ομάδες, που καλύπτουν τó εξής: φύλο, μορφωτικό-κοινωνική ομάδα, οίκογενειακή κατάσταση, ηλικία, ηλικία έμφανίσεως τής ήθης, μορφωτικό επίπεδο, επαγγελματική τάξη, άγρωτική και άστική καταγωγή, θρήσκευμα, βαθμός ευλάρειας και τόπος διαμονής. Μέσα σ' αυτές τις ύποδιαιρέσεις μελετήθηκαν τά σεξουαλικά συμβάντα για ν' άποδειχθί ή σχέση τους και νά δημιουργηθούν ειδικά διαγράμματα σεξουαλικής συμπεριφοράς.

Μετά από αυστηρή στατιστικών έλεγχο τών δεδομένων — και δηλώνονται όλα αναλυτικά — εξετάζεται ή σεξουαλική δραστηριότητα με κριτήριο τήν σεξουαλική κορύφωση, τόν γνωστόν έρωτικό όργασμό. Αυτός ό έρωτικός όργασμός έχει έξη κύριες αίτιες ή πηγές: τόν αύτοερεθισμό ή αύνανισμό, τις όνειρώξεις, τ'ς θωπείες ώς τήν κορύφωση, δηλ. τά ύποκατάστατα τής συνουσίας, τήν πραγματική συνουσία με έτερόφυλο, τήν όμοφυλόφυλη συνεύρεση και τήν κτηνοβασία. Σέ όλες τις περιπτώσεις ό έρεθισμός με τήν άφή άποτελεί τόν κύριο μηχανικό τρόπο έρεθισμού, όπως σέ όλα τά θηλαστικά, αλλά δέν είναι δευτερεύουσας σημασίας στόν άνθρωπο και ό ψυχολογικός έρεθισμός, ιδίως στούς μορφωμένους. Ό έρωτικός έρεθισμός συνοδεύεται με φυσιολογικές αλλαγές στό σώμα. Άλλά ή συμπεριφορά κάθε άτομου κατά τόν όργασμό είναι σημαντικά διάφορη. Όργασμός μπορεί νά παρατηρηθί και στήν προεφηθικήν ηλικία χωρίς όμως νά ύπάρξη έκοπερμάτωση. Πολλοί παράγοντες, όπως ό πληρωφορίες, τά παιγνίδια κλπ. μπορεί νά όδηγήσουν σέ προεφηθικό όργασμό. Οί παρατηρήσεις του Κίνσεύ απέδειξαν τόν προεφηθικόν όργασμό σέ μεγάλην έκταση ώστε νά ύποστηρίξη τήν άποψη του φρόνυτ με τήν εξής δήλωση: «Τά στοιχεία αυτά για τή σεξουαλική δραστηριότητα του νεώτατου άρσενικού άποτελούν σπουδαία έπιβεβαίωση για τή φροϋδικήν άποψη, πώς ό έρωτισμός είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, που ύπάρχει στό ανθρώπινο ζωό από τήν πρωίμωτατη νηπιακήν ηλικία». Όσοτσο διαφωνεί ό Κίνσεύ πώς ύπάρχει ή κατά τó φρόνυτ προγεννητική φάση γενικής έρωτικής αντίδράσεως. Γι' αυτό, λίγο-πολύ ή σεξουαλική ζωή του μικρού άγοριού είναι μέρος συνήθως τών τυπικών παιγνιδιών του.

Σημαντικό έξελικτικό σημείο, πραγματικός σταθμός για τήν κατοπινή γενετήσια ζωή του ανθρώπου, άποτελεί ή ήθη, χωρίς νά παραμερίζεται και ή σημασία τής προεφηθικής ηλικίας. Η ήθη έχει μία πενταετή διάρκεια 11—14 χρόνων, αλλά οί πιό πολλοί έχουν τήν πρώτην έκοπερμάτωση γύρω στά 13 τους χρόνια. Έπειτα από τήν πρώτη έκοπερμάτωση άρχίζει πιά ύσυσιαστικά ή πραγματική σεξουαλική ζωή του άτομου με χαρακτηριστικό τρόπο. Αυτή ή δραστηριότητα και ή έρωτική διέξοδος στό άρσενικό του ζώου άνθρωπος γίνεται με τους έξη τρόπους που άναφέρθηκαν πιό πάνω, δηλ. τόν αύνανισμό, τήν όνειρώξη, τή συνουσία με έτερόφυλο, τήν όμοφυλόφιλη συνεύρεση, τά ύποκατάστατα τής συνουσίας, που άποκαλούνται θωπείες, και τήν κτηνοβασία. Συχνότατα γίνεται συνδυασμός ή καλύτερα έναλλαγή διά περισσοτέρων τρόπων κι' έτσι δημιουργούνται τά σεξουαλικά διαγράμματα. Ό μέσος όρος διέξοδου είναι διάφορος στήν κάθε ηλικία με όσον τήν πενταετή διάρκεια, κυμαίνεται σέ εύρύτατα όρια και έπηρεάζεται σημαντικά από τόν κώδικα ήθικής, από τήν κοινωνική ομάδα τών όποια άνήκει τó άτομο, από τά έθιμα σχετικά με τó γάμο, τή νομοθεσία, από τó μορφωτικό επίπεδο και από τις θρησκευτικές αντίληψεις (Έδω πρέπει νά αναφερθί ή πρώτη σημαντική παρατήρηση του Κίνσεύ: ότι δηλ. ή νομοθεσία κλπ. βασίζονται στήν αντίληψη πώς όλα τά άτομα από τήν σεξουαλική πλευρά είναι όμοια άπολύτως, ενώ στήν πραγματικότητα είναι άνόμοια, έφόσον πάνω στόν καθένα έπιδρουν διάφοροι παράγοντες όπως ή καταγωγή, ή ικανότητα κλπ. Συνεπώς δέ μπορείς νά ταξινομήσης τούς άνθρώπους σέ όμαλους και άνώμαλους, φυσικούς και άφύσικους, ύγιεις και νευρωτικούς μόνο από τή σεξουαλική τους συμπεριφορά, χωρίς νά εξετάσης και άλλους παράγοντες).

Παράγοντες που έπηρεάζουν τήν έρωτική διέξοδο και δημιουργούν σεξουαλικές παραλλαγές είναι οί εξής: α) ο ί κ λ η ρ ο ν ο μ ι κ ο ί, που θεωρούνται οί σπουδαιότεροι, όπως π.χ. ή κατασκευή του γενικού συστήματος και οί βιολογικοί όπως π.χ. ή ηλικία, ή διατροφή, οί ένδοκρινείς αδένες κλπ., β) ο ί ψ υ χ ο λ ο γ ι κ ο ί, όπως ή άτομική έμπειρία, ή συμπεριφορά τής κοινωνικής ομάδος, και γ) ο ί κ ο ι ν ω ν ι ο λ ο γ ι κ ο ί, όπως π.χ. τά ήθη και τά έθιμα.

Σημαντική σημασία για τήν έρωτική διέξοδο έχει ή ηλικία, που έπηρεάζει βασικά. Στά 15 τους χρόνια 99% οί άρρενες μπήκαν στή σεξουαλική δραστηριότητα και διατηρούν τά 99% από αύτους τήν δραστηριότητα αυτήν ως τά 45 τους χρόνια. Δηλ. μόνο 1—2% από αύτους δέν ζή δραστήρια. Άπό τά 45 χρόνια κι' ύστερα παρατηρείται βαθμιαία ελάττωση τών έν ενεργείας. Άνώτατη δραστηριότητα παρουσιάζει ή ηλικία 13—20 χρόνων και ειδικά 16—17 χρόνων. (Έδω ύπάρχει ή δεύτερη σημαντική παρατήρηση του Κίνσεύ: Γιατί προηγουμένως θεωρούσαν άνώτατες δραστηριότητες τά 30—35 χρόνια (ώριμότητα ζωής) και ύστερα κλιμακτήρια πτώση, ενώ τούτο συμβαίνει μόνο στίς γυναίκες). Η σεξουαλική πα-

ρακμή άρχίζει από την κορύφωση της ήθης και βαθμιαία όδηγείται προς την ελάττωση των γηραιών, χωρίς απότομη πτώση. Πιθανή αίτια της παρακμής για τόν ένήλικα άρρενα είναι ή γενική ελάττωση της φυσικής και φυσιολογικής του κατάστασης και ό έπηρεασμός από ψυχολογικές πηγές.

Η ηλικία, για να τονισθί πάλιν, έχει ουσιαστική και πρωταρχική σημασία στη σεξουαλική δραστηριότητα. Η έρευνα καθορίζει τις διεξόδους ανάλογα με την ηλικία, αλλά και ποιές πηγές ή κάθε ηλικία χρησιμοποιεί για την έρωτική διεξόδο.

Ο ανανισμός έχει μεγάλη σχέση με την ηλικία, θεωρείται φαινόμενο της νεώτερης ηλικίας και των αγάμων. Η συχνότητά του όμως έπηρεάζεται από την κοινωνική τάξη του άτομου, τό μορφωτικό του επίπεδο και την επαγγελματική του τάξη. Η ηλικία των 16—20 χρόνων άτόμων αγάμων βρίσκει διεξόδο στον ανανισμό σε αναλογία 88%. Οι μισοί από τους άγαμους συνεχίζουν τόν ανανισμό ως τα 50 τους χρόνια, Στους έγγαμους γίνεται σταθερά πτώση του ποσοστού ως τα γεράματα. Υπάρχει όμως ποικιλία στη συχνότητα του ανανισμού. Άλλοι ανανίσθηκαν 2—3 φορές και σταμάτησαν για πάντα, μερικοί επιδιώνται περισσότερο και συνεχώς.

Οι όνειρώξεις παρατηρούνται ή δεύτερη και τρίτη δεκαετία της ζωής και μπορεί να παρατηρηθούν σε συχνότητα 3—4 φορές τόν χρόνο ύστερα από τα 50 χρόνια της ηλικίας.

Οι θωπιές με αποτέλεσμα τόν όργασμό. 88% των άρρένων είχαν θωπιές πρό του γάμου. Η χρησιμοποίηση όμως των θωπειών μέχρι όργασμού είναι φαινόμενο της νεώτερης γενιάς και τα 28% πετυχαίνουν όργασμό. Τουτό παρατηρείται σε άνώτερη μορφωτικά επίπεδα. Σταθερά ελάττώνεται ή μορφή αυτή της διεξόδου με την ηλικία. (Τούτο είναι ή τρίτη σημαντική παρατήρηση του Κίνσευ).

Η σχέση της προγαμιαίας συνουσίας και της ηλικίας έχει σημασία γιατί αυτή άπ' όλες τις μορφές διεξόδου έπηρεάζεται από τις παραδόσεις και την κοινωνική τάξη. Η συχνότητα της διεξόδου αυτού του τύπου στα τελευταία χρόνια πριν από τό 20όν έτος της ηλικίας άνέρχεται στα 70,5%. Έλαττώνεται με την πάροδο της ηλικίας ή συχνότητα αυτή, αλλά πάντοτε διατηρείται σε ύψηλά επίπεδα. Η προγαμιαία συνουσία γίνεται ή με πόρνες ή με φίλες. Στις μεγαλύτερες ηλικίες αυξάνει πολύ τό ποσοστό της προγαμιαίας συνουσίας με πόρνες για λόγους καθαρά κοινωνικούς.

Η συζυγική συνουσία δέν έπηρεάζεται από κοινωνικούς παράγοντες, έκτός από την οικογενειακή κατάσταση. Προσφέρει ή σεξουαλική διεξόδο στα 85—89% από τα 16—55 χρόνια για να χάση κατά τι άργότερα, εξαιτίας της βιολογικής παρακμής. Η έκτός γάμου συνουσία με πόρνες ή φίλες παρουσιάζεται σ' όλες τις ηλικίες των έγγάμων σε αναλογία 23—37% με μεγαλύτερο ποσοστό στους έγγάμους κάτω των 20 χρόνων.

Η όμοφυλόφιλη δραστηριότητα παρουσιάζεται στις κατώτερες ηλικίες σε αναλογία 23,3% και αυξάνει στους αγάμους με την ηλικία. Η κτηνοβαμία παρατηρείται σε αναλογία 6% στην έφηβική ηλικία για να ελάττωθί στο 1% στους αγάμους ηλικίας 20 χρόνων.

Αυτές είναι οι σχέσεις ηλικίας και πηγών έρωτικής διεξόδου.

Διάφορες είναι οι σχέσεις της οικογενειακής κατάστασης και της έρωτικής διεξόδου, με την παρατήρηση πως ή οικογενειακή κατάσταση άσκει την μεγαλύτερη επίδραση από όλους τους άλλους κοινωνικούς παράγοντες. Τα κοινωνικά και θρησκευτικά συστήματα έρμηνεύουν τόν έρωτισμό με δυο τρόπους: ή τόν θεωρούν ήδονιστική πηγή ή ως αναγκαίον μέσον για την αναπαραγωγή. Η άποψη της αναπαραγωγής προβάλλεται ίσχυρά από τις έθρραϊκές θρησκευτικές άπόψεις και ή χριστιανική φιλοσοφία, ιδίως του άσκητισμού, και ή δέκτηπκε ή άγγλοαμερικανική νομοθεσία. Τό κεφάλαιο αυτό είναι κάπως συγχυσμένο γι' αυτό θ' αναφερθούν έδω μερικές παρατηρήσεις, χωρίς συχνότητες. Η συζυγική συνουσία στους έγγαμους παρουσιάζεται σε διπλάσια ή τριπλάσια συχνότητα παρά στους αγάμους. Ο γάμος προσφέρει μια πιό βολική πηγή για σεξουαλική δραστηριότητα από όλες τις άλλες. Οι έγγαμοι παρουσιάζουν τις όνειρώξεις κατά τό διπλάσιο λιγώτερες παρά οι άγαμοι. Με τό γάμο πέφτει σημαντικά ή συχνότητα του ανανισμού σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Οι έξωγαμικές θωπιές στους έγγάμους των κατωτέρων στρωμάτων είναι σχεδόν σπάνιες, ένδ στους έγγάμους άνώτερου έπιπέδου ελάττώνονται καταπληκτικά. Η όμοφυλόφιλη δραστηριότητα πέφτει στο 1%.

Ένα στοιχείο για ή σεξουαλική ζωή είναι ή ηλικία, που έμφανίζεται ή ήθη. Ξεχωριστά πρέπει τουτό να έπισημανθί γιατί αποτελεί πραγματικά την τέταρτη σημαντική παρατήρηση του Κίνσευ. Θα δοθούν τα τελικά συμπεράσματα συνοπτικά: α) Όσοι άρρενικοί μπαίνουν πρώτοι στην ήθη διατηρούν σεξουαλική δραστηριότητα άνώτερη από τους άλλους τουλάχιστον για 35—40 χρόνια. β) ή σεξουαλική δραστηριότητα δέν φθείρεται με την άσκησή της, γ) όσοι πρωιμότερα ώριμάσουν παρουσιάζουν άνώτερες συχνότητες στον ανανισμό και στις άλλες πηγές έρωτικής διεξόδου.

Η κοινωνική τάξη έπηρεάζει ουσιαστικά την έρωτική δραστηριότητα και δημιουργεί τα χαρακτηριστικά έρωτικά διαγράμματα. Αυτά τα διαγράμματα είναι τό κυριώτερο αποτέλεσμα της έρευνας του Κίνσευ και αποβλέπουν στη δημιουργία καταστάσεων για πρακτική

έφαρμογή τους στα δικαστήρια, στα σωφρονιστήρια, στους ειδικούς ιατρούς κλπ. Μπορεί ή βιολογική συγκρότηση να είναι μία βάση για το άτομο, αλλά το κοινωνικό περιβάλλον επιδρά σοβαρώς πάνω στο νευρικό σύστημα του ανθρώπου και αλλοιώνει ουσιαστικά τη σεξουαλική του συμπεριφορά. Οι κοινωνικές ανάγκες μπορεί να προκαλέσουν αναστολές ή να διευκολύνουν δραστηριότητες, προπαντός επενεργούν ψυχολογικά. Γι' αυτό πρέπει να προσδιοριστή το σεξουαλικό διάγραμμα, το όποιο είναι διαφορετικό στα διάφορα κοινωνικά στρώματα. Καί είναι διάγραμμα εκείνο που ή πλειοψηφία των μελών κάθε κοινωνικής ομάδας ακολουθεί στη δραστηριότητά της κι' οι ώριμες σεξουαλικές απόψεις που έχει αυτή. Το κοινωνικό επίπεδο καθορίζεται με βάση τρία κριτήρια: α) το μορφωτικό επίπεδο, αναλόγως των χρόνων σπουδής του ατόμου, β) ή επαγγελματική τάξη, που ανήκει πια το άτομο και γ) ή επαγγελματική τάξη των γονιών του.

Το μορφωτικό επίπεδο είναι το πιο ξεκάθαρο κριτήριο και υπολογίζονται γι' αυτό τα έτη σπουδής και το τέλος των σπουδών. Έτσι έχουμε τρεις ομάδες: Όσοι φοιτήσουν μόνο στο δημοτικό, όσους φοιτήσουν στο γυμνάσιο, κι' όσους φοιτήσουν σε κολλέγιο ή πανεπιστήμιο. Αντίθετα με το μορφωτικό επίπεδο, ή επαγγελματική τάξη δεν καθορίζεται σαφώς ως κριτήριο, συνεπώς δεν είναι τόσο σίγουρο. Έτσι στο κοινωνικό επίπεδο υπάρχουν 10 τάξεις ή ομάδες: Οι εξαρτημένοι, ο υπόκοσμος, ο άνειδίκευτος εργάτης, ο μισοειδικευμένος, ο ειδικευμένος, ο καλύτερος υπάλληλος, ο ανώτερος υπάλληλος, ο ελεύθερος επαγγελματίας, οι ανώτεροι διοικητικοί λειτουργοί επιχειρήσεων, το άτομο με μεγάλα πλούτη. Κάθε επαγγελματική ομάδα νοιώθει πως αποτελεί ένα ιδιαίτερο ένιαίο τμήμα της κοινωνίας. (Έδώ θα σημειωθί ξανά ή παρατήρηση του Κίνσεϋ πως κάθε τέτοια ομάδα έχει σεξουαλικά ήθη λίγο-πολύ διαφορετικά από τις άλλες ομάδες και συνεπώς πρακτικώς πρέπει να ξέρουμε το διάγραμμά της για να προβούμε σε κρίσεις και αποφάσεις). Τα δυο επίπεδα, μορφωτικό και κοινωνικό, προφανώς βαίνουν παράλληλα ή καλύτερα σχεδόν είναι ταυτόσημα.

Με βάση τώρα τα δυο αυτά επίπεδα καθορίζεται ως εξής ή σεξουαλική συμπεριφορά, που συνθέτει το ειδικόν έρωτικό διάγραμμα των διαφόρων τούτων τάξεων (μορφωτικών και κοινωνικών).

Ο αυνανισμός αποτελεί ένα από τα κυριώτερα μέσα έρωτικής διεξόδου για το ανώτερο μορφωτικό επίπεδο. Έπίσης οι ελεύθεροι επαγγελματίες με ανώτερη μόρφωση δείχνουν ανώτερες συχνότητες αυνανισμού. Αντίθετα οι κατώτερες επαγγελματικές τάξεις και ή ομάδα με μόρφωση δημοτικού σημειώνουν κατώτατη συχνότητα. Όσοι από τις κατώτερες τάξεις προχωρήσουν σε πανεπιστημιακές σπουδές σημειώνουν αύξηση σε συχνότητα αυνανισμού. Τα ίδια ισχύουν και για τις όνειρώξεις. Οι θωπείς με έτερόφυλους χαρακτηρισίζουν την έρωτική συμπεριφορά των ανωτέρων τάξεων. Η πρό του γάμου συνουσία παρατηρείται συχνότερα με κοπέλλες παρά με πόρνες. Οι του κατώτερου επιπέδου όσο προχωρούν τα χρόνια συνειρμόσκονται περισσότερο με πόρνες αλλά πάντοτε με υπερίσχυση των κοπέλλων, ενώ συμβαίνει το αντίθετο για τους των ανωτέρων μορφωτικών επιπέδων δηλ. υπεριοχέει ή συνειρμηση με πόρνες. Η συζυγική συνειρμηση παρουσιάζει μεταξύ των κατωτέρων κοινωνικών και μορφωτικών επιπέδων και των ανωτέρων αντίθετη πορεία. Οι άντρες του κατώτερου επιπέδου ελευθεριάζουν στις άρχες του συζυγικού βίου και σιγά-σιγά προσκλίνονται στη μονογαμική ζωή, ενώ οι άντρες του ανώτερου επιπέδου άρχίζουν με μονογαμική ζωή και σιγά-σιγά όδηγούνται προς τον ελευθερισμό. Οι όμοφυλόφιλες επαφές είναι συχνότερες στην ομάδα που προχωρεί σε σπουδές στο γυμνάσιο και κολλέγιο. Η κοινωνική τάξη των μορφωμένων παρουσιάζει τα χαμηλότερα ποσοστά όμοφυλοφιλικών επαφών. Η κτηνοβασία είναι συχνότερη στις άγροτικές περιοχές και ειδικώτερα στο κατώτερο μορφωτικό επίπεδο.

Σε γενικές γραμμές αυτά είναι τα στοιχεία των έρωτικών διαγραμμάτων για την κάθε τάξη. Τα διαγράμματα αυτά δίνουν τιμές 80-85% των μελών της ομάδος που βρίσκονται κοντά στο μέσον όρο της καμπύλης. Από παρατηρήσεις τα διαγράμματα αυτά δεν άλλαξαν στη βασική τους γραμμή για τρεις τουλάχιστον γενιές. Οι μικροαλλαγές που μπορούν να παρατηρηθούν έντοπιζονται σε μικρολεπτομέρειες, και κυρίως πως στη σημερινή γενιά ή έρωτική δραστηριότητα άρχίζει δυο χρόνια πιο ένωρίς. Η μετακίνηση σε άλλη ομάδα επαγγελματική έχει ως επακόλουθο την υιοθέτηση του έρωτικού διαγράμματος της νέας κοινωνικής τάξης, ενώ το διάγραμμα συμπεριφοράς των μορφωτικών επιπέδων διαμορφώνεται ως την ηλικία των 16-17 χρόνων.

Η σχέση της άγροτικής και αστικής καταγωγής με την σεξουαλική συμπεριφορά δε μπορεί να εκτιμηθί κανονικά, γιατί όπως δηλώνει ο Κίνσεϋ είναι πολύ λίγα τα περιστατικά από την άγροτική περιοχή. Συνεπώς δεν τα συνοψίζουμε εφόσον είναι ένδειξεις για πιο πέρα έρευνα. Η θρησκεία όμως επηρεάζει σημαντικά τη σεξουαλική συμπεριφορά και πρέπει να εκθεθούν τα εύρηματα για να ολοκληρωθί ή εικόνα. Είναι πασιγνώστο πως το θρησκευτικό υπόβαθρο του πολιτισμού επηρέασε ουσιαστικά το διάγραμμα της σεξουαλικής συμπεριφοράς. Οι παρατηρήσεις στην έρευνα αυτή έγιναν πάνω σε τρεις θρησκευ-

τικές ομάδες, τούς Διαμαρτυρομένους, τούς Καθολικούς και τούς Έβραίους, που διαιε-
θήκανε σε δύο τάξεις στους Άδιόφορους και στους Εύλαβικούς. Ή συχνότητα τής έρωτι-
κῆς διεξόδου σε όλες τις περιπτώσεις για κάθε ηλικία, κοινωνικόν επίπεδο και μορφωτικό
είναι πολύ χαμηλά κατά σειρά στους Όρθόδοξους Έβραίους, στους Εύλαβικούς Καθολι-
κούς και στους Εύλαβικούς Διαμαρτυρομένους. Αντίστροφα παρατηρούνται στους αδιά-
φορους: ύψηλή έρωτική δραστηριότητα πρώτα στους αδιόφορους Καθολικούς, δεύτερον
στους αδιόφορους Διαμαρτυρομένους και τελευταίο στους αδιόφορους Έβραίους.

Μετά την άδρομερή αυτή διαγραφή κι' έπεξηγήση των έρωτικῶν διαγραμμάτων πρέπει
νά έπισημανθούν οι τομείς όπου αυτά θα έφαρμοστούν. Σύμφωνα με τις κοινωνικές από-
ψεις κάθε ομάδος κρίνονται τὰ σεξουαλικά θέματα με τις εξῆς διακρίσεις: τὰ ανώτερα επί-
πεδα τὰ διακρίνουν σε σωστά και σφαλέρά. Τὰ κατώτερα επίπεδα τὰ δια-
κρίνουν σε φυσικά και άφύσικά. Συνεπώς ό καθένας έχει σταθερή άποψη,
με την όποιαν αντιμετωπίζει λογικά ως διατείνεται τὰ θέματα. Στην έπιστημονική πρα-
κτική ό γιατρός του όποιουδήποτε κλάδου, ιδίως ό παθολόγος, ψυχολόγος και τó βοηθητικό
προσωπικό ως ή σχολική νοσοκόμος κλπ., που έρχονται σ' έπαφή με τὰ κατώτερα στρώμα-
τα, θα συμβουλεύουν κατάλληλα, προπαντός θα κατανοήσουν πληρέστερα, τὰ σεξουαλικά
προβλήματα τῶν τάξεων αυτών αν γνωρίζουν καλά τὰ σχετικά έρωτικά διαγράμματα τῆς
τάξης των. Στην κοινωνική πρόνοια οι κοινωνικοί λειτουργοί συχνότερα άπ' όλους αντι-
μετωπίζουν τὰ προβλήματα αυτά σε όλη τους την ποικιλία. Συγκρούσεις θα παρουσια-
στούν σ' έπιχειρήσεις με προσωπικό από διάφορα στρώματα. Οι υπεύθυνοι αν κατανοή-
σουν τὰ διαγράμματα θα μπορούν με σύνεση και κατανόηση ν' αντιμετωπίζουν τὰ προβλή-
ματα και ή καθοδήγησή τους ναάρα πιά κάποιο άποτέλεσμα. Τό ίδιο στο στρατό και τó ναυ-
τικό, στην καθημερινή ζωή, προπαντός στη νομοθεσία.

Σύνθεση τῶν εύρημάτων και δοκιμή έρμηνειῶν για διάφορες έρωτικές διεξόδους δημο-
σιεύονται στο τέλος του βιβλίου σε ειδικό κεφάλαιο. Αυτό τó κεφάλαιο μπορεί νά διαβα-
σθῆ άνετα από όποιονδήποτε και ίσως με λιγώτερες παρεξηγήσεις. Θα γίνη προσπάθεια
όσο είναι δυνατό νά συνοψισθῆ αυτό, κυρίως για τις έρμηνείες του:

Αύνανισμός, κατά τόν όρισμό του Κίνσεϋ, είναι κάθε είδος αύτοερωτισμοϋ που φέρεi
έρωτική διέγερση. 92% του άρσενικοϋ πληθυσμοϋ λίγο-πολύ καταπίστικε με τόν αύνα-
νισμό. Οι εύρωπαϊκές στατιστικές δίνουν αναλογία 85-96%. Στα μικρά παιδιά σπάνια πα-
ρατηρείται ό αύνανισμός και όφειλεται αύτός σε μαλάξεις που τούς έκαμαν μεγαλύτερα
παιδιά στα γεννητικά όργανα. Στα κατώτερα στρώματα ό αύνανισμός άποφεύγεται ως ά-
φύσικος και έπικίνδυνος στην υγεία. Στα ανώτερα στρώματα παρατηρείται έλευθερα, γιατί
ή έπιστήμη ως διατείνονται τόν δέχεται ως μη βλαβερό. Ό Κίνσεϋ δέν δέχεται αύτή την
έξήγηση, αλλά διατείνεται πως ό φόβος τῆς προγαμίας συνουσίας όδνηεί προς τόν αύνα-
νισμό. Ή νεώτερη γενιά τῶν λιγώτερο μορφωμένων άρχισε πιά νά άσπάζεται τή γνώμη
τῶν άνωτερων στρωμάτων. Δέν μπορεί αύτός νά θεωρηθῆ πάντοτε ως πράξη ναρκισσοϋ
ή αύτοερωτισμοϋ. Δέν είναι σαφή τὰ πράγματα αν ό αύνανισμός άποτρέπει από την έτε-
ρόφυλη συνεύρεση ή όχι. Βιολογικῶς ό αύνανισμός θεωρείται φυσική πράξη. Ψυχολογι-
κά και κοινωνικά, αναλόγως τῶν άρχῶν του περιβάλλοντος μπορεί νά δημοιουργήση ψυχι-
κές συγκρούσεις διαφόρου βαθμοϋ. Συμπέρασμα; Ό,τι κι' αν πιστεύει ένας για τόν αύ-
νανισμό, στις πιά πολλές περιπτώσεις αύτός είναι ένα είδος φυγῆς. Και εδῶ είναι τó άλυ-
το πρός τó παρὸν πρόβλημα.

Οι ό ν ε ι ρ ὠ ξ ε ι ε ς παρουσιάζονται σε αναλογία 83%. Τὰ μεγαλύτερά τους πο-
σοστά παρουσιάζονται πρό του γάμου. Ή καταδίκη τους δέν είναι αύστηρή γιατί αυτές
γίνονται άθέλπτα. Για τὰ αίτια που τις προκαλοϋν δέν υπάρχουν ίκανοποιητικές πληροφο-
ρίες. Πιθανό νά βοηθοϋν τὰ στενά ρούχα, τó πολύ ζεστό κρεβάτι κλπ.

Οι θ ω π ε ι ε ς είναι κάθε είδος έπαφές που προκαλοϋν έρωτική διέγερση. Σ' αυ-
τές τó ψυχολογικό στοιχείο προέχει από τó φυσικό. Σήμερα έχουν έμπειρία θωπειῶν 85%
τῆς νεώτερης μορφωμένης γενιάς κι' από αύτους 50% ως στην πρόκληση όργανοϋ. Άπό
τήν κοινωνική άποψη οι θωπείες έχουν μεγαλύτερη σημασία παρά όσον ό αύνανισμός. Οι
θωπείες κατά κάποιο τρόπο προετοιμάζουν και έλκύουν προς τó γάμο. Ή άνασταλτική
έπίδραση τῆς θρησκείας στις θωπείες είναι μηδαμινή. Ή δραστηριότητα αύτή δέν όδνηεί
σε αύξηση τῆς προγαμίας συνουσίας.

Ή π ρ ὶ τ ὸ υ γ ά μ ο υ σ υ ν ο υ σ ί α παρατηρείται στις εξῆς αναλογίες,
παρόλες τις ήθικοθρησκευτικές άπαγορεύσεις: Όσοι φοιτήσουν στα κολλέγια 67%, στα γυ-
μνάσια 84% και στα δημοτικά 98%. Ότι αύτή ή πηγή διεξόδου έχει διάφορες διαβαθμίσεις
κακῶν επιδράσεων, ιδίως στους μορφωμένους είναι γνωστό. Άν αυτές έχουν σημασία για
τὴ συζυγική ζωή άργότερα, δέν έχει ζεκαθαρισθῆ.

Ή σ υ ζ υ γ ι κ ῆ σ υ ν ο υ σ ί α γίνεται δεκτή ήθικῶς και νομικῶς. Ή πετυ-
χημένη συζυγική δραστηριότητα του τύπου αύτου προσκομίζει συχνά ψυχικήν ίκανοποίηση
και διατηρεῖ τó θεσμό τῆς οικογένειας. Ή συμβολή τῆς στην έρωτική ζωή του άντρώγου
φτάνει στα 87%. Οι άντρες ανωτέρου επιπέδου όσο περνοϋν τὰ χρόνια ένδιαφέρονται πιά

πολύ για εξώγαμες έρωτικές σχέσεις. 'Αντίθετα του κατωτέρου επίπεδου.

'Η έκτος του γάμου συνουσία παρουσιάζεται σε αναλογία 27-37%.

'Η συνύρεση με πόρνες δέν είναι τόσο συχνή όπως κοινώς θεωρείται. Τό 1/3 τών άνδρων δέν είχε ποτέ σχέση με πόρνες, δηλαδή άτομα που προσφέρουν σεξουαλικές επαφές αντί χρηματικής άμοιβής. Συνεπώς ή πορνεία άποτελεί κοινωτικό ζήτημα παρά μέσον έρωτικής διεξόδου.

'Η όμοφυλοφιλία στις εύρωπαϊκές στατιστικές παρουσιάζεται με συχνότητα 3-5%. Σύμφωνα με τά πορίσματα του Κίνσεϋ 37% του άντρικού πληθυσμού ήρθε κάποτε σε όμοφυλόφιλη επαφή. 'Αλλά από τήν έτεροφυλία ως τήν άποκλειστική όμοφυλοφιλία υπάρχει μία σειρά διαβαθμίσεων, που πρέπει οί υπεύθυνοι νά υπολογίσουν, γιατί μόνο 4% από τούς λευκούς μένουν άποκλειστικά όμοφυλόφιλοι από τήν ήθη τους κι' έπειτα. 'Ενας σημαντικός παράγοντας για τήν δημιουργία άποκλειστικά όμοφυλόφιλων είναι ό έξοστρακισμός και ή διαπόμπευση από τήν κοινωνία.

'Η έρευνα καταλήγει με λεπτομερείς πίνακες για πρακτική χρήση, κοσμεϊται με διαγράμματα κι' έχει μία πλούσια βιβλιογραφία.

Πολύ συγκεντρωτικά έχω δώσει τά πορίσματα τής εξαντλητικά έλεγμένης στατιστικής αυτής έρευνας του Κίνσεϋ και τών συνεργατών του. Πολλοί τήν δέχτηκαν μ' ένθουσιασμό, νομίζοντας πως ή έπιστήμη τούς δίνει άφεση. 'Αλλοι τήν κοίταξαν με περίσκεψη, υπολογίζοντας στον ήθικό αντίκτυπο που μπορεί νάχη. Αυτό συμβαίνει εξάλλου σε όλα τά τομήματα.

'Ο τόσο δέν υποτιμᾶται ή σημασία τής έρευνας αυτής, άν δοκιμασθί μία κριτική. 'Ισα-ίσα ή κριτική μπορεί νά προφυλάξη κι' από παρερμηνείες, προπαντός μεταξύ τών μη ειδικών. Γενικά πιστεύεται πως ή έρευνα του Κίνσεϋ υπόδειξε μία μέθοδο έργασίας και τρόπον έπεξεργασίας τών εύρημάτων και μᾶς υπόθαλε τήν ιδέα τών έρωτικών διαγραμμάτων ή διαγραμμάτων σεξουαλικής συμπεριφοράς με πιθανή άξία άν εφαρμοστούν στην πρακτική.

Οί προσωπικές μου έπιφυλάξεις είναι οί έξής:

1) 'Η έρευνα έγινε στο νοτιοανατολικό τμήμα τών 'Ηνωμένων Πολιτειών τής 'Αμερικής. 'Αφορά συνεπώς ένα τμήμα του πληθυσμού. 'Εχουν όμως άποκλεισθί οί νέγροι και οί άσιατικοί λαοί, που άριθμούν κι' αυτοί στην 'Αμερική άρκετά έκατομμύρια. Ποιά είναι ή πραγματικότητα για τήν γηραιάν Εύρώπη, τούς λαούς τής 'Ασίας και τής Λατινικής 'Αμερικής; Μήπως σ' αυτούς τά διαγράμματα παρουσιάζουν τέτοιες ποικιλίες ώστε τά συμπεράσματα πάνω στον αντανισμό και τις άλλες έρωτικές διεξόδους νά αλλοιώνονται βασικά;

2) 'Ο άγροτικός πληθυσμός, όπως δλώνει ό Κίνσεϋ, δέν είναι στατιστικώς σε αναλογία τέτοια που νά επιτρέπονται συγκρίσεις. Και όμως δικινδυνεύει και συγκρίσεις και δίνει συχνότητες.

3) 'Ο ίδιος στην έκθεση του στατιστικού έλέγχου του δλώνει πως στα σύνολα τών 50 περιπτώσεων υπάρχει λάθος 5%, όπως και στα πορίσματα τών 100 περιπτώσεων κατά τό πλείστον παρατηρείται λάθος 5% σόν ή πλύν.Κι' όμως χρησιμοποίησε τά μικρού άριθμού σύνολα, και έδωσε στατιστικούς άριθμούς, έστω κι' άν δλώνει πως αυτές είναι ένδειξεις για περαιτέρω έρευνα.

Πάντως και με τις έπιφυλάξεις αυτές δέν υποτιμᾶται τό γεγονός πως ή έρευνα του Κίνσεϋ μετέφερε σε καθαρως βιολογική βάση τήν εξέταση τών σεξουαλικών προβλημάτων κι' έδωσε στοιχεία που ή ήθική, ή νομοθεσία και λοιπά θα πρέπει νά μελετήσουν. Μπορεί όμως ή έπιστήμη νά ξεριζώσει τήν ισχυρή παράδοση, που στο κάτω-κάτω και αυτή έχει τά δικαιώματά της στον καθορισμό τρόπου ζωής;

ΚΤΙΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ συγγραφή ἑνὸς ἔκτενουῦς, τεκμηριωμένου, ἱκανοποιούντος τὰς ἐπιστημονικὰς ἀπαιτήσεις τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου συνθετικοῦ ἔργου ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου κατέστη ἄμεσος ἐθνικὴ ἀνάγκη ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Κυπριακὸς Ἑλληνισμὸς ἀνέλαβε τὰς εὐθύνων τῶν πεπρωμένων του. Ἡ ἱστορία ἑνὸς ἔθνους εἶναι κατ' ἀρχὴν καὶ κατὰ βάσιν ὑπόθεσις ἐθνική. Τοῦτο δὲν σημαίνει μόνον ὅτι ἐμπίπτει εἰς ἕκαστον ἔθνος τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς εὐθύνης τῆς ἀνερευνησῆς, τῆς μελέτης καὶ τῆς συγγραφῆς τῆς ἰδίας του ἱστορίας. Σημαίνει ἐπίσης ὅτι οἱ ἐπιστήμονες ἑνὸς ἔθνους εἶναι οἱ ἀρμοδιώτεροι διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἐθνικῆς τῶν ἱστορίας ἢ οἱ ἐθνικῶς ἕτερογενεῖς ἐπιστήμονες. Ἡ ἀρμοδιότης αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς πνευματικὴν ἀνωτερότητα τῶν ἐθνικῶν ἔναντι τῶν ἄλλοεθνῶν ἐπιστημόνων, ἀλλ' εἰς ἓν πολὺ ἀπλοῦν καὶ λογικὸν αἶτιον: οἱ ἐθνικοὶ ἐπιστήμονες ἐμφοροῦνται ἀπὸ τὰ βιώματα τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας, τὸ φυσικὸν δὲ τοῦτο προσόν, τὸ ὁποῖον κατέχουν, τοὺς εἰπρέπει νὰ ἐκφράζουσι καλύτερον παντὸς ἄλλου τοῦ πνεύμα τῆς ἐθνικῆς τῶν ἱστορίας, καὶ νὰ διδοῦν τελειοτέραν ἐρμηνείαν τῶν φαινομένων τῆς ἱστορίας αὐτῆς. Οἱ Γερμανοὶ ἐκφράζουσι τὴν ἰδέαν αὐτὴν τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος μὲ τὴν ἀμετάφραστον λέξιν *Gemüt*, διὰ τῆς ὁποίας ἐννοοῦν τὴν ψυχικὴν διάθεσιν μιᾶς κοινότητος, τὴν ἰδιομορφίαν τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τὸ πνεῦμα μιᾶς ἐποχῆς καὶ τὰ προσιδιάζοντα εἰς τὸν ἐθνικὸν πολιτικὸν χαρακτηριστικὰ. Εἶναι φυσικὸν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας ἑνὸς λαοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συλλάβῃ εὐκόλως εἰς ξένος μελετητής, δι' αὐτὸ καὶ εἶναι δύσκολον νὰ ἀντιληφθῶμεν πῶς θὰ ἦτο δυνατόν ἢ Ἱστορία τῆς Γαλλίας τοῦ Michelet νὰ ἐγράφετο ἀπὸ ἕνα Ἄγγλον, ἢ ἢ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας τοῦ Macaulay νὰ ἐγράφετο ἀπὸ ἕνα Ἴταλόν. Ὁ κανὼν αὐτὸς ἐπιδέχεται φυσικὰ ἑξαιρέσεις. Παραδείγματα ἀξιοσημειωτῶν ἐπεμβάσεων ἱστορικῶν εἰς ξένους ἐθνικοῖστορικοὺς τομεῖς δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἐκ τῆς ἱστοριογραφικῆς βιβλιογραφίας. Θὰ ἀρκεσθῶ εἰς ἓν καὶ μόνον, τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν Ἰθ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ Élie Halévy, ἔργον μεγάλης συνθετικῆς καὶ ἀναλυτικῆς ἱκανότητος, τὸ ὁποῖον, παρουσιάζομενον ἀνωπύμως εἰς τὴν ἀγγλικὴν αὐτοῦ μετάφρασιν, δυσκόλως θὰ ἐξελαμβάνετο ὡς συγγραφὴν ὑπὸ μὴ ἐθνικοῦ ἱστορικοῦ. Βεβαίως ὁ κανὼν τῆς ἀνωτέρας ἀρμοδιότητος τοῦ ἐθνικοῦ ἔναντι τῶν ξένων ἱστορικῶν δὲν εἶναι ἀπόλυτος, διότι συνεπάγεται ταυτοχρόνως καὶ κινδύνους ὑποκειμενικότητος, τοὺς

ὁποῖους εὐκολώτερον δύναται νὰ ἀποφύγῃ ὁ ξένος ἱστορικός, θὰ ἤθελα δὲ νὰ τονίσω τὴν ἀναγκαιότητα τῆς διεθνοποιήσεως τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης, ὄχι μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς εὐρυτέρας πραγματεῦσεως, ἢ ὁποία προκύπτει ἐκ τῆς πολυπλευροῦ ἀντιμετωπίσεως τῶν ἱστορικῶν ζητημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ οὕτω πῶς ἐξασκουμένου ἐλέγχου τῶν ὑποκειμενικῶν παρεκβάσεων καὶ τῆς ἐπεξεργασίας ἀντικειμενικωτέρων κριτηρίων ἱστορικῆς θεωρήσεως. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς αὐτόν, παραλλήλως πρὸς τὰς ὑπὸ ἐθνικῶν ἱστορικῶν συγγραφομένων ἐθνικὰς ἱστορίας, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία εἶναι πρωταρχική, ἐνδείκνυται καὶ ἀνάλογος ἱστοριογραφικὴ δρᾶσις ἐκ μέρους ξένων ἱστορικῶν, ἔχουσα ὡς ὑποκείμενον τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν. Καὶ ἡ μὲν ἐθνικὴ ἱστοριογραφία παρέχει τὴν δυνατότητα μιᾶς ἐμπεριστατωμένης, λεπτομερεστερας καὶ συνήθως πλουσιώτερον τεκμηριωμένης ἱστορίας, ἐκφραζούσης γνησιώτερον τὸν ἐσωτερικὸν βίον ἑνὸς ἔθνους, ἢ δὲ ξενὴ ἱστοριογραφία παρέχει τὰ ἐκέγγυα μιᾶς ἀντικειμενικωτέρας ἱστορικῆς θεωρήσεως, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ παραγνωρίζω τὰς περιπτώσεις ἐκεῖνας κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἱστοριογραφία ὑπῆρχε εἰς τὴν ἐξυπηρετήσιν σκοπῶν ἄλλοτρῶν τῆς ἐπιστημονικῆς τῆς ἀποστολῆς. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν ὁ ρόλος τῆς ἐθνικῆς ἱστοριογραφίας καθίσταται, τρόπον τινά, ἐπανορθωτικός. Ἡ νεοελληνικὴ ἐθνικὴ ἱστοριογραφία ἐπέδωθε συντόμως εἰς τὴν μελέτην τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐθνικοῦ βίου διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς περὶ ἐθνολογικῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ θεωρίας τοῦ Fallmerayer. Ἡ ἀντιμετώπισις αὐτὴ δὲν εἶχεν ὡς σκοπὸν καὶ μόνον τὴν ἐπιστημονικὴν ἀναίρεσιν τῶν θεωριῶν τοῦ ξένου ἱστορικοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν προάσπισιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων καθ' ὃν χρόνον ὁ ἀναγεννώμενος Ἑλληνισμὸς κατέβαλλε προσπάθειας ὀλοκληρώσεως τῆς πολιτικῆς του ὄντοπτος, προσπάθειας αἱ ὁποῖαι προσέκρουν εἰς τὴν ἀδυσώπητον ἀντίδρασιν τῶν παλαιῶν μοναρχικῶν θεσμῶν τῆς Εὐρώπης. Ἡ σημασία τῶν γενικῶν αὐτῶν παρατηρήσεων εἶναι μεγάλη εἰς τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν τῆς Κύπρου. Ἡ σημαντικώτερα διαπίστωσις εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι ὅτι, ἐνῶ διαθέτομεν ἐπιστημονικὰς συνθέσεις τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου ὑπὸ ξένων ἱστορικῶν, δὲν διαθέτομεν τοιαύτας συγγραφείσας ὑπὸ Ἑλλήνων ἱστορικῶν. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι τῆς ἀναδιφώσεως τῶν πηγῶν τῆς Κυπριακῆς ἀρχαιολογίας, ἱστορίας, γλώσσης κ.λ., πλὴν ἐλαχίστων ἑξαιρέσεων, ἐπελήφθησαν κατ' ἀρχὴν ξένοι ἐπιστήμονες. Ἦτο φυσικὸν ὅπως ξένοι ἐπιχειρήσοι καὶ τὰς πρώτας ἱστορικὰς συνθέσεις τοῦ Κυπριακοῦ παρ-

ελθόντος. Διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃαι παρομοίας συνθέσεις Κύπριοι ἐπιστήμονες, θὰ ἔπρεπε νὰ καλύψουν προηγουμένως τὸ στάδιον τῆς ἐπὶ μέρους ἀναδιφῆσεως καὶ ἐρεύνης, ἔπρεπε δηλαδὴ νὰ δημιουργηθῇ ἐθνικὴ Κυπριολογικὴ ἔρευνα παρ' ἡμῖν. Τὸ κενὸν τοῦτο ἐκαλύφθη, τουλάχιστον κατὰ μέγα μέρος, μόνον κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα. Μόνον ἀπὸ πεντηκονταετίας περίπου ἡ Κύπρος διαθέτει ἐπιστημονικὸν δυναμικὸν κατηρτισμένον εἰς τὴν Κυπριακὴν ἀρχαιολογίαν, ἱστορίαν, γλωσσολογίαν καὶ λαογραφίαν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐδημιουργήθησαν ἢ δημιουργοῦνται αἱ προϋποθέσεις τῆς συγγραφῆς μιᾶς ἐθνικῆς ἐπιστημονικῆς συνθέσεως τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Μεγαλόνησου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Χαρακτηρίζω τὴν σύνθεσιν ταύτην ὡς ἐπιστημονικὴν, διότι ἀριθμὸν συνθετικῶν ἔργων ἐπὶ τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας ὑπὸ Ἑλλήνων συγγραφέων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἐθνικὴ βιβλιογραφία, ἀλλὰ πρόκειται, εἰς τὴν πραγματικότητι, περὶ περιλήψεων τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας, βασιζομένων ἐπὶ δευτεροβαθμίων πηγῶν καὶ μαρτυριῶν, μὴ παραγομένων ἐκ πρωτοτύπου ἐρεύνης, καὶ τοῦτο παρὰ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα παράδειγμα ἀξιολόγου ἱστορικῆς συνθέσεως, λίαν ἐπιστημονικῆς κατὰ τὰ κριτήρια τῆς ἐποχῆς, ἔδωκεν ὁ Ἀρχιμανδρίτης Κυπριανός. Ἐξαιρέσειν θὰ ἀπετέλει ἀσφαλῶς ἡ λεπτομερειακὴ ἱστορία τὴν ὅποιαν ἐπεχείρησε κατὰ τὰς ἀρχαῖα τοῦ αἰῶνος ὁ φίλιος Ζαννέτος, ἐὰν αὕτη συγγράφετο βάσει τῆς κριτικῆς μεθόδου. Ἀλλὰ κύριον μέλημα τοῦ συγγραφέως ὑπῆρξεν ἡ λεπτομερῆς ἀφήγησις τῶν κατὰ τὴν Βρετανικὴν περίοδον γεγονότων, σκοπὸς δὲ αὐτοῦ ἡ ἐξυπρέτησις τῶν ἐθνικῶν δικαίων τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, οὕτως ὥστε τὸ ὅλον ἔργον ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαρακτῆρα πολεμικόν. Ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἱστορίας τοῦ Ζαννέτου περιεχει ἀμάρτυρον ἐκθέσιν τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς Βρετανικῆς κατοχῆς, συμπίλημα ἐκ δευτερευουσῶν πηγῶν, ὁ δὲ δεύτερος καὶ μέρος τοῦ δημοσιευθέντος τρίτου τόμου καλύπτου λεπτομερειακῶς τὴν Βρετανικὴν περίοδον μέχρι τῆς Πέμπτης Ἀρμοσθείας, οὕτως ὥστε τὸ πραγματικῶς πρωτότυπον μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Ζαννέτου καλύπτει μόνον περίοδον 26 ἐτῶν, ἡ ἀξία δὲ τοῦ μέρους αὐτοῦ μόνον ὡς ὕλικόν, θὰ ἔλεγα δὲ σημαντικὸν ὕλικόν, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς σύνθεσιν ἡ ὅποια θὰ ἐλάμβανεν ὡς βάσιν τὸ ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὰς συγχρόνους μαρτυρίας, ὡς αὗται παρέχονται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ζαννέτου, καὶ δὴ κατόπιν κριτικῆς προεργασίας.

Ἐπιστημονικὰς συνθέσεις εἰς μεγάλην κλίμακα τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας διαθέτομεν δύο, μίαν μερικὴν καὶ μίαν ὀλοκληρωμένην. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Γάλλου μεσαιωνοδίφου Louis de Mas Latrie ἐπιχειρηθεῖσα κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἱστορία τοῦ μεσαιωνικοῦ

βασίλειου τῆς Κύπρου ὑπὸ τοὺς Λουζινιανούς. Πρωτοῦ ἐπιχειρήσει ταύτην ὁ Mas Latrie ἀνεδίφησε μέγαν ὄγκον ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου καὶ ἐξέδωκε πολλοὺς τόμους ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀφηγηματικῆς πηγῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου. Ὡς γνήσιος ὁπαδὸς τῆς École des Chartes, ὁ Mas Latrie ἐστήριξε οἰονόμοτε ἱστορικὸν πόρισμα ἐπὶ πολὺ στερεᾶς βάσεως, οὕτως ὥστε αἱ ἐργασίαι τοῦ παραμένου ἑθνομελιώδεις μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἐκ τῶν ἐκδοθέντων τριῶν τόμων τῆς ἱστορίας τοῦ οἱ δύο περιέχουν πρωτότυπον ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν καὶ εἰς μόνον συνθετικὴν ἱστορίαν καλύπτουσαν τὴν περίοδον ἀπὸ τῆς ἰδρυομένης τοῦ μεσαιωνικοῦ Βασιλείου μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς βασιλείας Ἐρρίκου Β' τοῦ Λουζινιανοῦ (1285—1291), οὕτως ὥστε ἀπόσπασμα μόνον μιᾶς συνθέσεως Κυπριακῆς ἱστορίας δύναται ἡ ἐργασία αὕτη νὰ χαρακτηρηθῇ. Ὅμως αἱ ἐν γένει ἐπὶ τῆς Κύπρου ἐργασίαι τοῦ Mas Latrie εἶναι μνημειώδεις ὡς προεργασία ἐπὶ τῶν πηγῶν. Συγχρόνως τὸ παράδειγμα τῆς Mas Latrie εἶναι διδακτικόν ὡς πρὸς τὰ ὅρια μιᾶς ὀλοκληρωτικῆς συνθέσεως τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας. Ἐὰν μία σύνθεσις τῆς ἱστορίας ταύτης ἐπεχειρεῖτο ἐπὶ τῆς αὐτῆς κλίμακος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ Mas Latrie εἰργάσθη διὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τὴν ὅποιαν ἐπραγματεύθη, θὰ ἀπητοῦντο τριάκοντα περίπου τόμοι, ἴσως δὲ πολὺ περισσότεροι διὰ τὴν κάλυψιν τεσσάρων χιλιετηρίδων, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ποσότητος τῆς δι' ἐκάστην ἐποχὴν διαθεσίμου τεκμηριώσεως.

Εἰς τὸν τομέα τῆς συνθέσεως πρέπει νὰ ὑπαχθῇ καὶ ἡ ἐκτενὴς Ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τὴν ὅποιαν συγγράφη κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ Ἄγγλος ἱερεὺς John Hackett, ὅστις ὑπῆρέτησεν ὡς στρατιωτικὸς ἱερεὺς ἐν Κύπρῳ ἐπὶ δεκαεπταετίαν (1878—1895). Τὸ ἔργον τοῦ Hackett βασίζεται ἐπὶ τῶν πρωτοτύπων πηγῶν καὶ μαρτυριῶν, ἀποτελεῖ δὲ ἀξιόσημειωτον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, συμβολὴν ἥτις, παρὰ τὰς ἀναποφεύκτους διὰ τοὺς συγχρόνους ἐλλείψεις τῆς, ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ τὴν ἀξίαν τῆς ὡς βασικὸν ἐγχειρίδιον, ἴδια ἐν τῇ συμπληρωμένῃ ἑλληνικῇ μεταφράσει αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Χαριλάου Ι. Παπαϊωάννου. Ἐν τῇ συγγραφῇ τῆς ἱστορίας ταύτης ὁ Hackett δὲν περιωρίσθη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τῆς ἐξετάσεως τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, ἀλλ' ἐπεξετάθη εἰς τὰ γενικώτερα πλαίσια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας, ἰδίως δὲ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν ὁποίων ἴσχυσαν ὡς κοινωνικοὶ θεσμοὶ τοῦ Ὁρθοδόξου Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Παρὰ τὴν ἐγνωμένην ἀξίαν του τὸ ἔργον τοῦ Hackett ἀποτελεῖ σύνθεσιν μιᾶς μόνον πλευρᾶς, εἰ καὶ σημαντικῆς, τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν Κυπρίων, τῆς ἐκκλησιαστικῆς, εἶναι δὲ αὐτονόητον ὅτι ἡ μονομερῆς αὕτη σύνθεσις δὲν δύναται νὰ ἀντικαθίστηται τὴν ὀλο-

κληρωμένην τοιαύτην, ἣν ἀπαιτεῖ ἡ πληρότης τῆς ἱστορικῆς γνώσεως.

Τὴν πρώτην ὀλοκληρωμένην καὶ με ἐπισημονικὰς ἀξιώσεις σύνθεσιν τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας ἐπραγματοποίησε διὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων ὁ Ἄγγλος ἐιδικός ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ νομοισματολόγος Sir George Hill, ἀφιέρωσας πρὸς τοῦτο περὶ τὰ 15-20 ἔτη τῆς ἐπιστημονικῆς του σταδιοδρομίας. Ἡ ἱστορία αὕτη ἐξεδόθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1940 μέχρι τοῦ ἔτους 1952 εἰς τέσσαρας τόμους. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐπέζησε μέχρι τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ τελευταίου τόμου, ἀποθανὼν τῷ 1948. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔρευνα ἐπέτελεσε πλείστας προόδους ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου του, παρὰ τὸ γεγονός ἐπίσης ὅτι μέγιστον μέρος τῆς ἀρχαίας περιόδου κατέστη λίαν ἀπρηχαιωμένον καὶ ἐν πολλοῖς ἀχρηστον, τὸ ἔργον τοῦ Hill ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ μέχρι τῆς στιγμῆς ἀναντικατάστατον ὡς σύνθεσις τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας.

Ὅμοιαστικῶς τὸ ἔργον τοῦ Hill ἀνήκει εἰς τὴν παρελθούσαν γενεάν. Τοῦτο δὲν ἐννοῶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀπλῶς χρονικῆς, ἀλλὰ καὶ κυρίως ἀπὸ ἀπόψεως ἱστοριογραφικῆν ἀντιλήψεων, προεγγίσεως τῆς ὕλης καὶ μεθόδων πραγματεύσεως. Ὁ Hill δὲν ἀνήκεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν συνθετικῶν ἱστορικῶν, ἀλλ' εἰς ἐκείνην τῶν ἐπὶ μέρους ἐρευνητῶν, διαπρέφας εἰς τὸν τομέα μιᾶς βοηθητικῆς ἐπιστήμης τῆς ἱστορίας, τῆς Νομοισματολογίας. Ἡ ἐπίδοσις του εἰς τὸν τομέα αὐτὸν δὲν προδιέθετεν εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τῆς ἀναλήψεως ὑπ' αὐτοῦ ἐνός συνθετικοῦ ἔργου, τοῦ ὁποῖου μάλιστα τὰ χρονολογικὰ ὄρια ὑπερέβαινον τὰ ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τοῦτο συνηθάνετο ἴσως ὁ Hill, δι' αὐτὸ καὶ εἰς τὸν πρόλογον τῆς ἱστορίας του ἐχαρακτήρισε τὴν προσπάθειάν του ὡς ἐρανιστικὴν (compilation). Ἡ κρίσις ὅμως αὐτῆ ὑποτιμᾷ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι δηλοῖ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτός. Τὸ ἔργον παρουσιάζει πληρεστάτην βιβλιογραφικὴν ἐνημέρωσιν, κριτικὴν χρῆσιν τῶν πηγῶν, καί, παρὰ τὰς διατυπωθείσας πολλάκις κρίσεις περὶ αὐτοῦ, εἶναι εἰς μέγαν βαθμὸν ἀντικειμενικόν, τουλάχιστον εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐπὶ μέρους γεγονότων καὶ ζητημάτων. Ἡ ὑπὸ πολλῶν Κυπρίων ἐκφραθεῖσα γνώμη ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Hill παραβιάζει τὰ ἐνικὰ συμφέροντα τῆς Κύπρου, δὲν εὐσταθεῖ ὡς πρὸς τὰ σημεῖα διὰ τὰ ὁποῖα ἐκφράζεται ἡ κρίσις αὕτη, δηλ. ὡς πρὸς τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων. Αἱ κρίσεις τοῦ Hill εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεξάρτητοι, γενικῶς δὲ οὗτος δὲν ἐμφανίζεται ὡς ἀπολογητῆς τῆς Βρεττανικῆς διοικήσεως καὶ πολιτικῆς ἐν Κύπρῳ. Ἐὰν τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἐξ ἀντικειμένου θεωρούμενα παραβιάζονται ὑπὸ τοῦ Hill, τοῦτο κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ὀφείλεται κατὰ μέγιστον λόγον εἰς τὴν ἀνισότητα τοῦ ἔργου, ἡ ὁποία συσκοτίζει τὰς ἱστορικὰς διαστάσεις τῆς Κυπριακῆς

ἱστορίας αὐτόχρονα διαστρέφουσα τὴν σημασίαν τῶν περιόδων τῆς ἱστορίας ταύτης ἐξ ἐπόψεως ἐθνικοῦ βίου. Ἡ ἀνισότης περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλῶ εἶναι κατὰ θάσιν ποσοτική, ἀλλ' ἐνέχει ἀρνητικὰς ποιοτικὰς ἐπιπτώσεις, ὡς τοῦτο καθίσταται ἐμφανές ἐκ τῶν ἀκολουθῶν δεδομένων:

Ἡ Κυπριακὴ ἱστορία τοῦ Hill περιλαμβάνει συνολικῶς 2.113 σελίδας, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν πινάκων. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος κατανέμεται ὡς ἀκολουθῶς:

Προϊστορία καὶ Ἀρχαία ἱστορία
(μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰ-
ῶνος μ.Χ.) σελ. 256

Βυζαντινὴ περίοδος καὶ ἀραβικαὶ
ἐπιδρομαὶ (τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος
μ.Χ. μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς
Νήσου ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου τοῦ
Λεοντοθύμου, 1191 μ.Χ.) σελ. 74

Φραγκοκρατία μέχρι τῆς Ὁθωμανι-
κῆς κατακτήσεως (1191-1570) σελ. 1162

Τουρκικὴ περίοδος (1571-1878) σελ. 400

Βρεττανικὴ περίοδος (1878-1945) σελ. 221

ὄλικόν σελ. 2113

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου καταφαίνεται ἡ σημασία τὴν ὁποῖαν ὁ Hill ἀπέδωκεν εἰς τὰς διαφόρους περιόδους τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας. Περισσότερον τοῦ ἡμίσεος τοῦ ἔργου του, ἀκριβῶς 55% τῆς ὕλης του, καλύπτει περίοδον 380 ἐτῶν ἐπὶ ἱστορικῷ διαστήματι 3000 περιπου ἐτῶν, μὴ συμπεριλαμβανόντος τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν. Ἦτοι πέραν τοῦ ἡμίσεος τοῦ ἔργου του ἀφιερῶνται εἰς τὸ δεκατημόριον τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀπεκροσταλλῶθη ὁ χαρακτήρ τῶν κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν θεσμῶν τῆς Νήσου, καὶ ἴτις περιλαμβανεῖται περίοδον ἄνω τῶν 800 ἐτῶν, ὁ Hill ἀφιερώνει ἔν καὶ μόνον κεφάλαιον ἐξ 74 σελίδων. Οὐδαμῶς τὸ κεφάλαιον τοῦτο δύναται νὰ χαρακτηρηθῆ ὡς σύνθεσις τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία ἱστορία τῆς Νήσου μόνον συνοπτικῶς θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Hill, ἰδίως ἐάν λαφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκ τῶν 256 σελίδων τοῦ τμήματος τούτου 81 σελίδες ἀφιερῶνται εἰς τὴν σύντομον ἐπισκόπῃσιν τῆς γεωγραφίας καὶ προϊστορίας. Κατ' ἀκρίβειαν μόνον 175 σελίδες ἀφιερῶνται εἰς τὴν πληρῆ ἱστορικῶν γεγονότων χιλιετῆ περίπου ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Νήσου. Συγκρινομένη πρὸς τὰς 221 σελίδας τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς ἀφιερώνει εἰς 68 ἐτη Βρεττανικῆς κυριαρχίας, ἡ ἔκτασις αὕτη συνιστᾷ ἀνισότητά ἐπιστημονικῶς ἀπαράδεκτον εἰς ἔργον συνθετικόν τοῦ εἶδους αὐτοῦ.

Τὸ τελικόν συμπέρασμα εἶναι ὅτι, ἐξαιρέσει τῆς φραγκικῆς περιόδου, ἡ ἱστορικὴ περὶ Κύπρου σύνθεσις τοῦ Hill δὲν εἶναι τόσοσ ἐκτενὴς ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως ἐμφάνιζεται.

Ἐπί τούτου θά ἤδύνατο να προβληθῆ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἀνισότης αὕτη δικαιολογεῖται ἐκ τῆς ἀνισότητος τῶν διαθεσίμων πηγῶν, καὶ ὅτι ὁ μέγας ὄγκος τοῦ ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ τῆς φραγκοκρατίας κατέστησε δυνατὴν τὴν λεπτομερῆ ἐκθέσιν τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἄλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο θά ἤδύνατο να ἰσχύσῃ καὶ διὰ τὴν Βρεττανικὴν περίοδον, διὰ τὴν ὅποιαν διαθέτομεν συγκεκροτημένον, συνεχές καὶ πλήρες ἀρχειακὸν ὑλικόν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν, ναὶ μὲν αἱ διαθέσιμοι πηγαὶ εἶναι μᾶλλον ἰσχυραὶ, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἦτο ἀπολύτως δυνατόν να σπριχθῆ ἐπ' αὐτῶν σύνθεσις καταλαμβάνουσα αὐτοτελῆ τὸ μόνον τοῦ ὅλου ἔργου. Θά ἤρκει πρὸς τοῦτο ὅπως ὁ ἱστορικὸς ἐπιληφθῆ τοῦ θέματος τῶν θεσμῶν, ὅπερ θά οὐκ εἶδε πρὸς τὰς συγχρόνους ἱστοριογραφικὰς ἀντιλήψεις, καὶ ὅπερ σχεδὸν παντελῶς ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ Hill. Τοῦτο ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν διαπίστωσιν καὶ δύο ἄλλων οσοβαρῶν μειονεκτημάτων εἰς τὸ ἔργον τοῦ Hill. (α) Δὲν περιλαμβάνονται συστηματικὰ κεφάλαια ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου, τῆς ἐθνολογικῆς συστάσεως καὶ ἐξελιξεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς οικονομικῆς ἱστορίας τῆς Νήσου. Οἱ κλάδοι οὗτοι, οὐσιαστικοὶ ἦδη ἐν τῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς διενθεῖ ἱστοριογραφία, διαφεύγουν τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Hill. (β) Ἡ διαμόρφωσις καὶ ἐξέλιξις τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος ἐπὶ Βρεττανικῆς κυριαρχίας δὲν ἀξιοποιεῖται ὡς παράγοντες ἱστορικῆς ἐξελιξεως. Ἡ σημασία τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος παράγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Hill, κατὰ τὴν γνώμην μου δὲ τοῦτο δὲν ἀφείλεται εἰς ὑποκειμενικὴν προκατάληψιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀγνοίαν ὑπ' αὐτοῦ τῆς σταθερᾶς ἐπιδράσεως τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς παραδόσεως.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης διαγραφῆς τῶν δεδομένων τοῦ προβλήματος προκύπτει, νομίζω, ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἀναγκαιότης μιᾶς νέας ἐπιστημονικῆς καὶ ἐκτενοῦς συνθέσεως τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας θεωρουμένης ἐν τῷ συνόλῳ τῆς. Ἡ ἀναγκαιότης αὕτη δικαιολογεῖται (α) ἐκ τῆς προόδου τῆς περὶ τὴν Κύπρον ἐρεῦνης καὶ τῆς συσσωρεύσεως νέων πορισμάτων ἐμπρεαζόντων τὴν γνῶσιν τῶν διαφόρων περιόδων τῆς ἱστορίας τῆς Νήσου· (β) ἐκ τοῦ αἰτήματος ἀποκαταστάσεως τῶν διαστάσεων καὶ ἀναλογιῶν τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας, ἐκάστης περιόδου ἀποκαθισταμένης εἰς τὴν ὀρθὴν χρονικὴν καὶ πραγματικὴν αὐτῆς σημασίαν· (γ) ἐκ τῶν συγχρόνων ἀντιλήψεων τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἥτις δίδει μεγαλύτερον ἄδρος εἰς τὴν μελέτην τῶν κοινωνικῶν καὶ οικονομικῶν θεσμῶν καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου, καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἱστορίαν.

Εἰς τὸ λεπτομερές σχεδίων τῆς προγραμματιζομένης νέας ταύτης ἱστορικῆς συνθέσεως, τὸ ὅποιον γίνεται ἀντικείμενον ἐιδικῆς ἐπεξεργασίας, δὲν θά ὑπερβῆται ἐνταῦθα. Ἄρκουμαι ἐπὶ τοῦ παρόντος να ἐπιστήσω τὴν

προσοχὴν ἐπὶ δύο σημείων γενικῆς φύσεως, ἀφορώντων εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ τούτου προγράμματος. Τὸ πρῶτον ἀφορᾷ εἰς τὴν δυνατότητα συγγραφῆς τοῦ ἔργου ὑπὸ ἐθνικῶν ἐπιστημόνων. Ἡ δυνατότης αὕτη ὑφίσταται ἀφ' ἧς δημιουργήθη παράδοσις Κυπριολογικῆς ἐρεῦνης ἐν τὸς τοῦ ἐθνικοῦ χώρου. Μόνον συστηματικὴ ἐρευνητικὴ προεργασία δύναται να δικαιώσῃ τὴν ἀξίωσιν ἀναλήψεως συνθετικοῦ ἔργου. Ἀσφαλῶς ἡ ἐθνικὴ Κυπριολογία παρουσιάζει ἀκόμη πολλὰ κενὰ, ἀλλὰ, δοθέντος τοῦ μακροπροθέσου χαρακτηρισμοῦ τοῦ προγράμματος, τὰ κενὰ ταῦτα δύναται να πληρωθῶσιν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐν τῇ πορείᾳ ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου. Ὑπὸ τὴν ἐποφὴν ταύτην ἡ ὑπὸ ἐθνικῶν ἐπιστημόνων συγγραφή τοῦ ἔργου θά ἔχῃ ὡς εὐεργετικὸν ἀποτέλεσμα τὴν ἀποφασιστικὴν καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐδραίωσιν τῆς Κυπριολογίας παρ' ἡμῖν καὶ τὴν ἀνάδειξιν μιᾶς γενεᾶς νέων ἱστορικῶν, οἱ ὅποιοι θά συμβάλουν εἰς τὴν προώθησιν τῆς ἐπιτοπίου ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Τὸ δεῦτερον σημεῖον ἀφορᾷ εἰς τὴν διοργανώσιν τῆς συγγραφῆς. Ἐφ' ὅσον τοιοῦτο ἔργον, ὑπὸ τὰς συγχρόνους ἐπιστημονικὰς συνθήκας, δὲν δύναται να ἀναληφθῆ ἐξ ὀλοκλήρου ὑφ' ἐνός καὶ μόνο συγγραφέως, ὅπερ κατὰ τὴν ἡμετέραν γνῶμην θά ἦτο ἐπιθυμητόν, ἀναγκαίως τοῦτο θά εἶναι συλλογικόν. Τοῦτο συνεπάγεται ταυτοχρόνως πρόβλημα διοργανώσεως, ἐλέγχου καὶ συντονισμοῦ, διατείνομαι δὲ ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς νέας ἱστορικῆς συνθέσεως θά ἐξαρτηθῆ κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἐπιτυχούς συντονισμοῦ, τῆς τεχνικῆς διοργανώσεως αὐτῆς καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐλέγχου τοῦ γενικοῦ συντονιστοῦ.

Ἐν κατακλείδι θά ἤθελα να ἀντιμετωπίσω τὸ συνήθως προβαλλόμενον ἐπιχείρημα, συμφῶνως πρὸς τὸ ὅποιον μᾶλλον σύνθεσις τῆς Κυπριακῆς (ἢ οἰασθῆποτε ἄλλης) ἱστορίας, ἐν ὅφει τῆς ὑπὸ συνεχεῖ ἀνάπτυξιν διατελοῦσης ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, εἶναι πρόωρος καὶ ὅτι τὰ πορίσματα αὐτῆς ταχέως θά καταστοῦν ἀπρηχαιώμενα. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι, καθ' ἡμᾶς, ἀρνητικόν, διότι (α) ἡ ἐρευνα δὲν ἀνατρέπει ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς ἄ ἡν τὰ δεδομένα μιᾶς μακροχρονίου ἱστορίας, τροποποιεῖ μόνον σημεῖα αὐτῆς, πολὺ δὲ σπανιώτερον ἐπιφέρει ριζικὰς ἀνατροπὰς εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἱστορικῶν δεδομένων· (β) ἡ ἐρευνα, ἴδιως ἀπὸ τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου, κατέστη ταχύρρυθμος, ἀποκρίσασα χαρακτηριστὰ μεταβατικόν. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς πραγματικότητος ταύτης δὲν θά ἔπρεπε να ἐπιχειρηθῆ οἰαδήποτε σύνθεσις, διότι ἀνασφουκτικῶς αὕτη θά ἀπρηχαιώνητο ὑπὸ τῆς προόδου τῆς ἐρεῦνης· (γ) ἐκάστη γενεὰ ἔχει ἀνάγκην μιᾶς συνθέσεως τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς βίου, διὰ μέσου καὶ μόνον τῆς ὁποίας εἰς λαὸς δύναται να συνειδητοποιῆ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὑπαρξίν καὶ να σταθμίξῃ τὴν πορείαν του πρὸς τὰ πρόσω. Κατὰ τὴν παρού-

σαν κρισιμωτάτην φάσιν τῆς ἱστορίας του, καθ' ἣν διακυβεύεται ἡ ἔθνικὴ του ὑπαρξίς, ὁ Κυπριακὸς Ἑλληνισμὸς στερεῖται τοῦ θεμελιώδους τούτου μέσου συνειδητοποιήσεως τῆς ὑπάρξεώς του καὶ σταθμίσεως τῆς πορείας του. Ὅθεν τὸ αἶτημα μιᾶς συνθέσεως τοῦ ἱστορικοῦ του βίου εἶναι ἐπείγον καὶ ἐπιτακτικόν.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔρευνα θὰ τροποποιήσῃ ἢ θὰ ἀνατρέψῃ πολλὰ σημεῖα μιᾶς συνθέσεως

δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιχειρήσωμεν αὐτήν. Ὅταν σὺν τῷ χρόνῳ ἡ σύνθεσις αὕτη «διαβρωθῇ» ὑπὸ τῶν νέων πορισμάτων τῆς ἐρεῦνης εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ ἐξυπηρετῇ πλέον τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἔθνους, τούτο ἀπλῶς θὰ σημαίη ὅτι ἐπέστη ὁ χρόνος τῆς ἀντικαταστάσεώς της ὑπὸ μιᾶς νέας συνθέσεως.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΕΤΑΙΣΘΗΣΙΑ ΣΤΑ ΧΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΦΟΥ

Ξανά μέσα στὰ χέρια μου ἡ σιωπή,
καὶ οἱ διηγήσεις μέσα ἀπὸ τὰ φύλλα τοῦ κρίνου,
χωρὶς κατάπαυση.
Γραμμὲς ποὺ ὑποβαστάζουν τὴν ψυχὴ μου.
Ἄμμόλοφοι ἐκέμυθοι τῆς κρυφῆς συμφορᾶς.
Καὶ μιὰ θάλασσα ἐπίπεδη γιὰ τὸ χορὸ τοῦ ὄνειρου.
Ἄφουγκράζουμαι μέσα ἀπὸ τὰ κογχύλια,
ἐκεῖνη τὴν πρώτην μέρα τῆς Δημιουργίας.
Κανένας πειρατὴς δὲν πέρασε ἀπὸ ἐδῶ ποτέ!
Κανένα ἦδος δὲν ἀντίχρησε τὴν βαρετὴ παρουσία!
Ἦσουν ἐσὺ μόνος,
μέσα στοὺς δανδελῶτους διαλόγους τῶν ἀμπελιῶν.
Ἐσὺ μέσα στὸ τσαμπὶ τὸ γλυκόχυμο.
Τὰ μαλλιά σου πάνω στὴ θάλασσα κοιμούνται...
Τὸ σῶμα σου,
μέσα στὴν κάθε μικρὴ σκιά,
μέσα στὴν κάθε κατακόρυφη ἀπόπειρα τοῦ ἡλίου.
Ἐνα φιλὶ στὸ μέτωπό σου θέλει νὰ κοιμηθῇ,
γιὰ πάντα.
Ἦσουν ἡ ἀγάπη τῶν καιρῶν
Ἡ ἀγάπη τῶν καλοκαιριῶν
Ἡ ἀγάπη μου.

Π. ΠΑΤΣΑΛΟΣΑΒΒΗ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Η «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ»

Οι έπίσιες «φιλολογικές» εκδόσεις είναι μία πνευματική εκδήλωση, που όταν χρησιμοποιείται με προσοχή και αυστηρότητα μπορεί ν' αποτελέσει πραγματικά δείκτη της πνευματικής στάθμης ενός τόπου. Δεν έχει σημασία τ' όνομα που δίνεται στις εκδόσεις αυτές για συνεννόηση και παραπομπή, αν π.χ. λέγονται 'Ημερολόγια, Πρωτοχρονιά, 'Ετήσιο Δελτίο κλπ. Σημασία έχει το υλικό που προσφέρεται από αυτές σέ μία συνήθως έορταστική στιγμή. 'Η έορταστική αυτή στιγμή δεν είναι μόνο χρονικό όριο, αλλά συγχρόνως βοηθεί στή διάθεση του έντύπου και του προσδίνει έπιπλέον και μία κάποια αίγλη. Στις περιπτώσεις όμίλων, που ό δραστηριότητες τους διασκορπίζονται σ' ολάκαιρο χρόνο και δεν μπορεί νά έκτιμηθί ή έκταση κι' ή άζία τους, ή έπίσια έκδοση κωδικοποιεί όλες αυτές και ταυτοχρόνως δίνει άπτό αντίσάθμισμα στήν ύλική προσφορά τών μελών. Και πάλιν οι εκδόσεις αυτές τών όμίλων, όταν δεν περιορίζονται άυστηρά στή συνεργασία τών μελών τους, μπορεί ν' άποτελέσουν πνευματικό δείκτη της χρονιάς.

'Από αυτές τις σκέψεις ξεκίνησε ή ιδέα για μιάν έπίσιαν έκδοση του «'Ελληνικού Πνευματικού 'Ομίλου Κύπρου» με τό χαρακτηριστικούς όνομα «Φιλολογική Κύπρος», που πρόθυμα ανέλαβα τήν έπιμέλειά της. Στήν έκδοση αυτή θά διασώζονταν οι άπολογισμοί και ή γενική κίνηση του 'Ομίλου κι' από τήν άλλη θά συγκεντρωνόταν ένα άπάνθισμα πνευματικών δημιουργημάτων Κυπρίων συγγραφέων και καλλιτεχνών κατά προτίμηση άδημοσίεωτων. 'Η νέα αυτή δραστηριότητα του «'Ελληνικού Πνευματικού 'Ομίλου Κύπρου» έμφανίστηκε τό 1960 κι' εξακολουθεί ως τή σήμερα, παρόλο τό δυσβάστακτο έκτυπωτικό έξοδο.

'Η προσφορά ενός έντύπου μετριέται με δύο τρόπους: τόν στατιστικό, που περιλαμβάνει αριθμό σελίδων, αριθμόν όνομάτων, αριθμόν έργων και τήν άποψη της κριτικής, που ως ένα βαθμό μπορεί νά δηλώσει τήν ποιότητα. Θά χρησιμοποιήσω πιό κάτω και τους δύο αυτούς τρόπους, περιορίζοντας όμως τό δεύτερο μόνο στις γνώμες τών έλλαδιτών, γιατί υπάρχει ό κίνδυνος του προσωπικού παράγοντα (ύπέρ ή κατά) στή στενή έπιτόπια κριτική, τήν κυπριακή.

Α) Στατιστικά στοιχεία. Τά εξής:

- α) κυκλοφορήσανε έντεκα τόμοι (11) (1960-1971).
- β) σελίδες 2828.
- γ) συνεργαστήκανε 168 (άπό αυτούς δύο είναι 'Ελλαδίτες. Δεν περιλαμβάνονται τρία άνυπόγραφα σημειώματα και ή έπιλογή άπό τή «Μεσαιωνικά 'Ερωτικά Τραγούδια της Κύπρου»).
- δ) περιέχονται κείμενα, πίνακες, μουσικές συνθέσεις κλπ. 1065.
'Ανάλυση τών περιεχομένων:
  - i) 673 ποιήματα.
  - ii) 56 διηγήματα, νουβέλλες, άφηγήματα, ταξιδιωτικά.
  - iii) 149 μελέτες, διαλέξεις, όμιλίες.
  - iv) 13 θεατρικά.
  - v) 16 χαιρετισμοί, σόλια.
  - vi) 3 γενικά σημειώματα.
  - vii) 7 πρακτικά διαγωνισμών.
  - viii) 11 διβλιογραφίες, εύρετήρια.
  - ix) 12 πεπραγμένα.
  - x) 6 ίσολογισμοί.
  - xi) 91 πίνακες, γλυπτά, σχέδια.
  - xii) 20 φωτογραφίες.
  - xiii) 8 μουσικές συνθέσεις.

Σ η μ.: Μερικοί τόμοι άφιερωθήκανε σέ συγγραφείς και καλλιτέχνες, 'Ελλαδίτες ή Κυπρίους, σάν εκδήλωση τιμής για τή συμβολή τους στήν πνευματική κίνηση της Κύπρου.

Β) Κριτική: στόν όρο αυτό περιλαμβάνονται σημειώματα, σόλια, κριτική, σημειωματογραφία, αναφορές. 'Ασφαλώς δεν είναι δυνατό νά μαζευτή τό καθετί που δημοσιεύτηκε στόν ήμερήσιο και περιοδικό τύπο. Γι' αυτό ή έκθεση περιορίζεται ύποχρεωτικά σέ μερικές καιρίες κρίσεις έλλαδικών έντύπων, που πιθανόν νά μίν είναι πρόχειρα για τόν καθένα. 'Ο Δημ. Γιάκος στή «'Νέα 'Εστία» (1 Σεπτ. 1964) γράφει: «...'Η Κύπρος μπαίνοντας μέσα στόν έθνικό κορμό θά έχει πολλά νά δώσει και πολλά νά πάρει, όπως συμβαίνει με τή παιδιά που έλειπαν πολύ και που ζαναγουρίζουν στό σπίτι. Μέσα στή «φιλολογική Κύπρου» όσφραίνονται τις άμοιβαίες αυτές άπολαυές...». 'Ο Δημ. Γιάκος στή «'Νέα 'Εστία» (15 'Ιουλ. 1963) γράφει: «Σταθερή, καλαίσθητη, φροντισμένη, με συνείδηση εύθύνης, ή έπίσια έκδοση του 'Ελληνικού Πνευματικού 'Ομίλου Κύπρου «Φιλολογική Κύπρος» άρχισε κιόλας νά δημιουργή μιάν παράδοση στή έλληνικά έκδοτικά χρονικά...». 'Ο Σ. Μοτάκις

στην «Κρητική Έορτα» (Άπρ. 1961) γράφει: «...Μπροστά μου αυτή τη στιγμή έχω δείγματα της Κυπριακής πνευματικής παραγωγής: τη «φιλολογική Κύπρο» του 1960... Από την πρώτη ματιά αντιλαμβάνεται κανείς το ύψιλο πνευματικό επίπεδο της Κύπρου...». Ο Χρ. Λεβάντας στην εφημερίδα «Η φωνή του Πειραιώς» (9 Αύγ. 1972) γράφει: «...τόν τόμο «φιλολογική Κύπρος» (1971) του Έλληνικού Πνευματικού Όμιλου Κύπρου, που είναι αφιερωμένος στα 150 χρόνια από τον ξεσηκωμό του '21... Κι' εδώ συναντούμε λίαν γόνιμες, εϋστοχες και αξιόπαινες περιπτώσεις της πνευματικής καταβολής... Πολύ ενδιαφέροντα και ποικίλα τα περιεχόμενα του τόμου μας ενημερώνουν και στον αντίτυπο που είχε ο ξεσηκωμός των ραγιαδών στο δυναστευμένο πανάρχαιο Έλληνικό νησί...». Ο Μεσεθρινός στην εφημερίδα «Ελεύθερος» (5 Σεπτ. 1965) γράφει: «...Όστόσο ο πνευματικός και επιστημονικός μόχθος έκεικάρω (στην Κύπρο) όχι μόνο εξακολουθεί να συντελείται αλλά και δυναμώνει. Νεότερη απόδειξι, ο τελευταίος τόμος της «φιλολογικής Κύπρου» για το 1965...». Ο Άνδρέας Καραντώνης στην εφημερίδα «Η Ήμερα» (26 Ίουλ. 1964) γράφει: «...όπως είναι ή έπσοία «φιλολογική Κύπρος» ή όποια τώρα εκκυκλοφόρησε για να εκφράση, με τρόπο κάπως συνολικό και ένδεικτικό, το γενικό ύφος της πνευματικής ζωής του μαρτυρικού νησιού. Τα ποικίλα περιεχόμενα του μεγάλου αυτού τεύχους χαρακτηρίζονται από τη φανερή τάσι να εκφράσουν την ιδιορρυθμία της κυπριακής λογοτεχνίας...». Ο Στέφανος Χρυσός στην εφημερίδα «Έλληνικός Βορράς» (25 Ίουλ. 1963) γράφει για τη «φιλολογική Κύπρο» του 1963: «...Μέσα στις 230 σελίδες του τόμου υπάρχουν κείμενα αξιοπρόσεκτα γραμμένα από φωτισμένες διάνοιες του πνευματικού κόσμου της Κύπρου στον επιστημονικό τομέα, στον καθαρά δημιουργικό, στις τέχνες τις εικαστικές κλπ. Ύψηλή ποιότητα και συναίσθηση ευθύνης χαρακτηρίζει τον τόμο...» Και άλλα.

Γιὰ π ε ρ ι ο σ ό τ ε ρ α π α ρ α π έ μ π ω :

1) Χρυσά. Κυπριανού: Εικοσαετής Έλληνικού Πνευματικού Όμιλου Κύπρου 1947-1967, Λευκωσία, Κύπρος, 1968.

2) Κύπρος Χρυσάνθης: Εικοσαετής Έλληνικού Πνευματικού Όμιλου ένθ άν.

Στις έργασίες αυτές βρίσκεται ή ιστορία του «Έλληνικού Πνευματικού Όμιλου Κύπρου», τα διοικητικά συμβούλια, τα μέλη, οι εκδόσεις και ή αναλυτική βιβλιογραφία του «Δελτίου» του Όμιλου, της «φιλολογικής Κύπρου» και των ειδικών εκδόσεων του Όμιλου.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

Άξιόλογη ή χειρονομία της Κοινότητας Νεοχωρίου (Μεσολογγίου) να εκδώση τα «Άπαντα» του νιοχωρίτη άτυχου ποιητή

Μίνου Μ. Ζώτου μ' έπιμέλεια του Κ. Κώνστα. Από τον πρόλογο του προέδρου Ίωαννη Β. Καρατζογιάννη πληροφορούμαστε την πνευματική κίνηση της Κοινότητας αυτής (το περιοδικό μας ανταλλάσσεται με το ενημερωτικό δελτίο «Νιοχώρι»): επιβεβαιώνεται ακόμα μία φορά τί μπορεί να επιτύχη μια ειλικρινής συλλογή προσπάθεια με άλληλοκατανόηση, αλλά και με θερμή συνεργασία με τις αρχές. Από τον πρόλογο του βιβλίου μαθαίνουμε τις φιλικές σχέσεις του άτυχου αυτού ποιητή, που πέθανε στα 27 του χρόνια, με κυπρίου ποιητές, νέους στα χρόνια εκείνα, εκκολαπτόμενους: τον Παύλο Κριναίο, τον Πυθαγόρα Δρουσιώτη, με τους όποιους συναντιόταν ό ελεγειακός ποιητής στο φιλολογικό κέντρο της Όμόνοιας («Πάγκειο») (Νεοελληνική Τέχνη, τομ. Α', σελ. 95) και με τον Τεύκρο Άνθια, που του μελοποίησε στίχους του. (Το κομμάτι λέει: «Τάμαθε πιά..» (φιλολογικό ρομάντσο) Στίχοι Μ. Ζώτου. Μουσική: Τεύκρου Άνθια, Πρωτοχρονιά 1927). Και ό Λώρος φαντάζης στη συλλογή του («Το χρονικό μιας ζωής») αφιερώνει στον Ζώτο ένα τετράστιχο, το εξής:

Ό Μίνως Ζώτος, ποιητής αισθαντικός
κι εξαίσιος,
σάν έραστής τραγουόησε το αιώνιο
το κώμα.
Κι ήρθε ένας χρόνος στοργικός και πρσος
χρόνος κι αίσσιος
που εκκείσε του τραγουδιστή το θλιβερό
το στόμα.

***

Με το τεύχος αυτό κλείει το «Διεθνές Έτος Βιβλίου». Γι' αυτό θάταν παράλειψη άν δε γινόταν λόγος για το περιοδικό «Έθνοφροουρδ» του ΓΕΕΦ, που όποτείνεται στα στρατευμένα παιδιά της Κύπρου, την Έθνοφρουρά. Βρίσκεται κι' όλας το εκφραστικό αύσει με το ενημερωτικό δελτίο («Νιοχώρι»): επιβεβαιώνεται ακόμα μία φορά τί μπορεί να επιτύχη μια ειλικρινής συλλογική προσπάθεια το όργανο της Έθνοφρουράς στο τέταρτο έτος της έκδοσής του και διατηρεί την ύγιή γραμμή του: ενημερώνει κι' ύπενθυμίζει τα κυριώτερα σημεία του έθνικού μας θίου, συνδέοντας τα παλιά με τα βυζαντινά, τα σύγχρονα και τα τελευταία κυπριακά μ' ένα τρόπο που να φαίνεται ή ένότητα της διαιώνιας ελληνικής μας πορείας. Η ιστορία, ή λαογραφία, ή κίνηση της έλλαδικής και κυπριακής κυβερνήσεων, τα στρατιωτικά μας έπίκαιρα και όλίγη ακόμα φιλολογία χωρίς να λείπη και το ρεπορτάζ. Είναι δηλ. φρονηματιστικού τύπου περιοδικό για το μέσον άνθρωπο (όπως βασικά είναι ή Έθνοφρουρά που προέρχεται άπ' όλα τα κοινωνικά στρώματα του νησιού), αλλά με γούστο φροντισμένο για να δίνη και κάποιαν αισθητική χαρά.

***

Έφέτος κλείουν 50 χρόνια από τη Μικρα-

σιατική Καταστροφή, μίαν εθνική συμφορά που μας στοιχίσε το ξεριζωμά της 'Ανατολικής 'Ελλάδας και μας δημιούργησε το μόνιμο καημό των «χαμένων πατρίδων». Δεν είναι πιά υπόδουλα μέρη, δεν είναι πιά πληθυσμοί με δύναμη κι' οντότητα τὰ μέρη μας εκείνα. 'Ανήκουν γιά πάντα στο παρελθόν, έρημα από δικούς μας πληθυσμούς, ξένα γιά πάντα. Τούτες όμως οί έπετεοί θρήνων και συμφορών διδάσκουν περισσότερα από τις έπετείοις νικῶν και έπιτυχιῶν.

Τό «Παγκύπριο Γυμνάσιο Θηλέων Παλλουριωτίσσης» και τό περιοδικό «Πνευματική Κύπρος» διοργάνωσαν τέσσερις συγκεντρώσεις με έπικεντρο τή Χαμένη 'Ανατολική 'Ελλάδα. 'Η πρώτη πραγματοποιήθηκε στή Βιβλιοθήκη του σχολείου με πρόγραμμα τό εξής:

Κ. Χρυσάνθης: Εισαγωγική 'Ομιλία.

Ι. Μυριανθόπουλος: Πώς ό Κυπριακός 'Ελληνισμός έδέχθη τήν Μικρασιατικήν Καταστροφήν.

Πασχ. Κιτρομηλίδης: Δυό έπιστολές τεκμήρια από τή Βυθινία με σόλια (ανακοινώθηκαν από τήν Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδη).

Οί τρεις υπόλοιπες συγκεντρώσεις με τή μορφή τής συνειδίσεως πραγματοποιηθήκανε με τό εξής πρόγραμμα:

'Ανδρεανή 'Ηλιοφώτου: Μικρασιατικές μνήμες στή νεοελληνική πεζογραφία.

Κύπρος Χρυσάνθης: 'Η Συμριαντική Χρονικογραφία του Χρήστου Σολομωνίδη.

Νίκος Σπανός: Δημήτρη Ψαθά: «'Η Γῆ του Πόντου».

Τάχατε ή πικρή αὐτή πείρα θά μᾶς γίνη κάποτε μάθημα; Αὐτό είναι τό μεγάλο μας δίλημα. Πολύ τή μίρα μας τήν αφήσαμε νά τήν κατευθύνουν άλλοι.

* * *

Αὐτές οί δεκαετίες (στών τόπο μας τό χρονικό αὐτό διάστημα έχει σημασία βαρύνουσα πρὸς τό παρόν) συγκινούν, όταν με ἦθος γιορτάζονται. Καί ἐπιβάλλεται νά γιορταστούν, γιατί με τό έφορτασμό ταυτοχρόνως γίνεται ένας αὐτοέλεγχος και μία ἀπό τούς άλλους ἀντικειμενική κριτική, πού βοηθεῖ στήν περαιτέρω πορεία. Καί γιά τις ζυινημένες συνειδήσεις χρειάζεται πάντοτε ή κριτική, ὅπως ἀκριβῶς ή στατιστική καμπύλη στίς βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις.

Με τό πνεῦμα αὐτό πρέπει νά δῆ ό καθένας τήν ἐκδοση του «Παγκυπρίου Οἰκόνομικοῦ Λυκείου», «Δευτέρα Δεκαετία» 1960-1970, πού έχει συντάξει κι' ἐπιμεληθῆ πολύ καλλιτεχνικά ό λυκειάρχης Κυριάκος Νεοκλέους. Συγκινητική είναι ή ἀφιέρωση στους ἀποφοίτους τῆς δεκαετίας. Αὐτό λέγει πολλά. 'Ομολογεῖ τόν ἐνθουσιασμό και τήν πατρική στοργή του και τῶν ὑπευθύνων. Καί ποιά μεγαλύτερη φιλοδοξία γιά ἕνα ἐκπαιδευτικό ὑπάρχει ἀπό τό νά καμαρώσει μία σειρά μαθητῶν του πού «πιάσανε τόπο» στήν κοινωνία;

'Η ἐκδοση ἐκδοτικῶς εἶναι θαυμάσια. Με τις φωτογραφίες και τὰ σαφή κείμενα δίνει ἀνάγλυφα τή δεκαετή ζωῆ του σχολείου ἀπό όλες τις πλευρές. Οί διορθώσεις τῶν δοκιμιῶν ἀπό τήν Νίκη 'Ελευθερίου, εργασία συχνά ἀχαρις ἀλλά βασική, πρέπει νά ἐκτιμηθῆ: δώσανε ἕνα βιβλίό «καθαρό».

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Οί «'Εκκλησιάζουσαι» του 'Αριστοφάνη ἀπό τό 'Εθνικό Θέατρο - 'Η «Τρισεγγενη» Κωστή Παλαμά ἀπό τόν ΘΟΚ - 'Ο «Γλάρος» του 'Αντ. Τσέκωφ ἀπό τόν ΘΟΚ.

'Η παράσταση στήν Κύπρο ἀναφορικά με τό ἀρχαίο δράμα περιοριζόταν ὡς τελευταίως στήν ἀρχαία τραγωδία. Κοινωνικοί λόγοι δέν ἐπέτρεπαν τολμήματα. 'Ο πάγος ὅμως ἔσπασε με δυό καλές μαθητικές παραστάσεις στά τρία-τέσσερα τελευταία χρόνια Τό Παγκύπριο Γυμνάσιο παρουσίασε τήν «Εἰρήνην» του 'Αριστοφάνη με πολλούς βέβαια νωτερισμούς, μέσα ὅμως στο ἀριστοφάνειο πνεῦμα, και τό Παγκύπριο Γυμνάσιο 'Αρρένων Κύκκου τό «Δύσκολο» του Μενάνδρου. Στήν ἴδια περίοδο ὁ θίασος του Βλαδίμηρου Καυκαρίδη δίδαξε στο 'Αμφιθέατρο τῆς Σχολῆς Τυφλῶν τήν «Εἰρήνην» του 'Αριστοφάνη με πολύ διάφορο τρόπο: παρά ἐκεῖνο του Παγκυπρίου Γυμνασίου. Τό «Θέατρο Τέχνης» του Κούν παρουσίασε μία καταπληκτική παράσταση τῶν «Ορνίδων» του 'Αριστοφάνη στο 'Αρχαίο Θέατρο Σαλαμίνας. Τό Ραδιοφωνικό 'Ιδρυμα Κύπρου μετέδωσε τή «Σαμία» του Μενάνδρου σέ δική του τηλεοπτική παραγωγή με κυριῶς ἠθοποιούς και τηλεσκηνοθέτη. Παλαιότερα ὁ ΟΘΑΚ κατὰ σκηνοθεσία Εὐη Γαβριλίδη δίδαξε τόν «Πλοῦτον» του 'Αριστοφάνη και ὁ Κωστής Μιχαηλίδης με τόν θίασό του τή «Λυσιστράτη». Σ' αὐτό προσέθετῆ τὸ θαυμάσιο εικονογραφημένη μετάφραση τῆς «Εἰρήνης» (ἐκδ. 1970) ἀπό τόν Κύπριο ποιητή Θεοδόση Πιερῆδη και τις ραδιοφωνικές μεταδόσεις του ΡΙΚ, πού περιλαμβάνανε «Σαμία» του Μενάνδρου, μερικά ἀποσπάσματα ἀρχαίων κωμωδιῶν στήν ἐκπομπή «'Η θεατρική μας κληρονομιά» και δυό σατυρικά (ἔστω κι' ἀν αὐτὰ ἐκφεύγουν τῶν προθέσεων αὐτοῦ του σημειώματος) τούς «'Ιχθυεῦτές» του Σοφοκλή και τήν «Κύκλωπα» του Εὐριπίδη. (Στά παλιά χρόνια, τὸ 1922, ὁ θίασος Βεάκη εἶχε παίξει στήν Κύπρο τή «Λυσιστράτη»). Αὐτὰ τὰ λίγα γιά τήν ιστορία, πληροφορικά, χωρίς κριση.

'Η ἀπόφαση του 'Εθνικοῦ Θεάτρου μας νά παρουσιάσῃ τήν 'Αριστοφάνειον κωμῶδια ἐδῶ στο νησί μας στήν ἐφετινὴ κάθοδό του, μᾶς βρίσκει σύμφωνους. 'Εχω δῆ τήν παράσταση στο 'Ηρώδειο στά πλαίσια του φεστιβάλ 'Αθηνῶν 1972 κατὰ σκηνοθεσία Σωκράτη Καραντινοῦ, χορογραφία Τατιάνας Βαρούτη και μουσική Νικηφόρου Ρῶτα. 'Ομολογῶ πῶς ἔμεινα

κατάπληκτος για τὸ μαστορικὸ συνδυασμὸ ἐρμηνείας ἠθοποιῶν, ἐξαιρετικῆς χορογραφίας καὶ πολὺ δηλωτικῆς μουσικῆς, πρῶγμα ποὺ κατόρθωσε ὁ Σωκράτης Καραντινός. Ὁ μεταφραστικὸς Θερασύβουλος Σταύρου (ὁ καλύτερος μεταφραστὴς τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου σύμφωνα με τὴ γνώμη τῶν ἐιδικῶν) πρόσεξε τὸ κείμενο ὥστε κάθε χοντροκοπιὰ ν' ἀποφεύγεται καὶ νὰ δίνεται ἡ ἔννοια μὲ λόγια, ἐκφραστικὰ βέβαια, ἀλλὰ μέσα σ' ἓνα εὐγενικὸ χρῶμα παρ' ὅλη τὴν ἀπλοϊκότητα. (Ἐχομε ὑπόψην μας τὴν πολὺ ἐλευθερόστομη μετάφραση τοῦ φώτου Γιοφύλλη, ποὺ ἀποκλείεται νὰ τὴ δεκτῆ τὸ ὁποιοδήποτε κοινό).

Ὁ Παντελεῆς Ζερβός, ποὺ κατέχει μιὰ σπάνια προσωπικὴ γοητεία, ἡ πολὺ καλὴ Κάκια Παναγιώτου καὶ οἱ ἄλλοι ἑρμηνευτές, ἐρμηνεύσανε μὲ χάρη καὶ ἰσορροπημένα, πολὺ πολιτισμένα μὰ δηλωτικὰ τῶν βαθύτερων ἐπιδιώξεων τῆς κωμωδίας. Στὸ χορὸ ἀνήκει ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἐπιτυχίας: τὸ κωμικὸ στοιχεῖο ἐκδηλωνόταν μὲ πολλὰς ἐπινοήσεις, συχνότατα καὶ στὰ μέρη ποὺ δὲν ἐρμηνεύετο αὐτὸ λόγια, ἀλλὰ ἦταν ἀμίγξες μπαλέτου. Πάρα πολὺ χρῶμα ἔδινε ἡ μουσικὴ, τόσο στὸ χορευτικὸ μέρος ὅσο καὶ σὲ μερικὰ ἐμφέ στους διαλόγους. Γενικὰ ἡ παράσταση ἦταν μιὰ πνευματικὴ ἀνάταση καὶ μιὰ ἀποκάλυψη γιὰ μὲνα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ κοινὸ ἀπ' ὅ,τι ἀντιλήφθηκαν.

Μὲ τὴς «Ἐκκλησιάζουσες» τοῦ Ἀριστοφάνη τὸ Ἐθνικὸ θέατρο ἐπισημοποιεῖ κατὰ κάποιον τρόπο τὴ διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας κωμωδίας στὸ νησί μας. Ἡ εἰδικὴ πείρα τοῦ Σωκράτη Καραντινοῦ γιὰ τ' ἀνέβασμα ἀρχαίου δράματος συμπυκνώνεται στὴ διδασκαλίαν αὐτῆ. Καὶ μᾶς δίνεται μ' αὐτὴν σφαιρικὰ ἡ ἀποψη τοῦ μύσθη αὐτοῦ τοῦ θεάτρου μας.

***

Δὲ μπορῶ νὰ πῶ πῶς ἡ «Τρισεύγεννη» τοῦ Κωστή Παλαμά ἔχει ἀξία πέρα ἀπὸ τὴν καθαρὰ ἱστορικὴ. Ὅσοσο τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, ἐκεῖνο τὸ ἀγγλὸ καὶ ρωμαντικὸ (ἠθογραφικὸς ρωμαντισμὸς), ἐλκύει, ἀκόμα κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθήκες, ἂν ὅλη, στὴν παράσταση δοθῆ ἐκεῖνος ὁ ἰδιαίτερος ἑλληνικὸς παλμός καὶ δὲν πειραματιστῆ ὁ σκηνοθέτης μὲ νέους τρόπους ἀπόδοσης.

Ὁ Σωκράτης Καραντινός πολὺ σοφὰ χρησιμοποίησε μιὰ σκηνοθετικὴ γραμμὴ κάπως ρητορικὴ, ποὺ ἔχει ἐπιθάλει ἡ παράδοση ἀπαγγελίας στὴν διδασκαλίαν ἀρχαίων τραγωδιῶν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τονιζόταν ὁ λόγος — ὁ ποιητικὸς λόγος μὲ κείνα τὰ δυσκολοπρόφερα σύνθετα ἐπίθετα — κι' ἐπαίρνε ἡ παράσταση ζωντάνια καὶ νεῦρο. Οἱ ἑρμηνευτές ἄρθρωναν πολὺ καλὰ ὥστε νὰ μὴ μᾶς ξεφεύγῃ μίτη λέξη κι' εἶχαν ἀρκετὴ κλιμάκωση, ποὺ τὴν ἀπαιτοῦσε ἐξᾴλλου ὁ ρητορικὸς τρόπος. Κι' ὁμως ἡ Πατρίτσια Τύμβιου, ἡ Τρισεύγεννη, συχνὰ ζήμιωνε μὲ τὴν ἐξάρχῃς χρησιμοποίησιν κορύφωσης, ποὺ δὲν τῆς ἄφηνε περιθώρια γιὰ... κλιμάκωση καὶ κορύφωση. Ὁ χορὸς τῶν γυ-

ναϊκῶν ὁμως κινήθηκε ἐξαιρετα καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἔδινε ζωὴ μὲ τὴ γοργότητά του ἀλλὰ καὶ μὲ τὴς εἰκόνας ποὺ σχηματίζε στὴ σκηνή (βοηθοῦσαν σ' αὐτὲς πολὺ οἱ χρωματισμοὶ καὶ τὰ σχέδια τῶν ρούχων τους). Ὁ Παναγιώτου ὑπῆρξε θερμὸς, μὲ ὀσωτὴ ἄρθρωση καὶ προπαντὸς ὀσωτὸ τόνο, ἐναρμονισμένον πρὸς ὄλους τοὺς ἄλλους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Τύμβιο, ὁ ὁποῖος ἐνῶ ἄρθρωνε καλὰ εἶχε μιὰ παρατονία ἢ φωνή του. Ἡ Βασιλείου, ὡς μητριὰ τῆς Τρισεύγεννης ἔδωσε τὸν τύπο τῆς σκληρότητας καὶ τῆς κακίας τόσο μὲ τὸ μακιγιάζ ὅσο καὶ μὲ κείνη τὴ θρακνὴ ὑπόκωφη καὶ σκληρὴ φωνή της.

Στὰ σκηνικὰ ὁ Ἀθηναῖος ἔδωσε διευκολυντικὰ λύσεις γιὰ κίνηση. Πολὺ καλὰ ἔκαμε ποὺ ζωγράφιζε πολὺ μεγάλη καὶ κυριαρχικὴ στὴ σκηνὴ τὴ γοργόνα, ἀφοῦ γι' αὐτὴν γίνονταν ἀρκετὸς λόγος κι' ἦταν ἡ μάνα τῆς Τρισεύγεννης.

Ἡ ἐναρξη τῆς δεύτερης χρονίας τοῦ «Θεατρικοῦ Ὁργανισμοῦ Κύπρου» (ΘΟΚ) μὲ τὴν «Τρισεύγεννη» ἱκανοποιεῖ πλήρως καὶ ὡς ἐπιλογὴ ἔργου καὶ ὡς παράσταση. Ἡ παρουσία τοῦ Καραντινοῦ ὑπῆρξε εὐεργετικὴ.

***

Ἡ παράσταση τοῦ «Γλάρο» τοῦ Ἀντ. Τσέκωφ ἀπὸ τὸν θεατρικὸ Ὁργανισμὸ Κύπρου (ΘΟΚ) εἶναι ἀπολύτως ἀπαράδεκτη. Ἡ πτώση στὴν ἀπόδοση τῶν ἠθοποιῶν φάνηκε ἀκόμα περισσότερο μετὰ τὴν παράσταση τῆς «Τρισεύγεννης», ὅπου τοῦλάχιστον ὑπῆρχε τὸ νεῦρο, ἡ γοργότητά καὶ ἡ καλὴ ἄρθρωση. Στὸ «Γλάρο» τὸ πνεῦμα τοῦ Τσέκωφ διαποτίζει τὸ καθετὶ, καὶ χρειάζεται γοργότητα καὶ πάθος γιὰ νὰ ἐρμηνευθοῦν κείνες οἱ διάφορες συγκρούσεις χαρακτήρων. Σκηνοθετικῶς χρησιμοποίηθηκε μιὰ ἀργή, ὑποτονικὴ γραμμὴ, γι' αὐτὸ ἰσοπεδοθῆκανε ὅλα κι' ἐμοιαζε πιά ἡ παράσταση σὰν ἀπλὴ κομμένη διήγηση κι' ὄχι «ζωή». Ἀλλὰ καὶ ἡ διανομὴ τῶν ρόλων ὑπῆρξε πολὺ ἀτυχεῖς. Δυὸ κύριοι ἀντρικοὶ ρόλοι, (στὸν ἓνα μάλιστα πέφτει πολὺ βάρος — εἶναι τὸ ἐπίκεντρο τῆς τραγωδίας, ὁ Τρεπλέβ ποὺ ἐρμηνευόταν ἀπὸ τὸν Σπύρο Σταυρινίδη) ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ ὅ,τι ζητᾶ ὁ συγγραφέας. Ἐπιπλέον ἡ ἄρθρωσι τους ὑστεροῦσε φοβερὰ ὥστε τὰ τρία τέταρτα τῶν λεγομένων τους νὰ μὴν τὰ καταλαβαίνουν μίτη οἱ πρῶτες σειρές τῆς πλατείας. Δυὸ ἠθοποιοὶ — ὁ Πεττεμερίδης καὶ ἡ Δέσποινα Μπεμπεδέλη — ποὺ θὰ μπορούσαν πολλὰ νὰ δώσουν, γιὰτὶ ἔχουν τὴ δύναμιν καὶ τὸ ταλέντο, δὲν εἶχαν κἄν ξεπεράσῃ μίτη τρια ἀποδεκτὴν ἀπόδοση. Μόνον ὁ Μούστρας σὰν Σορ' ἰν μπόρεσε νὰ κυριαρχῆ στὴν σκηνή, ἀλλὰ χωρὶς νὰ σώζῃ τὴν παράσταση. Ἀποδίδω τὴν ἀποτυχία τῆς παράστασης στὸν σκηνοθέτη Ν. Χατζίσκο. Τὰ σκηνικὰ τοῦ Ἀθηναῖου ἱκανοποίησαν, προπαντὸς ὁ κῆπος μὲ τοὺς φωτισμοὺς πίσω, ποὺ δηλωνόταν ἔτσι καὶ ἡ ὄρα καὶ ἡ ἀντανάκλαση τῶν γίλιακτιδων στὴ λίμνη.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΣΠ. - ΓΕΡΑΣ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ: «Θ ε ώ ρ η σ ι ς Κ ρ ι τ ι κ ή...» 4 Δοκίμια.

Τόν Σπ. Γεράσ. Γ. Παναγιωτάτο, τόν εΐξερα σάν ένα ξεχωριστό ποιητή άπ' τή συλλογή του «Επιστροφή εις τήν ποίησιν» (1968), ένώ διόλου δέν τόν είκ' άκούσει πιό μπροστά, όταν τύπωνε τήν πρώτη του μέ τόν τίτλο «Α λ ε ι τ ο ύ ρ γ η τ ο ς» (1949). Ή ένθουσιαστική μου γνώμη γιά τή συλλογή του 1968 είταν εϊλικρινής όσο κι άπειράσπη.

Μέ τόν ποιητή μέ σύνδεσε άργότερα μιá στενή φίλια, πού μ' έκαμε νά τόν προσέξω ιδιαίτερα και ν' άνακαλύψω ότι όχι ή ποίηση άλλ' ή δοκιμακή και κριτική σκέψη είσανε τά κυριαρχικά γνωρίσματα τής πνευματικής του φυσιογνωμίας. Καί, δέν έπεσα μήτ' έδω έξω. Γιατί σέ λίγον καιρό, μάς δίνει τό πρώτο βιβλίο «Θ ε ώ ρ η σ ι ς Κ ρ ι τ ι κ ή» κι άναγγέλλει μιá σειρά από δοκίμια πού είναι παράξενα στους τίτλους, κι άσφαλώς θαρροσήμαντα στό περιεχόμενό τους, και πρωτότυπα γιά τά θέματα πού καταπιάνεται.

Πολύ τόν άπασχολεί ή γλώσσα τόν Παναγιωτάτο. Γιαυτό, σάν προμετωπίδα του βάζει τουτά τά θαρρόγδουπα λόγια: «Δέν μάς χρειάζεται ή γλώσσα «τής μάνας», του πατέρα ή του κουμπάρου μας. Άρτια μάς χρειάζεται. Και ΠΡΟΣΙΤΗ». Ό άναγνώστης μπορεί νά τόν άντικρούσει μέ τ' ίδια του τά λόγια, αλλάζοντας τόν πληθυντικό σ' ένικό και τήν άρνηση σέ κατάφαση. Γιατί έτσι ή γλώσσα θα γίνει άρτια και προσιτή. Άλλ' έδω ό συγγραφέας δέν εκθέτει μόνο τις άπόψεις του. Προσπαθεί στό πρώτο δοκίμιο «Κ α τ α σ τ ρ ε π τ έ α ή Κ α ρ χ η δ ώ ν», ν' άντικρούσει τις άπόψεις του 'Ελισάβιαν Γιανίδη, στό «Τ λ ώ σ σ α κ α ι ζ ω ή» και ν' άπαντήσει στό κριτικό σημείωμα του Β. Βαρίκα γιά τó βιβλίο. Είναι γεγονός όστι διαθέτει ένα πολύ κοφτερό λεπίδι συλλογισμών και κριτικής ικανότητας, άλλ' είν' έπίσης γεγονός, όστι άδικα έπιτίθεται μέ τόσο δριμύτητα κατά του Δημοτικισμού, πού χάρισε στό "Εθνος τó ζωντανό, έκφραστικό του όργανό κ' έσωσε έτσι τή λογοτεχνία μας άπ' τή στείρα λογιωτάτικη γλώσσα, ή τή γλώσσα του Κοραή, πού είναι κυριάτατα άπευθυνος γιά τούτη τήν κατασκευαστή σαλάτα πού τή λέμε καθαρεύουσα κ' είνε μι' άψυχη γλώσσα, ώστε νά μήν τή μιλάμε ή νά τή γράφουμε παρ' όταν δέν κινυνεύουμε νά φακελλωθούμε γι' άντικεινωικά στοιχεία. Τό παράξενο είναι όστι κι ό ίδιος ό Παναγιωτάτος είναι δημοτικιστής. Κι όταν μιλάει καταδικαστικά γιά τή Δημοτική, δέ γράφει παρά μιá νοθευμένη δημοτική. Στο σημείο τουτου, συμφωνώ μαζί του - ίσαμ' ένα όριο: κι όταν μιλάμε κι όταν γράφουμε, σκόπος μας είναι νά μάς καταλαβαίνουν και νά χαίρωνται τó λόγο ή τó γραφτό μας. Δέν είναι, λοιπόν, άνάγκη νά διαστρεβλώνουμε τή

λέξη πού χρησιμοποιούμε γιά νά μή μάς κατηγορήσουν σάν... καθαρευουσιάνους. Ύποστηρίζω πάντα ότι κ' ή άγύγια λέξη είν' έπιτρεπτή, φτάνει νά τή νιώθει ό λαός γιά τόν όποίο τή χρησιμοποιούμε. Κι ακόμα νά τήν άπλοποιούμε τή γλώσσα μας δίχως βλάβη τής άρτιότητας της. Άν τó «πόλις - λεως» τό κάνουμε «πόλη - λης», μήτε ό επιστήμονας σοκάρεται πιά, μήτε βλάφτει τήν αισθητική τής γλώσσας.

Ό συγγραφέας σέ πολλά σημεία βγάζει άπόλυτα συμπεράσματα (σωστά, βέβαια), αλλά ξεκινάει κι από άπόλυτες άφετηρίες. "Ετσι, φτάνει νά ρωτάει: «άλλά τί θά πρέπει νά είπούμε διά τήν πλήρη άδυναμία τής «Δημοτικής» προκειμένου νά εκφράσει τις αιώνιες άνθρωπικές του άνθρώπου, κ.λ.π, κ.λ.π.». Λοιπόν, άδυναμία πλήρη ή Δημοτική δέν έχει νά εκφράζει καμιάν όρολογία. Εΐδαμε τόν Κ. Τσάτσο, τó Θεοδωρίδη, Θεοδωρακόπουλο, Κακριδή, Π. Κανελλόπουλο και πλῆθος άλλων άξιόλογων ανθρώπων μας νά γράφουν μιá καθαρία και γιομάτη καλαισθησία δημοτική (άκόμα και κείνη τήν «Τ ρ ι λ ο γ ι α τ ο υ π ν ε υ μ α τ ο ς» του Ε. Π. Παπανούτσου). Άλλά κ' έπιστημονικά βιβλία χρησιμοποιούν σήμερα τή δημοτική. Λογουχάρη στήν «Η λ ε κ τ ρ ο λ ο γ ι α» του (3 τόμοι) ό Γιάν. Ρ. Γιαννόπουλος γράφει σ' αυτή τή γλώσσα: «Ό ήλεκτρισμός σήμερα κατάκτησε όλόκληρη τή ζωή μας. Άπό τή στιγμή πού θά σπκωθούμε άπ' τó κρεβάτι, ως τήν ώρα πού θά πέσουμε γιά ύπνο, σκοντάφτουμε στις έφαρμογές του... Ή έπιστήμη δυστυχώς δέν μπόρεσε ως τώρα νά φωτίσει τó μεγάλο αυτό αίγισμα και ίσως νά μή θρει ποτέ τή λύση του, κ.λπ.....». Κ' είν' άληθινή άπόλαυση νά διαβάει κανείς τις σελίδες του σέ λεπτομερειακότερα σημεία, πού ό Παναγιωτάτος θά εκφραζε σέ άψογη καθαρεύουσα, πιστεύοντας πως αυτή είν' ή γλώσσα τής έπιστήμης.

Όι γιατροί στά συγγράμματά τους δέχτηκαν μέ πιότερο ένθουσιασμό τή Δημοτική - σάν πιό ΠΡΟΣΙΤΗ. Τέσσερεις νευρολόγοι - ψυχίατροι (Θ. Σκούρας, Α. Χατζηδῆμος, Α. Καλούτσος και Γ. Παπαδημητρίου) στήν «Ψυχοπαθολογία τής πείνας, του φόβου και του άγχους», γράφουν: «Όσο προοδεύει ή έπιστήμη, γράφει ό Maeterlink, παρατείνεται ή άγωγία, πού είναι ή πιό άποτρόπαια φάση, τουλάχιστο γιά κείνους πού παρευρίσκονται στό άποκορύφωμα τής ανθρώπινης όδύνης και τής ανθρώπινης φρίκης, κ.λπ.....». Κι ό άτομικός έπιστήμονας Άλκ. Μάζης, ό τεχνικός Π. Κερασιώτης (πού χρησιμοποιεί τó μονοτονικό σύστημα γραφής), κι ό όρειβάτης Παν. Γρύσκος γράφοντας γιά τήν όξυά, εκφράζεται έτσι: «Μέ σεβασμό χρυσάμε ν' άποκαλυφτούμε μπροστά στήν Όξυά... ή Όξυά όμως είναι ή ίδια ένα ήρωικό κλαρί πού ή ζωή του είναι ζυμωμένη περισσότερο από τή ζωή κάθε άλλου κλαριού μέ τή κλεφτουριά και τούς άγώνες της γιά τή λευτεριά». Άκόμα κι

ό Π. Ίωαννίδης γιά νά μεταφράσει τὸ J.W.N. Sullivan «Οἱ κατακτήσεις εἰς τῆς ἐπιστημῆς γύρω στὰ μεγάλια προβλήματα», θά χρησιμοποιήσει μιὰ ὁμορφὴ δημοτικὴ: «Ἡ πρώτη ὀριστικὴ ἐνδειξη, ὅτι ἡ παλιὰ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη ἦταν ἀκατάλληλη, μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ στὰ 1905». Κι ἄφρα τελευταῖο τὸν Καθηγητὴ Ν.Κ. Λούρο καὶ τὴ «Μαίευστικὴ» του.

Ξεκινώντας ἀπ' τὴν ἀποψη πὼς «κείνοι ποὺ θά βαστάξουν στὰ χέρια τους τὴν ὑγεία καὶ τὴ ζωὴ τῆς Ἑλληνίδας μάνας καὶ τοῦ παιδιοῦ της» πρέπει νά νιώσουνε πέρα γιὰ πέρα τὴν κάθε φράση καὶ λέξη τοῦ βιβλίου, σκέφτηκε: «ἔμεῖς δὲν παίζουμε μὲ τὰ λόγια. Ἐμᾶς πρέπει νὰ μᾶς καταλαβαίνει καθαρὰ ὁ φοιτητὴς καὶ ἐκεῖνο ποὺ μὲ τὴ διδασκαλία ὀφείλομε νὰ τοῦ μαθαίνομε, ὅσο μπορούμε καλύτερα (τὸ ΠΡΟΣΙΤῆ ποὺ ζητᾶει ὁ Παναγιωτάτος)» εἶναι νὰ γιastreύει τὸν ἄρρωστο ἄνθρωπο». Θὰ μπόραγα νὰ ἀντιγράψω ὀλάκαιρες σελίδες τῆς «Μαιευτικῆς», ποὺ θά χαιρότανε κάθε ἀναγνώστης τῆ στρωτῆ, λαγαρὴ δημοτικῆ της. Θὰ περιοριστῶ σὲ μιὰ μόνο φράση ποὺ εἶναι καθάρια λογοτεχνικὴ, γραμμὴν ἀπ' τὸν ἄλλο γιατρό, τὸ Φ. Φωτιάδου, στὸ βιβλίο του: «Ἐμφυτον θέρμην»: «Ἡ ζέστη θρίσκεται, ὅπως εἶδαμε, μέσα μας σὲ ἀνισοτονία καὶ ὅπως τὸ νερὸ σὲ κρέμαση κυλᾶ, κι αὐτὴ ἀπὸ τὰ κεντρικά, τὰ σὲ ἀνώτερη τόνια, πρὸς τὸ δερμικὸ περίθλο, ὅπου ἡ θερμικὴ κλιτῆ καὶ χύνεται ἔξω». Αὐτὰ, γιὰ τὴ Δημοτικὴ γλῶσσα.

Ὁ Καθηγητὴς καὶ ὑφυπουργὸς Δ. Τσάκωνας, γράφει στὸ περιοπούδατο ἔργο του: «Κοινωνιολογία τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος», στὸ κεφάλαιο «Τὸ Γλωσσικὸν ζήτημα» σχετικά: «Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου δύο ἀντίθετα γλωσσικὰ ρεύματα..... ἐπέκειτο νὰ συγκρουσθῶν. Ἀπὸ τὸ ἓν μέρος ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ λογία γλῶσσα, ἡ ὁποία ἐστᾶθη ἡ διάδοχος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς..... καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ἡ «δημοτικὴ», ἡ ὁποία εἶχε ἀφομοιώσει διὰ μέσου τῶν αἰῶνων τὰς ἐξελιξίσεις τοῦ πνεύματος». Καὶ γράφει γιὰ τὸν Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλὸ: «Εἶδε τὴν δημοτικὴν ὡς ἐθνικὴν γλῶσσαν καὶ βασικὸν μέσον διὰ τὴν συσπείρωσιν τῶν Ἑλλήνων». Καὶ θὰ πετύχαιναν καὶ τὰ δύο: ἐθνικὴ γλῶσσα θὰ γινόταν ἡ δημοτικὴ κ' ἡ συσπείρωσις θὰ γινότανε ἀν.... Ἄν δὲν ἀντιδρῶσε τὸ Πατριαρχεῖον καὶ τὸ φανάρι. Ἰσαμέ ποὺ ἤρεθε ὁ Κορᾶς ποὺ τοῦ φάνηκε ὅτι ἡ «μέση ὁδὸς» εἶναι ἡ προσφορότερη καὶ ποὺ ἔκαμε τὴν πιὸ μεγάλη ζημιὰ ποὺ μπορούσε νὰ φαντασθεῖ κανεὶς γιὰτὶ ἔφερε ἀντίθετο ἀποτέλεσμα ἀπὸ κείνο ποὺ ἐπιδίωξε ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός.

Αὐτὰ γιὰ τὴ Δημοτικὴ, ὅπως προσπαθῶσαν νὰ τὴν πλάσουν οἱ φωτισμένοι ταγοὶ τοῦ ἔθνους κι ὅπως προσωπικὰ ἐγὼ πιστεύω πὼς κάποια μέρα κ' ἡ ἴδια, ἡ Πολιτεία θὰ τὴν παραδεχθεῖ, παρόλες τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Πανα-

γιώτατου, ὁ ὁποῖος ζητᾶει μιὰ γλῶσσα πλουτισμένη ἀπ' τὴν ἀρχαίωση καὶ τοῦ Κορᾶ ἰστὰ 8 ἑκατοστὰ της. Λυπᾶμαι πὼς δὲν μπορῶ νὰ παραδεχτῶ τὴν ἀποψη τοῦ εἶνε «γνήσιο τέκνο τῆς ἀρχαίας» ἀλλὰ «NANOS», ἀφοῦ «ἔχει ἀφομοιώσει διὰ μέσου τῶν αἰῶνων τὰς ἐξελιξίσεις τοῦ πνεύματος (Δ. Τσάκωνας). Πολλὰ εἶναι τὰ σημεῖα ποὺ διαφωνῶ καὶ πολλὰ ποὺ συμφωνῶ. Ὑπάρχουν πολλὰ σημεῖα ἀντιλεγόμενα, μὰ τὸ σημεῖμά μου θὰ πλατύνει τόσο ποὺ κινδυνεύει νὰ μὴ φιλοξενηθεῖ σὲ κανένα περιοδικό.

Καὶ γιὰ νὰ γίνω κατανοητότερος ἀπ' τὸ συγγραφέα, θ' ἀναφερθῶ μόνο σ' ἓνα σημεῖο (σελ. 33) ποὺ γράφει: «Ἡ ἔρευνα, τὸ ἐργαστήριον, ὁ πόνος στὸ πίσω μέρος τοῦ κρανίου! Τὸ πνεῦμα! Καμιὰ θέσι δὲν ἔχει καὶ τίποτε δὲ μπορεῖ νὰ κάμῃ ἡ καρδιά! Δώσαμε μεγαλύτερη προσοχὴ στὸ συναίσθημα, ἀπ' ὅση τοῦ ἀξίζε!». Διαμαρτύρομαι μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μου. Ὁ ἐραστὴς τῆς ἔρευνας, γίνεται ἀπ' τὴν ἐπιθυμία «αὐξηση τοῦ Ἄγαθοῦ», ποὺ προηγήθηκε στὴ συνείδηση τοῦ ἐπιστήμονα (ἔτσι ἀπ' τὴν καρδιά καὶ τὸ συναίσθημα ἄρχισε ἡ ἔρευνα). Καὶ τὴν ἀπλότητα στὴ σκέψη ἔταξε ὁ ἐρευνητὴς — ὅτι πρέπει ν' ἀγαπᾶς τὸ φτώχον, πικραμένο, βασανισμένο ἄνθρωπο, ποὺ ὅλοι τὸν πληγώνουν» ἄς θροῦμε (ἀπ' ἀγάπην) τὸ φάρμακο, τ' ἀντίδοτο στὸ κακό. Ἔτσι, σ' ὅλες τὶς ἐπιστήμες — γνώμη μου εἶνε — προηγῆται (πρέπει νά...) ἡ ὠφελιμιστικὴ πρόθεσις κι ἀκολουθεῖ ἡ ἔρευνα. Δὲ θὰ πεῖ ὁ ἐπιστήμονας: «Ἄς ἀρχίσω νὰ ἐρευνῶ τοῦτο ἢ κείνο τὸ φαινόμενο νὰ δοῦμε τί θὰ βγεῖ». Θ' ἀρχίσει ἔτσι: «ὑπάρχει ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀνακούφιση, ἀπαλλαγὴ, λύτρωσις ἀπ' τὸν καρκίνον — λογουχάρην — (ἔχουμε πρώτη κίνηση τὸ συναίσθημα, τὴν καρδιά — Παστέρ, Σβάιτσερ, Φλέμμινγκ) κ' ἔπειτα ἀρχίζ' ἡ ἔρευνα. Ἀκόμα κ' ἡ ἔρευνα καλυτέρευσις τῶν... σπόρων κηπευτικῶν, ἄρχισε ἀπ' τὴν πρόθεσις τῆς ἀγάπης καὶ τὴν καρδιά. Μά, κὶ ὁ ἔρωτας, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἔρευνα ποὺ εἶνε ἡ γενεσιουργὸς δύναμις γιὰ κάθε πρόοδο δὲν εἶνε — στὸ κάτω-κάτω, ὑπόθεσις τῆς καρδιάς;

Αὐτὰ, κ' ἄλλα παραλεξιόμενα γιὰ τὸ πρῶτον ἀπ' τὰ τέσσαρα δοκίμια τοῦ βιβλίου «Θεωρησις Κριτικῆς», μεῖ τίτλο «Καταστρεπτεῖς ἢ Καρχηδόνες...». Τὸ δεύτερον (Περί Κραθᾶφνίκα νά), μὲ μοναδικὴ ἰκανότητα καὶ μαεστρία νὰ παρουσιάζει ὁ συγγραφέας ὅχι τὰ σῦκα-σῦκα καὶ τὴ σκάφη-σκάφη, ἀλλὰ τὰ σῦκα-σκάφη καὶ τὴ σκάφη-σῦκα, εἶν' ἓνα δριμύτατο κατηγορητήριον τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδρινοῦ, ἀκόμα καὶ καί ποὺ φανερά τοῦ παραδεχθῆκανε μεγαλεῖο κι ἀξιώσῦνη. Λέει ὅτι: «ἡ ποίησις του, γραμμὴν περισσότερο γιὰ νὰ ΚΕΡΔΙΣΗ τὸν ἀναγνώστη καὶ λιγώτερον γιὰ νὰ ΚΑΤΕΥΘΥΝΗ τὸν ἄνθρωπον (ποῖος θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ΟΔΗΓΗΤΗΣ στάθηκε ὁ Καθάφης;) θρέθηκε κατάλληλη.... κλ.π....». Παίζουμε, λοιπὸν, μὲ τὶς λέξεις; Ὅταν κερδίζεις τὸν ἀναγνώστη σου, πάει πιά, γίνεται

στο χέρι σου πηλός· τὸν πλάθεις ὅπως θές
καὶ τὸν ὀδηγεῖς ὅπου θές. Γιαυτὸ καὶ πλάι
στὶς τόσες μελέτες πού γραφτήκανε γιὰ τὸν
Καθάφη, γράφανε καὶ γιὰ τὸν «ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΝ
Καθάφη» (Παπανούτσος ἢ Ι. Μ. Παναγιωτό-
πουλος - δεῦθε θυμῶνα καλά). Πού θά πεί πῶς
κα' ΚΕΡΔΙΖΕΙ, καὶ ΚΑΤΕΥΘΥΝΕΙ, καὶ ΟΔΗΓΕΙ -
ἀφοῦ ΔΙΔΑΣΚΕΙ!

Τὸ τρίτο δοκίμιο «Διακήρυξις ἀρ-
χωῶν ἐξ ἀφορμῆς ἐνόχου βι-
βλίου», θὰ τὸ ξεπεράσω ἀσχολιάστο, γι-
ατί τὸ βιβλίον πού ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν, εἶν' ἓνα
μυθιστόρημα πού γράφοντες κι ὁ ἀναγνώστης
θὰ πιστεύει, εἴτε ὑπὲρ εἴτε κατὰ γραφοῦν,
πῶς ὁ ἐπηρεασμὸς δεῦθε θά λείπει.

Τὸ τέταρτο, μὲ τὸ βαρύγδουπο τίτλο «Ὁ
τετρατόνιος λόγος», ἀναφέρεται
στὸ βιβλίον τοῦ Κύπριου ποιητῆ Κ. Μόντη («Ἐξ
ίμερτῆς Κύπρου») γιὰ τὸ ὅποιο θὰ
μιλήσω κ' ἐγὼ σὲ ἰδιαίτερον σημεῖωμά μου.
Ὅσοσο θὰ ὑπογραμμίσω - γιὰ νὰ τελειώσω
πιὰ μὲ τὸ «Θεώρησις Κριτικὴ» - ὅτι ὁ Πανα-
γιωτάτος ἔχει μιὰ τρομακτικὴ ἐρευνητικὴ, ἀνα-
λυτικὴ καὶ διεπιστηρικὴ ἱκανότητα - ἔστω κι ἂν
εἶναι ἀποσυνθετικὴ. Σημασία ἔχει ἡ τιμιότητα,
ἡ εὐλικρίνεια μὲ τίς ὅποιες μιλάει γιὰ τὰ
θέματα καὶ τὰ προβλήματα πού ἐρευνᾷ, κι ὅχι
τὰ συμπεράσματα πού καταλήγει. Γιατί κάθε
γνώμη πού γράφεται ἢ ἀκούγεται, εἶν' ἐπι-
κοδομητικὴ γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ σωστοῦ
(πράμα κι αὐτὸ σχετικόν, σὰν ὅλα ὅσα ὑπάρ-
χουνε καὶ σ' ὅλες τίς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς).
Ὁ Παναγιωτάτος λοιπόν, εἶν' ἓνας ἀγνός με-
λετητής, πού μελετώντας βαθιὰ κι ὅχι ἐπιπό-
λαια τὰ κείμενα, εἰσδύει ἀπόλυτος τὸν πόρου
του καὶ γιαυτὸ εἶπα πῶς εἶνε «ἀποσυνθετι-
κός». Τί βγαίνει ἀπὸ τούτη τὴν ἀνελέτη καὶ
συθέμελη γκρέμιση, μόνον ἓνας ἄλλος ἀνή-
συχος μελετητὴς μπορεῖ νὰ νιώσει πέρα γιὰ
πέρα, συγγενικός του, καὶ νὰ ἐκτιμήσει τὴν
προσφορά του, πού κατὰ σύμπτωση τὸ ἴδιον
κείμενό του μπορεῖ νὰ 'νε καὶ θετικὴ κι ἀρ-
νητικὴ προσφορά - ποτὲς ὅμως κοινὴ κι ἀσπ-
μαντῆ, ἀβασάνιστη καὶ δίκως προεκτάσεις.

Ἄγαπῶ τὸν τρόπο τοῦ συλλογίσμου του, ὅ-
πως ἀγαπῶ καὶ τὴν ποιητικὴν τοῦ λόγου του
υψηλῆ. Παράζει τὰ λιμνασμένα νερά τῆς κριτι-
κῆς λειτουργίας σήμερα, δίνοντάς της ἓνα
καινούργιο, σκαρίμπικόν σφρίγος κι ἄλλοτες
μᾶς ἀναγκάζει νὰ παραδεχτοῦμε τίς ἀπόψεις
του, μ' ἄλλοτες ἐξαιτίας τῶν ἀκράϊων θέσεων,
τῶν ἀθέλητων ἀντιστροφῶν καὶ τῶν ἀπόλυτων
σημείων πού φτάνει, ν' ἀπορρίπτουμε τὰ συμ-
περάσματα καὶ τ' ἄποψεις του, δίκως νὰ πᾶ-
ψουμε ν' ἀγαποῦμε τὸν ἠρωϊσμό του, τὴν ἀ-
γαθὴν κ' εὐλικρινὴν του προαίρεση, τὸν πόνο
του γιὰ τὰ στραβά κι ἀνάποδα κατεστημένα
π' ἀντιμάχεται ὅχι μὲ πάσημα, μὰ μὲ μιάν ἄ-
κραντη, παρθένα λύσσα, πού συγκλονίζει σύγ-
κορμα.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ

Χρ. Κουλούρη: Τὰ Κούμαρα, β' ἐκδ.,
Μαυρίδης, 1971 - Φοῖβου Σταυρίδου:
Ποιήματα, Λάρνακα, 1972 - Παῦλος Κρι-
ναῖος: Τὸ δικοπότηρο, Ἀθήνα, 1972.

Προσωπικὰ ὑποστηρίζω τὸ διήγημα πού ἔχει
κορύφωση τὴν ἐκπληξὴν τοῦ τέλους. Ἐννοεῖ-
ται πῶς μόνον αὐτὸ δὲν δικαιώνει τὸ διήγημα.
Ἄπλως τὸ βοηθεῖ νὰ κερδίση τὸν ἀναγνώστη.
Πολλὰ ἄλλα χρειάζονται γιὰ νὰ τὸ ἀναδεί-
ξουν. Ὅσοσο ἀπὸ τὴν τεχνικὴ ἀποψη, ὅπως
προσωπικὰ πιστεύω, χρειάζεται αὐτὴ ἡ («ἐκ-
πληξῆ»). Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ προτέρημα τὸ συν-
αντῶ ἔντονο καὶ «ἐκπληκτικόν» σὲ τέσσερα
ἀπὸ τὰ ὀκτῶ διηγήματα τῆς συλλογῆς «Κοῦ-
μαρα» τοῦ Χρ. Κουλούρη («Ἐνα παρά-
θυρο, Ἡ κληρονομία, Ἡ ἀποπελάση βεντά-
λια, Ἀπολύτρωση»). Ἡ προετοιμασία γι' αὐτὴ
τὴν ἐκπληξὴν στὸ τέλος εἶναι μαστορικὴ, ὀ-
δεύει πρὸς αὐτὴν ὁ λόγος κλιμακωτὰ καὶ δὲν
σ' ἀφήνει νὰ ὑποπευθῆς, ἔστω καὶ ἀσαφῶς,
τὴν κατάληξη. Στ' ἄλλα τέσσερα ἡ διήγησον
ὀδεύει στρωτὰ ὡς τὸ τέλος.

Τίποτε τὸ παράξενο σὰ θέματα τῶν διη-
γημάτων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πολὺ μαστορικὸ καὶ
ἀνθρώπινο («Ἐνα παράθυρο»). Αὐτὸ τὸ διήγη-
μα ἀξίζει περισσότερο ἀπ' ὅτι φαίνεται σὲ
πρῶτη ἀνάγνωση. Τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο μέσα
ἀπὸ δυὸ πλάσματα κατατρεγμένα (τὸ ἓνα ἡ-
θικά, τ' ἄλλο σωματικὰ) βρίσκει διέξοδο στὴ
γρήγορη στιγμὴ, πού θ' ἀποτελέσει μιὰ μνή-
μη, πηγὴ εὐτυχίας. Τὸ διήγημα («Ἀπολύτρω-
ση»), πολὺ καλὸ Χριστουγεννιάτικο διήγημα,
πραγματικὰ στὶς δυὸ-τρεῖς τελευταῖες γραμ-
μὲς ἀναπάντεχα («ἀπολυτρώνει») καὶ τὴν οἰκο-
γένεια ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναγνώστη πού ἔχει στὸ
μεταξὺ παρασυρθῆ ἀπὸ τὴ δυστυχία τοῦ κει-
μένου. Πολὺ ἀνθρώπινο εἶναι καὶ τὸ διήγημα
«Κληρονομία». Τὸ συνηθίζει ὁ Κουλούρης
νὰ παίρνη δυστυχιαμένους τύπους προπαντὸς
σωματικὰ (ἀλλὰ καὶ ἠθικά) καὶ νὰ μᾶς δεί-
χνει τὸ δρᾶμα τους, ὅχι θέβαια φωνακτὰ, ἀλ-
λὰ ὀπωσδήποτε πειστικὰ, νὰ μᾶς κινῆ τὴ
συμπάθεια πρὸς τὸν ἀνθρώπινο πόνο. Ἡ διή-
γησον γίνεται πάντοτε μὲ λιτὰ μέσα: συνηθι-
σμένη γλῶσσα, χωρὶς κυνηγητὸ λέξεων -
προπαντὸς συνθέτων ἐπιθέτων - ἀπλὲς παρο-
μοιώσεις, οἰκείες ἀπολύτως, σύντομες περι-
γραφές, πού δὲν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ κεν-
τρικὸ θέμα.

Μιὰ συγκρατημένη μελαγχολία, πού προέ-
χεται ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη καὶ τὴν κοινοτυπία
τῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ τὸ κλίμα τῆς συλλογῆς
«Ποιήματα» τοῦ Φοῖβου Σταυρίδου.
Τὸ δραματικὸν στοιχεῖο μόνον σ' ἓνα
δυὸ ποιήματα παρουσιάζεται (κι' αὐτὸ πάλι
ὄχι μὲ τὴν ἔντονη μορφή). Ὁ ποιητὴς δὲν
χτυπιέται μὲ τὴ ζωὴ, καὶ τίς ἀναποδιές της.
Ἄπλως μελαγχολεῖ γι' αὐτὲς καὶ στὰ τελευ-
ταῖα τ' ἔδεχεται μὲ οἰωνπλὴ ἐγκαρτέρησον τὸ
πικρὸ παράνο. Δηλ. κυριαρχεῖ παντοῦ τὸ
παλιὸ κλίμα τῆς συμβολικῆς σχολῆς μὲ πολὺ

λίγες προσαρμογές πρὸς τὶς νέες γραφές, προπαντὸς στὰ ἐξωτερικὰ στοιχεία: λεπτοὶ κι' εὐγενικοὶ τόνοι, ἐλάσσονες, ἀλλὰ οὐσιαστικοί. Βασικὸ δόγμα τῆς ποίησης αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποτυχία στὴ ζωὴ, συχνὰ ἀπὸ ἓνα μικρὸ κάτι. Ἐξάλλου ὁ ποιητὴς πολὺ λίγα ζητᾷ ἀπὸ τῆ ζωῆ, προπαντὸς κοιτάζει νὰ ἀνῆκῆ στὸν ἑαυτὸ του. Κι' ἐκεῖ ἀκόμα ποὺ παρουσιάζει μιὰ φιλοσοφικὴ τάση καὶ καρτερὰς πῶς πάει νὰ πῆ τὸν λόγο του γιὰ τὰ μεγάλᾳ τῆς ζωῆς, νοιώθει πῶς τὰ ἀντιμετωπίζει μὲ τόση πολλὴν ὑποταγὴ, ποὺ ἐξασθενεῖ ἡ ἄδρομέρεια ἐνὸς ἔντονου κοιτάγματος. Πάντως, τὸ συγκινητικὸ στοιχεῖο εἶναι πλούσιο κι' εἰλικρινές ποὺ σοῦ μεταδίδεται καὶ σὲ κάνει νὰ σκεφτῆς, ποὺ σημαίνει πῶς οἱ στίχοι τοῦ ἔχουν προέκταση καὶ ὄχι ἀπλῶς λιγόστιγμη ἐντύπωση. Ἡ μόνη μου ἀπορία εἶναι: γιατί ἔκαμε τόση φειδωλὴ ἐπιλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του, ἐνῶ ἔχει ἀρκετὰ δημοσιεύσει στὸν ἑλλαδικὸ καὶ κυπριακὸ περιοδικὸ τύπο! Καμμιά φορά ἡ μεγάλη προσοχὴ ζημιώνει τοῦλάχιστον τὴν ἔκταση. Ἄλλο ἢ αὐτοκριτικὴ (ποὺ χρειάζεται) κι ἄλλο ἢ πνιγερὴ αὐθιγρότητα.

* * *

Ὁρμητικὴ καὶ ἀσυγκράτητη ἡ ποίηση τοῦ Παύλου Κριναίου. Νομίζεις πῶς μεθὰ ἢ ἴδια ἀπὸ τοὺς ἤχους τῶν λέξεων, παρόλα ποὺ ἀπὸ πρώτη ματιὰ δὲν σοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση τῆς λεξιθρίας, τοῦ ἀπλοῦ θερπαλισμοῦ χωρὶς συναισθηματικὸν ἀντίκρουσμα. Ἐχει βέβαια μεγαλοστομία ἀλλ' ὄχι κενολογία. Ὅταν μέσα στὸν χείμαρρο τῶν εἰκόνων χοχλά τὸ συναίσθημα, ἔστω καὶ σὰ μένη, δημιουργεῖται κόσμος ποιητικός. Ἡ φυσιολατρεία κυριαρχεῖ κι' ὅταν ἀκόμα ἓνας λαϊκὸς χριστιανισμὸς ἀνακατεῖται μὲ τὸν εἰδωλολατρισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου (ἀν. καὶ ὁ λαϊκὸς χριστιανισμὸς εἶναι μιὰ μορφή εἰδωλολατρίας). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν μεγαλοστομίαν, τὴ διαλεκτὴ (συχνὰ ἐκπληκτικὴ) λέξη καὶ τὴ φυσιολατρεία, ἡ περιγραφὴ κατέχει ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ποιητικῆς γραφῆς τοῦ Κριναίου. Ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὴ τὴν περιγραφὴ διαπιστώνεται ἡ φυσιολατρεία τοῦ ποιητῆ καὶ ὄχι μὲ τὰ δόγματα καὶ τὶς δηλώσεις. Ἐκατοντάδες τὰ ποιήματα τοῦ Κριναίου στὸν περιοδικὸ τύπο. Κι' ὁμῶς διάλεξε γιὰ τὴ συλλογὴ του «Τὸ Δισκοπότηρο» ὄχι τὰ καλύτερά του (χωρὶς νὰ ὑποτιμῶ καὶ αὐτὰ τῆς συλλογῆς). Εἶν' ἀλήθεια πῶς ὅταν ἔχης μιὰ τόσο μεγάλῃ παραγωγὴ σὲ μεγάλο μάλιστα χρονικὸ διάστημα πραγματικὰ τὰ χάνεις καὶ δὲν ξέρεις τί νὰ πρωτοδιαλέξης, μὲ ποιά βάση, πῶς θὰ τὰ συνταίριασες καὶ νὰ τὰ διαρθρώσες σὲ μιὰ λογικὴ ἐνόπτη. Ἄλλὰ ὅπωςδήποτε ἦταν («Τὸ Δισκοπότηρο») ἡ πρώτη ἐμφάνιση σὲ βιβλίον καὶ θάπρεπε νὰ δοθῆ βάρος ἢ νὰ ἐπιχειρηθῆ (ποὺ νομίζω δικαιότερο) μιὰ ἔκδοση («Ἀπάντων»).

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Στὸ περιοδικὸ «Νέα Σκέψη» (ἀρ. 115) ὁ Ἰάσ. Εὐαγγέλου κρίνει τὸ «Ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο ἐνὸς γιατροῦ» τοῦ Κ. Χρυσάνθη. — Στὴ «Νέα Σμύρνη» (ἀρ. 49) παρουσιάζονται τὸ «Χρυσὴ κλεις» τοῦ Κ. Νεοκλέους, τὸ «Ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο ἐνὸς γιατροῦ» τοῦ Κ. Χρυσάνθη καὶ τὸ «Συμπόσιο Λαογραφίας». — Στὸ περιοδικὸ «Στερεὰ Ἑλλάς» (ἀρ. 43) ὁ Ἄπ. Ζορμπᾶς γράφει γιὰ τὸν «Πεζὸ Λόγο II» τοῦ Κ. Χρυσάνθη. — Στὴν ἔκδοση «Μνήμων» (1972) δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Ἰ. Γιαννόπουλον κριτικὴ γιὰ τὸ «Ἐπίσημη Ὀθωμανικὰ Ἐγγραφα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κύπρου» τοῦ Παύλου Χιδίρογλου. — Στὸ περιοδικὸ «Σταθμοὶ» (ἀρ. 8) σχολιάζεται ἡ ἔκδοση «Λαογραφικὸ Συμπόσιο» τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφικὴ Κύπρος». — Στὸν «Ἰλισσὸς» (ἀρ. 95) δημοσιεύεται ὁμιλία τοῦ Ἀχ. Ζαβαλλῆ καὶ σχολιάζεται ἡ «Φιλολογικὴ Κύπρος» 1971 καὶ οἱ «Παλαιαὶ Οἰκονόμειαι τῆς Κύπρου» τοῦ Ἄρ. Κουδουνάρη ἀπὸ τὸν Χρ. Ριζόπουλο. — Στὸ «Νιοχώρι» (ἀρ. 22–24) ὁ Γ. Καδόλας ἀναφέρει τὸν Κριναῖον στὴν συντροφίαν τοῦ «Πάγκειου». — Στὸ «Ἐπιλογές» (ἀρ. 1) δημοσιεύεται ποίημα τῆς Ἰάνθης Θεοχρῆδου.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Νέα Σκέψη (Ἀθήνα) ἀρ. 114 καὶ 115 — Revista de Letras (Puerto Rico) ἀρ. 13 — Σμύρνη (Νέα Σμύρνη) ἀρ. 49 — Νέα Ζωὴ (Ἀθήνα) ἀρ. 8 — Εὐθύνη (Ἀθήνα) ἀρ. 9 καὶ 10 — Τὸ Σχολεῖο καὶ τὸ Σπίτι (Ἀθήνα) ἀρ. 7/8 καὶ 9/10 — Δωδέκατη Ὁρα (Ἀθήνα) ἀρ. 2 — Εὐρωπαϊκὴ Κοινότης (Βρυξέλλες) ἀρ. 4 — Μακεδονικὴ Ζωὴ (Θεσσαλονικὴ) ἀρ. 75 — Παιδαγωγικὴ (Ἀθήνα) ἀρ. 15 — Ἰλισσὸς (Ἀθήνα) ἀρ. 94 — Κρίκος (Λονδίνο) ἀρ. 261 — Ἀστυνομικὰ Χρονικὰ (Λευκωσία) Ζ' ἀρ. 3 — Στερεὰ Ἑλλάς (Ἀθήνα) ἀρ. 43 — Νέα τῆς Πέρδικας (Πέρδικα) Ἰουλ. Αὐγ. 72 — Ἐθνοφυροῦρος (Λευκωσία) ἀρ. 50 — Ραδιοπρόγραμμα (Λευκωσία) ἀρ. 207 — Ἰλισσὸς (Ἀθήνα) ἀρ. 95 — Σταθμοὶ (Ἀθήνα) ἀρ. 8 — Δελτίον Ἐθνικοῦ Ὁργανισμοῦ Ἑλληνικῆς Χειροτεχνίας (Ἀθήνα) ἀρ. 28 — Ἐπιλογές (Ἀθήνα) ἀρ. 1 — Νιοχώρι ἀρ. 22–24.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

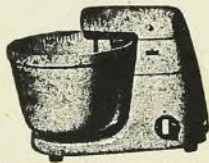
Γιάννη Παπαγεωργίου: Οἱ Γιγαντες, Κυπαρισσία, 1972.
Μάχης Μουζάκης: Ἀσημένια παραμῦθα, Ἀθήνα, 1972.
Παύλος Κριναῖος: Τὸ Χρυσὸ Δισκοπότηρο, Ἑλλν. Βιβλίον, Ἀθήνα, 1972.
Μίνου Μ. Ζώτου: Ἀπαντα, ἐπιμ. Κ. Κώνστα, Ἐκδ. Κοινότητας Νιοχωρίου, 1972.
Ἀνδρέα Γ. Θωμᾶ: Μικρὴ θαλασσινὴ πολιτεία, Λευκωσία, 1972.

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΗΛΙΑΔΗΣ ΛΤΔ.

Χωρίς λεφτά;

ΛΕΥΚΩΣΙΑ
 ΛΕΜΕΣΟΣ
 ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ
 ΛΑΡΝΑΚΑ
 ΜΟΡΦΟΥ

BRAUN
 «ΟΙΚΙΑΚΑ
 MIXERS»

GALA

ΑΓΓΛΙΚΑ ΠΛΥΝΤΗΡΙΑ
 10 ΤΥΠΩΝ
 ΑΥΤΟΜΑΤΑ - ΗΜΙΑΥΤΟΜΑΤΑ

**Parkinson
 Cowan** **PC**

ΚΟΥΖΙΝΑΙ
 ΓΚΑΖΙΟΥ

«ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΥΣΕΩΣ»,
 ΙΘΕΤΗΣ ΔΩΡΕΑΝ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΙΣ

ΚΟΥΖΙΝΑΙ
 ΠΛΥΝΤΗΡΙΑ

ΤΗΛΕΟΡΑΣΕΙΣ

Pam

ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΥΣΕΩΣ

PHONOOLA

ΜΕΓΑΛΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΜΟΔΕΛΛΩΝ
 25" ΕΓΧΡΩΜΕΣ

ΨΥΓΕΙΑ ΕΜΠΟΡΙΚΑ
 ΨΥΓΕΙΑ ΟΙΚΙΑΚΑ

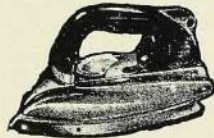
(ΜΕ ΞΕΧΩΡΙΣΤΟΝ
 ΘΑΛΑΜΟΝ)

IGNIS

ΟΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΑΙ
 12.000 ΨΥΓΕΙΩΝ
 ΗΜΕΡΗΣΙΩΣ

GALA

ΨΥΓΕΙΑ
 ΟΙΚΙΑΚΑ - ΕΜΠΟΡΙΚΑ
 ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΥΣΕΩΣ

ΗΛΕΚΤΡΙΚΑ ΣΙΔΗΡΑ - ΚΑΠΗΡΟΘΗΚΕΣ
 ΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ
 ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΥΣΕΩΣ

ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ !
 ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ !

ΔΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΑΣ

Η ΕΓΓΥΗΣΙΣ ΜΙΑΣ ΚΑΛΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

ΜΠΥΡΑ ΚΕΟ

Η ΜΠΥΡΑ
ΣΑΣ

